

AZ UGOR NYELVEK ÖSSZEHASONLÍTÓ ALAKTANA.

ELSŐ RÉSZ:

Az ugor nyelvek szóképzése.

II. Névszóképzés.

B) Névszótötől névszótő (nomen denominale).

36. §. A diminutiv névszóképzés.

Az ugor nyelvek denominalis névszóképzései közt, szintúgy a külön alakok számára mint a functio-körnek a szorosabb eredeti értéken túl való kiterjedésére nézve, első helyen áll a diminutiv képzés. E képzés ugyanis, mely szorosabb értelemben az alapszó jelentette valamely tárgynak vagy tulajdonságnak a szokottnál kisebb voltát fejezi ki (pl. *emberke*, *madárka*, *házikó* = kis ember, madár, ház), — tágabb functio szerint azt is jelenti, a mi az alapszóbeli tárgy ismertető jegyeinek bár csak egy részével bírs ennélfogva, valamennyire szint' annak nevezhető (vagyis: diminutivum comparationis): az észt *häriku* (nom. *härük*) «ochskalb»-ban a képzés egyszerűen kisebbet (*härg ochse*) jelent, míg *izaku* «stiefvater», *emaku* «stiefmutter» nyilván így értelmeződik: «valamennyire (félig-meddig, úgyszólván) atya v. anya» (*iza*, *ema*) | finn *kivekse* steinchen, vagyis «kis kő» (*kive*) — meg *pilvekse* (nom. *pilves*) «schatten», vagyis «felhő (*pilve*)-féle»; — v. ö. a diminutiv-alaknak hasonló alkalmazását más nyelvekben: pl. orosz *ručka* (ettől *ruka* «kéz») «händchen» meg «handhabe, griff, henkel», vagyis «kéz-féle valami» | or. *nožka* (*noga*-tól) «füss-chen» és «fuss (an tischen, stühlen)» | a lat. *caput*-tól *capitellum* nem «fejecske», hanem «oszlopfaj». Így végre a dim. szóalak mindenféleről használtatik, a mi az

alapszóbeli tárgynak bizonyos tekintetben megfelelő vagy ahhoz való viszonya által jelezhető: v. ö. *leibchen* = ruha-beli «leib»; lat. *femella*, ném. *weibchen* az állatnál az a mi az em-bernél «femina, weib» (mord. *atäka* männchen, him, *aväka* weibchen, nőstény: *atä* öreg ember, *ava* asszony, anya). — Innen magyarázható, hogy a diminutiv képzés, kivált a jelző szókban, a jelzési viszonyinak különböző fölfogásához képest, egészen új értékek kifejezésére is alkalmassá vált: a finn *kivise* (nom. *kivinen*) nem csak «kis kő», hanem «kő által jelzett valami», jelesen «kővel bíró» = köves (pl. *kivinen maa* köves föld) vagy «kőből való» (*k. pöytä* «kőasztal», a mi az egyszerű *kivi* szóval is lehet, mint jelzővel: *kivi-pöytä*); *isäise* (nom. *isäinen*) «atyával bíró» (pl. *isäinen lapsi* kind das einen vater [*isä*] hat) vagy «atyához tartozó, atyát megillető» (= atyai, paternus: pl. *i. valta* atyai hatalom): lásd alább a «nomen possessoris» és «nom. possessivum» alakjait.

A szoros diminutiv értékkel még érezhető kapcsolatban áll a dim. alaknak «kedvesség» értelmével járó használata, mely tulajdonképen a gyermekkel való beszédben fejlődött, s kivált a naiv népköltészetben (és pedig nemcsak az ugor népeknél) tapasztalható; némely ugor nyelvben ezért a megszólító névszók rendszerint diminutiv alakúak, pl. a lappban *ädnäčam* anyácskám! (azaz «édes-nyám», liebe mutter), *mānāčam* gyermekském (édes kis gyermekem)! *buorračam* mein guter! — s a finnben szintígy a kölcsönös rokonsági viszonyt kifejező szók, pl. *velje* (*veli*) frater-től *veljekset* «fratres mutui», *langokset* «affines inter se» (*lanko* affinis, levir).

Vége az ugor nyelvekben is tapasztalható, a mire más nyelvek is világos példákat szolgáltatnak, hogy a diminutiv szóalak gyakran annyira szokottá vált, hogy tulajdonképi értéke többé-kevésbé elenyészett, sőt hogy mellette az egyszerű alapszó el is avult: pl. cser. *pilikš* «auris» tkp. dim. alak a mord. *pile*, zürj. *peł* stb. mellett (csak úgy mint a fr. *oreille* [= lat. *auricula*] a lat. *auris* mellett). Egyes ugor nyelvek az ilyen elhomályosult értékű dim. szóalakokat, mint pusztá mellékalakokat, nem ritkán megint más esetleges jelentésbeli különbözetek kifejezőinek alkalmazták vagy pedig csak hangbeli teljességük kedvéért használják az egyszerű alapszó mellett vagy helyett: pl. az észten a névszónak többes-

számi ragozása néha csak dim. tötől való (*tubasid*, *jogesid* part. plur. alak: *tuba*, *joge* mellett, tkp. *tubase*, *jogese* dim. tötől); ugor-ság szerte vannak eredetileg diminutiv értékű végképzőkkel nomen verbale alakok (lásd fent 28. §. végén s az egyes nom. verbale-képzők kimutatását); jelentésbeli árnyalattal: finn *itkevü* «síró» mellett *itkeväise* (n. -väinen) «könnyen síró, sírásra hajlandó».

37. §. Diminutiv névszóképzők: 1. ugor -ks.

Finn: *-kse*: **finnS.** *kivekse* (nom. *kives*) netz-steinchen; plur. *kivekset* testiculi: *kive* (n. *kivi*) kö | *jalakse* (n. -as) solea trahæ: *jalka* pes | *koirakse* (-as) mas, masculus: *koira* canis (mas) | *naarakse* (-as) és *naara* femina brutorum (*naaras-karhu* ursae) | *korvakse* (-as): *kengän korvakset* auriculæ calcei: *korva* auris | *pilvekse* umbra: *pilve* (-vi) nubes || *ohjakse-t* habenæ: *ohja* id. || *teräkse* (n. -äs) stahl (tkp. aciei aptum): *terä* acies | *tervakse* theerholz: *terva* theer | *aidakse* zaunstange: *aita* zaun | *vyökse* (*vyös*) holz zu fassreifen: *vyö* gürtel, reif | *lehdekse* (-des) laubast: *lehte* (*lehti*) blatt, laub || *veljekse*, plur. *veljekset* fratres, gebrüder: *velje* (*veli*) frater | *langokse-t* affines (inter se): *lanko* affinis, *levir* | *kälykse-t* schwägerinnen: *käly* soror mariti, uxor fratris; — szokot-tabb a *-kse* gyengült változata *-jse*, vagyis az alapszó végvocalisá-
val: < *ise*, *ise* (< *aise*, *äise*, *eise*, *ise*, *oise*, *öise*, *uise*, *yise*, vagy egyes vidéken < *äse* stb. [l. Suomi X, 260], s végre < *ase* stb.) mint rendes használatú dim. alak: *kalaise*, *kalase* (nom. *kalainen*, *kalanen*) fischchen: *kala* hal | *vähäise*, *vähäse*: *vähä* klein, wenig | *reikäise*, -*äse*: *reikä* loch, öffnung | *tähteise*, *tähtise*: *tähte* stern | *ukkoise*, *ukkose*: *ukko* senex, maritus | *tyttöise*: *tyttö* mädchen | *karhuise*: *karhu* bär | *vävyise*: *vävy* gener | stb. — **finnE.** *-tse*, *-se* *izatse*, *izase* (nom. *izane* = S. *isäinen*) männlich, männchen: *iza* (*isä*) vater | *ematse*, *emase* weiblich, weibchen: *ema* mutter | *vähsetse*, *vähese* klein = S. *vähäise* | *kanase* hühnchen: *kana* huhn | *kovatse* és *kova* hart (S. *kovaise*, *kova*) | *lahjase*, *lahjatse* és *lahja mager* (S. *laiha*) | *elavase*, *elavaze* lebendig: *elava* || *veljekse-d*, *vellikse-d*, Dorp. *velitse'* = S. *veljekset* | Dorp. *langutse'* = S. *langokset*; — **finnK.** *-kše*: *kivekše* (n. *kiveš*) = S. *kivekse* | *jallakše* (S. *jalakse*), *aijakše* (*aidakse*), *tervakše*, *ohjakše* | *vellekše-t* (*veljekset*), *svajakakše-t* langokset (*svajakka*); — *-ze* (nom. *-ne*): *kir-*

jaze (S. *kirjaise*, *kirjase*) brief, schrift: *kirja* | *vähäze* (*vähäise*, -*äse*) | stb. — Az ész *tse* alakkal vannak más dialectusokban is ezen szók: S. *päitse* (n. plur. *päitset*) capistrum equorum, kopfriemen: *pää caput* [K. *päičet*, E. *päitsed*] | *suitse* (n. plur. *suitset*) frenum, *habenæ*: *suu os* [Vp. *suitsed*, E. *suitsed*].

Lapp: -*č*, -*š* dim. értékkel: lpS. *mānač* (plur. -*ča'*): *māna kind* | *pardnač*: *pardna* sohn, knabe | *neitač*: *neita* mädchen, tochter | *välječ*, *väljač*, Hal. *vielđač*: *välja*, *vielđa* frater (plur. *välječeh*, *vielđača'* fratres = f. *veljekset*) stb. — lpF. *mānaš* (*mānačam* gyermekem) | *girjaš* (pl. *girjačak*): *girje* buch | *jojaš*: *jokka* fluss | *sulluš*: *suolo* insel | *ädnaš* (-*čam* édesanyám): *ädne* | *buoraš* (-*čam* mein guter): *buörre* | *buörebuš* (gen. -*uža*) etwas besser: *buöreb* (v. ö. szintén *u-val*: *buörebussi* = f. *paremmaksi*) | *laviš* (plur. *lavičak* cognati): *lavve* cognatus | stb.

Mordvin: -*ks*, pl. E. *kupořks* és *kupoř* erdhaufen, kleiner hügel; — többször a «*valamire való*» jelentő dim. alakúl, pl. *kirgaks* nyakravaló, halsband: *kirga* nyak | *pilks*, E. *pileks* fülbevaló, ohrring: *pilä*, *pile* fül [v. ö. cser. *pilikš* «fül»] | *surks* fingerring: *sur* finger | E. *kuroks* zaum: *kurgo* mund, maul (v. ö. finn *suitse* és *suu*) | *mokirks*, E. *mukorks* schemel, kleiner stuhl (igy is: *mokirnä*): *mokir*, *mukoro* podex | *kař* bastschuh: *kařks* bastschuhriemen | *pälä* halb, hälfte, seite: *pälks* hälfte || mint nom. verbale-nek végképzője, homályosult értékkel: *sodaviks* (és *sodavi*), *eraviks*, *soviks*, *tujiks*, *eräjks*: fent 30. §.

Cseremisiz: -*kš*, -*š* (-*ž*): *pilikš*, M. *peleš* auris: v. ö. mord. *pilä*, lapp *pelje*, zürj. *pel*, m. *fül* auris | M. *komoš*, S. *kumuš* cortex (betulæ): *kom* cortex, crusta | *kutkuš* aquila: finn *kotka* id. | *pomuš* sinus: lp. *puoña*, mordE. *pongo*, f. *pove* id. (MUGSz. 440. l.) | *šukš* vermis (mord. *suks*, lp. *suoksa*): m. *szú*, vog. *sou*, *suor* baumwurm (MUG. 315). — Nehány <*aš* (*akš*) végű denom. származékszóban az -*š* előtt még más képző rejlik; biztosan a f. <*ukse*-nak megfelelő az <*aš* ebben: *jolakš* lábravaló, beinkleid: *jol* [tő: *jolo*] fuss, bein; cserM. *jalaš*: *jal* (v. ö. finn *jaluks* lábnak való, t. i. steigbügel, v. ö. *kaulukse* nyakra való: *kaula*, stb.) | *leštaš*, *lištaš* folium (M. *lištäš* C., *lištáš* Bibl.): finn *lehte* id. | *püžakš*, M. *pižaš* (-*áš* Bibl.) nidus: f. *pesä*, mord. *piza*, *pize* id. || nem biztos, vajjon szintén f. <*ukse*-féle vagy tiszta *kš*-val való ez: *šulukš* stiefelschaft (*šul* e h. *šur* = m. *szár*, vog. *sqr*, oszt. *sur*: MUG. 279. l.).

Zürjén-votják. -s (-s, -š, -z): votj. *peles* öhr, strippe («fül»-féle): *pel* ohr [v. ö. cser. *piliks*, mord. *pilks*] | *pales* stück: *pal* halbteil, seite [mord. *pälks* Hälfte, seite] | = zürj. *pölös* reihe, schicht, art: *pöl* halbteil, seite | zürj. *rokös* bodensatz, träber, hefe: *rok* brei | zürjP. *korös* blatt: *kor* id. | *bidös* jeder: *bid* jeder, ganz, all; votj. *bides* ganz, vollständig: *bid* gesammtheit, ganz | zürj. *dorös*, *doriš* verbrämung: *dor* rand, seite, einfassung | *niris* witterung (*niris-pon* spürhund): *nir* nase | *gors* höhlung im baume: v. ö. *girk*, *girik* id. | *zibrös* és *zibir* wackelig | *gögros* rund, kreis: *gögör* kreis | votj. *kotires* kreis, schein, rund: *kotir* kreis, rundung, umgebung | *šölmös* inneres (mark, dotter): *šölöm* herz | votj. *kužes* länglich: *kuž* lang | *modes* vornehm: *mod* herr, oberer | zürj. *kimös*, votj. *kimes* stirn, schädel: *kim* stirn | zürj. *kirs*, *kis* (P. *kirc*, *kis*) rinde, schale: v. ö. finn *kuore* (m. *hárs*) MUGSz. 89. l. | votj. *urdes* seite, zürj. *orts* [*ordis*] aussenseite, aussenraum [*ortsin* draussen, *ortsö* hinaus]: *urd* rippe, zürj. *ord* seite [*ord-i* rippe] || «*valamire való*» jelentéssel: *purtös*, votj. *purtes* messerscheide: *purt* messer | *šomös*, votj. *šumes* backtrog: *šom* sauer Teig | *čörös*, *čörs* strumpf aus tuch: *čör* schienbein, lábszár; — megjegyzendő, hogy ezen zürj. <ös, votj. *es*-nek a vocalisa kiszorulhat (pl. *čörs*; *pölös* mellett: *pölsa* reihig, schichtig; *rokös* mellett: *roksös* voll bodensatz) s ezért nem láthatunk benne még külön képzőt, úgy mint a finn <*ukse*, cser. <*akš*-ban.

Vogul. Csak kevés nyoma van a -ks dim. képzőnek (rendes használatú levén -*kve* v. -*kva*): ilyennek mutatkozik -s, -š ezekben: *tares*, L. *toarš* ader (*kelp-t*. blutader): *tar*, *tqar* (oszt. *ler*) dünne wurzel, faserwurzel | *uliš*, L. *uoliš* kinn MUG. 729. | *küris-u* beutel (másképp *kürikkvä*): *küri* sack | *äkiš* waldteufel (хѣмиш): *äki* onkel | *qares* schütter (*q. mā* schütterere stelle, mit wenig schnee); plur. *qarset*: v. ö. oszt. *qār*, *qāra* dünn, undicht, offene stelle. — Némely melléknevektől való -s (-š)-es alak inkább viszonyragosnak látszik: pl. *tāk* mellett *tākiš* «fest», *kuopñitiš* (*kuopñit*) leicht; *pelp* (*pelpiñ*): *pelpiš*, *pelpiñs* schnell (*p. mini* er geht schnell). — A finn *veljekse-t*-beli dim. képzőnek megfelelőleg szerepel a vogulban -*nš* (-*nč*), ebben: vogK. *jegepüvinš* bruder, atyafi (dual. acc. *jegepüvinčagme*: *kit j.* die beiden brüder: *püv* fiú).

Magyar: -cs, -s (azaz -č, -š): *kövecs* lapillus: v. ö. *kő* (*kö-lve-t*) apis | *varacs* verruca (v. *varacsk*, adj. p. *varacsos*, *varacskos*:

pl. v. béka): *var porrigo* (adj. p. *varas*: v. béka) | *líkacs* kleines loch, pore (adj. p. *líkacsos*, pl. l. *sajt* MA.): *lík, lyuk* (*líka-t*) || *feketés* subniger, schwärzlich (*fekete*); *sárgás* gelblich, *kékes* bläulich, *zöldes* grünlich | *bolondos* närrisch, narrenhaft (*bolond*) | *avas, ovas* vetustus, vetustate corruptus, rancidus (*ó, ava-t* vetus) | *nyers crudus* (*nyer: vog. oszt. *ñar*) | *hárs* bast (finn *kuore*, mord. *kar* és *kařks*, zürj. *kirs* MUG. 89.) || *após* schwiegervater, *anyós* schwiegermutter (*apó, apóka* väterchen; *anyó, anyóka* mütterchen).

b) *-cs (-s)* előrésszel való dim. képzőbokrok: *-csa, -cse* (*-csá, -csé*): *tócsa* pfütze, lache (*tó see, teich*) | *gyermekcse* filiolus, puellus (*gyermek*) | gyakori a szlavoniai tájszólásban *-cza* alakkal is: *borcza, kenyércze, napcza, vászoncza* M. Nyelvőr V, 61.

-cska, -cske rendes használatú dim. képző (= *-cs + -ka*, illetőleg *-ká*: *halacska* fischchen (*hal, hala-t*), *lovacska* pferdchen (*ló, lova-t*), *kezecke* händchen (*kéz, keze-t*), *fejecske* köpfchen | stb. — Csak *-k (-ko)* végképzővel: *-csok, -csik*: *farcsok, forcsok* (régí alak), *farcsik* uropygium, coxa (meg *ká-val*: *farcsika*): *far* hinterteil, hinterbacken (l. NyK. XIII, 168) | *-sk, -s*: *tövisk, tövis* dorn (*tü nadel*) | *-csk*: *varacsk* (*varacskos* béka: *var*).

Csak egyes példákban vannak meg: *-cson*: *alacson, alacsony* humilis, submissus (*al, ol* unten befindlich, der untere; v. ö. finn *alahaize, alhaize* alacsony, alantvaló) | *-csó*: *olcsó* billig, wolfeil (azaz tkp. «humilis», sc. pretio; tkp. = *alacson* MUG. 836.; közel jár ugyan a tör. *alčak* «humilis», melynek a m. *olcsó* csuvas közvetésre utaló mása lehetne; de föltetsző az *ol-*, miután a török kölcsönszókban az alapszótagbeli tör. *a* rendszeren megmaradt,¹⁾ s jelesen a tör. *alt* szónak még a csuvasban is *a-val* van a mása: *aj*, pl. *ajinže* alatt = köz-tör. *aldında*) | megj.: *nöstény* femella (*nő femina*: l. MUG. 401.).

Mint többé-kevésbé elhomályosult végképzőt találjuk a dim. *-ks* a következő, fent tárgyalt, nom. verbale-képzőkben: finn. *-vaise* (e h. *vakse*) és *<ukse (okse)* 29. §.; *-jaise* (e h. *-jakse*) 30. §.; *-mukse* 33. §. | lapp. *<ussa, us* (= f. *ukse*) 29. §. | mord. *-fks, -vks* 29. §.; *-jks, <iks* 30. §. | cser. *-šo (-kšo)* 30. §.; *-maš* 33. §. | zürj.-votj. *<as, os* 29. §.; *<iš, is* 30. §. | magy. *<ás (ács)* 30. §.;

¹⁾ Ilyenek: *karó, kapu, kantár, alma, árpa, sárga, szám, szán, saru, tanu, balta, szakál, hangya, hajó*; — csak oroszán = t. *arslan*.

-más (-vás) 33. §. — Hogy ilyen végképzőnek, azaz eredeti -ks elváltozásának, a m. igaz, száraz-beli -z is tekinthető: lásd fent 32. §. végén; v. ö. -sz ebben: kopasz «calvus» (kop- atteri, deteri); s csupa (merus) mellett csupasz (nudus).

Utójegyzet.

Különös s eddig még meg nem magyarázott jelenség, hogy a finn nyelvben a gyengült alakú -jse-féle diminutiv (és egyszersmind nom. possessoris és possessivum) alaknak egyes-sz. nominativusául nem a szótó vagy annak szabályszerűen kopott alakja szerepel, hanem a -se elenyészik s helyette -nen lép föl (<aise, ise helyett <ainen, inen stb., melyet némely dialectus újabban megint <aine, ane, ine-vé rövidített: Vp. kirjaine, K. kirjaine, E. kirjane = S. kirjainen). Ahlqvist (Rakennus 113. §.) hajlandó az egész <ise képzőt részekre bontani, úgy hogy jelesen alaprésze <i a lapp <aj (pl. íalbmaj szájas, nagyszájú) meg a m. <i (isteni) melléknévképzővel volna azonosítható, s a -nen utórészre nézve a mordvin -nä dim. képzőre utal. (E véleményt elfogadja Mustakallio, Virittäjä I, 55.). De bajos elhinni, hogy csak a nominativusban végezte -i a jelentésmódosító funkciót, a casusokban meg még új képző kellett, a nélkül hogy különös funkció kifejezésére szükség volna; bajos meg azt is megérteni, hogy mit keres, csak a nominativusban, tehát mintegy casusragúl a dim. -nä képző.

Tudva van, hogy a finn nyelv általán véve nem ismer a nominativus casusfunkcióhoz kötött külön járulékot, s a nominativus-alaknak esetleges különbözőése a tőalaktól csakis a nyelvnek hangtani sajátóságából ered. Kivételt tesznek az <inen-félék, meg néhány számnévnek egyes-sz. nominativusa: seitsemän hét (tő: seitsemä), kahdeksan, yhdeksän, kymmenen nyolcz, kilencz, tiz (tők: kahdeksa, yhdeksä, kymmene). Hogy mi voltaképen itt az -n járuléknak az eredeti értéke, jelesen hogy igazán casusrag-e, azt még nem mondhatjuk meg; elég az hozzá, hogy ilyen n ugyanazon helyen szerepel, a hol <ise mellett az <inen. De azt hiszem, hogy ezt ugyanilyen -n járulékkal magyarázhatjuk meg, a nélkül, hogy más-más alaptót a nominativus meg a többi casusok számára kellene fölvennünk — és pedig megmaradván fentebb eléadott fölfogásunk mellett, hogy az -jse egységes képző, mely a -kse-nek

csak gyengült mása. Meg kell értetnünk, hogy pl. *kalakse-n*-ből hogyan lehetett *kalajnen*?

A lapp nyelvben, mely annyi alaktani részletben szorosan megegyezik a finnel, az *-jse*-nek, az egyes-sz. nominativusban is, *-š* (*-č*) felel meg (l. fent) annak jeleül, hogy a finnben sem ősrégi az *<inen* alak, minthogy amúgyis szóösszetételben előszóul, a hol bár nominativusnak is helye volna, csak az *<ise* alak használatos (*ihmis-raukka, talvis-aamu*). De a lpK. dialectusban ez az *-š* (*-č*) még *-ńč*-nek hangzik, pl. *olmuńč* ember (*olmo*; lpS. *olmač*: *olma*), *peakańč* darab = lpS. *pekkac* (*peühkãč*): *pekke*; *vãljinč* frater (*vãlj*, S. *vãljač*, plur. *vãljačeh*); továbbá *-lańč* = *-lač* (*-lač*), *-laž* = f. *-laise* (pl. *vuostlańč* ellenség = f. *vastalaise*). Lásd Genetz textusait, NyK. XV. és Halász «Oroszlapp nyelvtani vázlatát» NyK. XVII, 41; Friis-nek új Lexiconjában is akad példa: *mãnnenč* kis tojás (*mãnne*). Azt látjuk, hogy a lpK. *-ńč* egyaránt a f. *-kse*-nek és az *-jse*-nek felel meg (*veljekse, -laise*), s ezt csak úgy foghatjuk föl, hogy az *-ńč* egy különös, de gyengülést jelentő változása az eredeti *-ks*-nek, melyet pl. még a mordvinban épen találunk. Ugyane hangváltozás mutatkozik a lpK. conditionalis modusképzőben *<inč* (NyK. XVII, 30) = lpF. E. *-č*, *-š* (részint még *-kč*, s ebből *-fč*) = finn *-ks, -js* (finnÉ. *andaksin* = S. *antajsin*). Érdekes az is, hogy e hangváltozás mellett a vog. *püvins-t* (*jege-p. fratres*) a finn *veljekset*-félékkel teljesen azonos alakúnak mutatkozik. Ebből már most a f. *kalajnen*-félékre nézve az a tanuság: 1. *kalajse* előtt mint a *kalakse* első változása volt *kalanse*, vagy akár *kalańse*, vagy épen a finnK. *<ize*-t tekintve *kalańze*; 2. ebből az *-n* végrag hozzájárultával (*kalańzen*) vált *kalańhen*, jóformán abban a korban, mikor a finn nyelv a litván *žansis-t* *hanhi*-vá változtatta; 3. akár csak az *ń* palatalis voltából vagy esetleges *kalańjen* közvetítő alak mellett keletkezett a mai *kalajnen*, meg *kalańe[n]*, *kalanen*. Szintígy *kivekse-n* lett *kiveńsen, kiveńhen* (*kivenjen*) phasisokon át *kivejnen, kivinen*. Megjegyezhető hogy *hanhi* is a finnÉ. V.-ban: *hani, ani*; hogy *vanha* a zürj.-votj. *važ, vuž* szerint hajdan *vansa* (*vanza*) volt, finnÉ.-ben most *vana*.

38. §. Diminutiv névszóképzők: 2. ugor -j.

Finn. Egyes dialectusokban előfordúl <oj, öj> végű diminutiv alak, mely másutt, jelesen a finnS.-ben is, a tulajdonképi képző rész -j elkopásával csak <o-nak (vagy u-nak) hangzik; az alapszó végvocalisának ezen különös (labialis) színezete szintén következő -j (i) előtt mutatkozik többes-számi tökbén (*jalka*: *jalkoi*) és a praeteritumtöben (*anta*-: *antoi*-): **finnK.** (Olonecz) *rukoi* misellus, szegényke: *rukka* id. (finnS. *rauikka*) | *moamoi*: *moama* mutter | *sulhoi* bräutigam: *sulha* (más dim. *sulhaise*) | *kägöi* kukuk: *käge* (nom. *kägi*, S. *käki*) | *jänöi* hase: v. ö. más dim. véggel S. *jänekse*, nom. *jänés*, *jänis* | *varoi* = S. *varekse*, n. *vares*, *varis* krähe | *korvoi* situla (dézsa): *korva* ohr (v. ö. or. *ručka* «händchen» meg «handhabe, griff», meg «henkelkrug»: v. ö. magy. «rocska») | *mustöi* (S. *mustikka*) schwarzbeere: *musta* schwarz | egyéb bogynévek: *hilloi* (*hilla*, reife moltebeere), *juomoi* (*juomukka* sumpfheidelbeere, *vaccinium uliginosum*), *muuroi* (S. *muurame*, n. *muurain* *rubus arcticus*) | ilyen végű állatnevek, bár egyszerűbb alapszó nélkül: *küühköi* taube (S. *kyhky*, *kyhky*); *peäsköi* schwalbe (*pääsky*); *kukoi* hahn, kakas (*kukko*); *reboi* fuchs (*repo*). — Egyéb karjalai vidéken az <oj-nak> j-je csak némely ragos vagy képzős alakban maradt meg: *toatta* (pater) mellett *toatto*, part. *toattoja* (azaz: *toattoj-da*) | *toattola*, *rebola* domus patris, domus vulpis (e h. *toattoj-la*, *reboj-la*).¹⁾ — Szintígy Déli-Pohjanmaa nyelvében, csakhogy a ragtalan <oj> helyett még hosszú <ö> van: *emoo* mater (ettől: *emä*): part. *emoja* e h. *emoj-da* | *enoo* avunculus (ettől: *enä* magnus) | *mustoo* nigra (sc. vacca): *musta* | *sankoo* henkel-eimer: *sanka* henkel.²⁾ — A finnE.-ből hoz föl Wiedemann

¹⁾ Lásd: Genetz, Tutkimus Aunuksen kielestä (Suomi, toinen jakso, XVII. osa) 140. — Genetz, Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä 179. — U. a. Kertomus Suojärven pitäjäästä: Suomi VIII, 219. — V. ö. Mustakallio, Vuokkiniemen kielimurteesta (Virittäjä I, 54.); példái: *emo*, *moamo*, és *u*-val: *tilkku* (e mellett: *tilkka* stüeckchen, bischen, tropfen).

²⁾ Aminoff, Etelä-Pohjanmaan kielimurteesta: Suomi IX, 258.: megemlíti, hogy az <oj> alaknak a régibb nyelvben is vannak példái, pl. Agrikola Új testamentomában: *kukkoi* kukko, *eitei* äiti (mater); v. ö. Virittäjä II, 148.

(Gramm. 194) diminutiv értékkel való <u(o) végű szókat («diminutive, mit dem beigeschmack des schmeichelns oder bedauerns, oder auch . . . in die kindersprache gehörig»); pl. *pīlo*, *pīlu* ente (*pīl*: gen. *pīla*, *pīlu* id.) | *kōro* schieler (*kover* krumm, schief | töcsonkítással: *upo* äpfelchen (*upin*, g. *ubina* apfel), *kittu* zickel (*kits* ziege) | ökörnevek: *mustu* schwarzer (*must-a*), *valgu* weisser (*valge* e h. *valgeda*) | elhomályosult értékkel: *pāzu*, *pāzo* schwalbe (rendesen további dim. *pāzukeze*) = S. *pääsky*. — E szerint a finnS-ben is ilyen <o, u végű szók eredetileg diminutiv értékűeknek mutatkoznak: *eno* avunculus, *neito* virgo (*neito* id.), *halko* holzscheit (v. ö. *halkoila*, *halkola* holzplatz; *haljakse* halbes scheit); *koto* domicilium, habitaculum (*kota* domus vilior, casa); *kirju*, *kirjo* schecke (seheckiges tier: ochs, kuh, pferd; v. ö. *kirjakse* sch. kuh; *kirja* variegatum, striatum); *valko* bos albus (*valkea*); *hiiro* murini coloris (equus: *hiire* mus); *pääsky* hirundo; *kehno* debilis, inutilis (*kehnä* abschabsel, abfalle; E. *kohna*, n. *kohn* elend, schlecht) | *pisku* parvus, infantulus (v. ö. *piskuisse* és *piskaise* pusillus) | *tyttö* puella (*tyttäre* filia: v. ö. *sisko*: *sisare* soror) | keresztnevek, részint töcsonkítással: *Annu* (és *Anni*) Anna; *Anttu* (és *Antti*) Anton, *Kauro* (K. *Gauroi*) Gabriel, *Heikku* (és *Heikki*) Heinrich.* — Ezenkívül szerepel az <u alak mint előrész a dim. <u-kaise képzőbokorban: *lapsukaise* (*lapse* kind), *nuorukaise* adolescens, juvenis (*nuore*); — meg mint végrész a dim. -ku (S. -kko)-ban: lásd alább a -k képzőt.

Mordvin: <*aj*, *ej* (<*i*), részint tudvalevő dim. értékkel, s megjegyzendő, hogy a tövég főleg rokonsági, állat- és növény- (bogyó-) neveken fordul elé, a milyenek a finnben is az <*oj*, *o* alakot mutatják (pl. *emo*, *eno*, *taatto*; *repo* [*reboi*], *muuroi*): *avaj* schwiegermutter: *ava*, *avā* weib, *mutter* | *ataj* schwiegervater: *ata* alter mann, greis; männchen von tieren (megj. E. *ataxt-avaxt* apósanyós, schwiegereltern) | M. *alaj* väterchen (v. *alanä*), E. *aläj* schwager (férjnek bátyja): *alä*, *alä* mann (ember), vater | E. *laläj* älterer bruder, onkel; M. *babaj* schwiegermutter; E. *täta*, *tätäj* vater; M. *dādaj* (v. *dādakaj*) mütterchen || E. *ruzej* eber: M. *uris* id. | *varsi*, E. *varsej* krähe (v. ö. finn *varekse*); *maci*, *macej* gans; *suvezi*, *suwzi*, E. *suvozej* auerhahn; *šäkši*, E. *šäkšej* specht; *kersi*,

*) V. ö. Ahlqvist, Rakennus: 33. 104. §§.

E. *kivestej* haris (schnarrwachtel); *kändi* wespe || *inizi*, E. *inzej* himbeere; *ksti*, E. *stej* erdbeere; *sendi*, E. *sandej* binse, rohrkolben; *nüdi*, *nudi*, *nudej* rohr, rohrpfeife; *pazäj* bergflachs || szintén dim. alaknak látszik: E. *sildej* warze (M. *čilgü*, *čilgü*), M. *cildi* rasenhügel; — de hihető, hogy néhány <a, ä végű szó is (megmaradó a-val) régibb <aj-ból tartotta meg az a-t (úgy mint a finnben *oj*-ből *o*-végűek lettek): *kumbrä*, E. *kumbrä* kleine muschel; *cerä* (plur. *cerät*) eichel (f. *terho*); *lopa* blatt; *tolga* (M. és E.) feder; E. *mona* testiculus (nem *mono* = cser. *muno*, f. *muna*); *pola* (E. *pola*, *polaj*) ehegatte; M. *ocä* onkel, vatersbruder (*ocü*, *ocü* magnus); *ervä* (Ahl. *ervä*) frau, gattin, E. *urva*, *erä* id., schwieger-tochter. — Még megjegyzendő, hogy szintén ä (a)-végűek a rendes használatú -nä, -kä dim. képzők (l. alább).

Cseremis: <aj, i végű rokonságnevek: cserS. *avaj*, *abaj*, *abä*, M. *abä*, *abi*, *ävä* mutter (S. *ava* weibchen, femella) | *ačaj*, *ači*, *ati*, *atä* vater (*ačiem* atyám, *ači-avaj* parentes, *aca-vel* vitricus) | *izäj* frater senior, patruus (*izäjem* bátyám; v. ö. f. *isä* pater, *iso* magnus) | *čüči* avunculus (*čüciem* a. meus; f. *setä*).

Osztják. Egyenesen az alaptőhöz járult -j képző ismerhető föl <i végű rokonságnevekben, a melyekhez még egyes ilyen állat- és növénynevek is sorozhatók (tekintettel a finn <oj végű ilyen nevekre): osztB. *asi* (és *asa* Ahlq., *azi* Volog.) vater (v. ö. finn *isü*, *iso*) | *angi* (és *anka* Ahl., *anki* Volog.) mutter | *obi* (V.; Irt. *opa*, *oba*) ältere schwester (v. ö. lapp *obba* soror) | *aki*, *agi* onkel; *iki*, *igi* mann, ehemann; *örti* onkel (mutterbruder); *apsi* jüngerer bruder; *kili* schwager (finn *kyty*) || *ipi* strix bubo, *muši* ameise; *lanki* eichhörnchen; *vasi*, *vasa* (vog. *vas*) ente; *simri* barsch; *vobi-nē* frosch; *sori* larus; *öri* hündin | *anži* hagebuttenbeere, pfeffer; Irt. *varňaj*, S. *urňi* (B. *vorňä*) krähe || Még megjegyzendő *ravi* fein, klein (Volog. *ravije* *senkta* klein stossen; Ahl. *rav*; vog. *rau*, *rgu* kleines stückchen). — J e g y z e t. A rendes használatú <ije dim. alakot (pl. *ampije* kleiner hund: *amp*, *žulije* kl. fisch: *žul*) nem lehet, teljeshanguságúnál fogva, a dim. -j képzővel egyazonnak tartanunk. Az ebbeli -j akár *l*-ből változhatott el, (pl. oszt. *žöjem* = vog. *žulem* cinis), akár gutt. explosivából (B. *vej*, *vei* = Irt. *veg*, S. *vok*, finn *väge* kraft; oszt. *lajem* axt = vog. *lengvi* schlechte axt); sőt az osztjákknak a vogulhoz való szorosb viszonyát tekintve, nagyon is hihető, hogy ez az <ije ugyancsak

a vog. *-kve* (<*ikve*) rendes használatú dim. képzőnek felel meg (pl. *ampije* = vog. *ampikve*; *χōtije*, *χodije* häuschen = vog. *kvolkve*).

Vogul. Szintén <*i* (néha <*ej*, meg <*ä*, *e*) végű szók, jelentésükre nézve dim. képzésűeknek vehetők: *āpsi* jüngerer bruder, enkel (oszt. *apsi*); *qñi* tante (jüngere mutterschwester); *āki* onkel (ält. vaterbruder); *aže* vater (oszt. *asi*) | *käpšej*, *käpsi* kleine mücke; *sāni* (L. *šagne*) nisse; *surti*, *pāsi* rentierkalb; *q̄ri* hündin (oszt. *ōri*); *simri* barsch, *subi* stör | *pq̄ri* knospe (гласокъ) | *tule* finger (oszt. *luj*); *mañä* hode (v. ö. finn *muna ovum*: *munaise* testiculus) | *kuali* strick, *berεbka* (oszt. *kel*) || *nāmpri* minutus, apró (oszt. *nambir* abfalle: *nambra* senkta kleinschlagen) | *vāli* kurz | *voutä* dünn (oszt. *vōgol*, *ugl*).

Votják. Néhány <*i* (*i*) végű szó határozottan képzettnek mutatkozik, s illik rá a dim. érték: *vinī* neffe (*vin* jüngerer bruder, neffe) | *viltiri* glied (*viltir* körper) | *surzi* jüngerer schwester (*suzri* h.: *suzer* id. = f. *sisar*) | *mumi*, *mumi* mutter, weibchen (zürj. *mam*, *mama*) | *čuni* füllen, csikó (zürj. *čan* id.) | *tīli* feder (zürj. *tīl*; v. ö. mord. *tolga*) | *nizili* wurm (zürj. *nižul*, *nizil*) | *kuzili* ameise (z. *kožul*) | *giži*, *giži* nagel, klaue (z. *giž*; v. ö. mord. *kenžū*, vog. *kvāš*, *kvos*, *kvānže*) | *cini*, *cinī* finger (z. *čin*); *čūli* (instr. *čūlijän* Munkácsi votj. népk. 92) kleiner finger | *kili*, *keli* (*sin-k*. träne, v. ö. finn *kūnele*) | *cipi* küchel (z. *čip*) | *uzi* erdbeere (z. *oz*) | *koni*, *konī* eichhörnchen. — Jegyzet. Ezen <*aj* végű rokonságneveket: *anaj* mutter, *ataj* vater, *apaj* tante, ált. *schwester*, *agaj* ált. bruder, Munkácsi (NyK. XVIII, 94) képzőstül a törökből kerültek tartja. Igaz hogy *agaj* határozottan török szó, s noha *anaj* és *ataj*-nak az ugarságban is vannak hasonmásai, mégis számba jön, hogy ezek mellett a *mumi* és *aj* szók is megvannak s a zürjén ez utóbbiakat ismeri, de az *anaj*, *ataj*-t nem. Azután a szintén török *-kaj* alak is előfordul: *anakaj* stiefmutter, *apikaj* tante, *atikaj* vater, stiefvater.

Magyar. Még tudvalevő dim. értékkel <*i* főleg az enyelgő csonkított keresztnevekben: *Pali* (Pál), *Feri* (Ferenc), *Klári* (Klára), *Jani* (János) stb. | továbbá: *ányi* jüngerer schwägerin (fiatalabb *ányy*: Szék.); *néni* és *néne* (tő *néné*) ált. *schwester*, tante; *lapi* blatt Szék. (*lap*, tő: *lapo*) || az *öcs* «jüngerer bruder» szónak birt. személyragok előtt a teljesebb *öcsé* (*öcsém*, *öcséd*, *öcsénk*, *öcsé-*

tek) alakja van: v. ö. oszt.-vog. *apsi, apsi* || dim. képzőbokban *vaksi cæutiens (vak, vakos)*.

39. §. Diminutiv névszóképzők: 3. ugor -k.

Finn: *-ka, -kä*, illetőleg *-kka, -kkä* azon dialektusokban, melyek a nyílt szótagbeli kemény explosívát erősíteni szokták (finnS. K.); megjegyzendő, hogy e képző előtt az alapszónak *a, ä, e* végvocalisa helyett gyakran *i* vagy *u* mutatkozik (<*ikka, ukka*), a miben jóformán előző külön diminutiv képzőt kell látnunk (lásd §. 38), noha egyes esetekben csupa hanggyengülés foroghat fenn (v. ö. hasonlót összetett szókban: *soti-reiki, peri-mies, jalkopöytä* e h. *sota-, perä-, jalka-*); — egyéb diminutiv végképzővel kapcsolt alakok: *-ko, -kö* v. *-ku, -kü* = *-k+j* (ill. <*o*, 38. §.); meg *-kaise* = *-k+ks* (37. §.). Példák: a) *-ka-ra*: finnS. *pulakka* (és *pula*) eisloch | *näljällä* schleimartig (*näljä* schleim) | *rämällä* (és *rämä*) bruchstück | *kivakka* (és *kiva*) heftig, hastig || *vasikka, vaska* (és *vasa*) vitulus | *penikka* és *peni, pena* catulus | *reitikka* schenkelstück: *reite* | *hännikkä* strick-endchen, schwänzchen (*hätä* schwanz) | *kannikka* margo exterior, angulus eminens (*kuun k. cornu lunæ*): *kanta* (*kuun k.*) | *hiirikkä* murini coloris [equus]: *hiire* mus || *munukka* kleines ei (*munukkani* mein Liebes kind): *muna* ei | *puolukka* preiselbeere: *puola* (és *puolame*) id.

b) *-ko, -ku* (ill. *-kko*): fS. *veikko* frater (e h. *velikko: veli*) | *suukko, suukku* osculum: *suu* os | *sisko* schwester (e h. *sisarko: sisare*) | finnE. *izaku* (nom. *izak*) stiefvater (*iza* vater) | *emaku* stiefmutter (*ema*) | *häriku* ochskalb (*härg, g. härja*) | *lehmiku* kuhkalb (*lehma*) | *nōriku* junge frau (*nōre* jung) | *naeziku* dirne (*naeze* weib) | *tüdruku, tütreku* mädchen (*tütar*) | *jöksiku* läufing (deserteur), gicht: *jöksja* läufer (*jökse-*) | *lauliku* sänger (*laula* singen). — Megjegyzendő a finnS. *-hko* melléknévi dim. alak, a melyben a gutt. spirans még tisztábban láttatja az előző *-j* képzőt (v. ö. <*ikka*): pl. *punahko* subrubidus: *puna* | *suurehko, isohko* majusculus: *suure, iso* | *pienehkö, vähähkö* etwas klein: *piene, vähä* || finnK. *vanhahko, kuivahko, pimiähkö, pitähkö* (Genetz, Ven. Karj. 185. l.).

c) *-kaise*, a finnS.-ben rendesen előző <*u* képzővel <*ukaise*; igen gyakori a finnE.-ben, *-keze* alakban: fS. *nuorukaise* jungling: *nuore* jung | *lapsukaise*: *lapse* kind | *munukaise* (v. ö. *munukka*:

muna ovum), *lyhykäise ganz kurz* (*lyhye, n. lyhyt*), *ohukaise* (*ohue, ohu*) *dünn* | finnÉ. *nōrukeze, lapsekeze, härjakeze* (*härjg ochs*), *kanakeze* v. *kanukeze* (*kana huhn*), *izakeze* (*väterchen: iza; ellenben izaku stiefvater*) | stb.

Jegyzet. Mint *-k* (*-ka* és *-ko*) képzővel megfejtethető szók, csonkult alaprészszel, fölhozhatók: *ukko senex, maritus* (e h. **urokko*, MUGSz. 868. l.) | *eukko avia, matrona vetula* (**emkko, emäkkö, ib. §873.*) | *akka uxor, mulier vetula* (**an,ka, v. ö. an-oppe socrus ib. 759.*) | *nokka schnabel* (**nol-ka, v. ö. vog. oszt. nol nase, schnabel*) | *soukka angustus, arctus, gracilis; hoikka gracilis, tenuis* (MUGSz. 320. l.).

Mordvin: *-kä, E. -ke*, egyik rendes használatú dim. képző, melynek állandó magash. vocalisa, a mely további kapcsolatban *i*-vé válik (*-kine*), még hozzájárult dim. *-j* képzőre utal, vagyis mord. *-kä, -ke* megfelel a finn *-ko* (e h. *-koⁱ*)-nak; ritkábban fordul elé *-ka* is, még pedig a mordE.-ban, állandó *a*-val: pl. mordM. *lefkskü kühlein* (*lefks tierjunges*) | *pilkskü kleiner ohrring* (*pilks*) | *sukskü: suks wurm* | *pulfkü: pulf garbe* stb. || mordE. *panžke blümchen* (*panž*), *riveske kis róka, lavske kl. wiege* || mordE. *-kine* (lásd a *-ne-t* 40. §-ban): *alkine* *niedrig* (*al, alo unten befindlich*) | *viškine* *klein* (*viš = f. vähä, vog. uš*) || E. *ataka* *männchen* (*mas, masculus: ata senex, mas*) | *avaka* *weibchen* (*femella: ava mater, femina*) | *povka* *knopf* (*pov: M. punä id.*) | szintilyen *-ka* végű melléknevek: *staka* *schwer* (*sta* *ebben: stalgad-* *schwer werden*); *kuvaka* *lang* (*kuvä: kuvat lange zeit hindurch, kuvalgad-* *sich verlängern, sich hinziehen*). — Megjegyzendő az «*unus*» számnév kicsinyített alakja: E. *ve* mellett *vejke*, M. csakis dim. *fkü, ifkü* e h. *iftkü* (*ift = f. yhte*).

Cseremis. Diminutiv értékűnek vehető *k*-képzés ezekben: cserS. *ümülkä* és *ümül* (*meg: ümülüks*), M. *imilka, emelkä umbra* | *terteske* *rotundus* (M. *jirgeske*): *tertež orbis* | *šopke*, M. *šapki* *populus* (*pappel: v. ö. finn haapa*) | M. *laksak* *fovea, scrobs* (v. ö. finn *laakso* *vallis*) | jelentésre nézve: *šeske*, M. *šeska, šeskü* *nurus* | *nehány -ka* végű melléknév (v. ö. mord. *staka*): *kaklaka* *curvus, versutus*; M. *jačaka* *severus*; *šacka* *insulsus*; *lökka* *amplus*.

Zürjén és votják. Tudvalevő dim. értékkel megvan mind a két nyelvben: *-ka*, a mely végvocalisát tekintve a finn *-ko* (*-kko*)-val vethető egybe: zürj. *ajka* *mann* (*gatte*), *schwiegervater: aj*

vater, mann | *eńka, ińka* schwiegermutter; *eń, iń* frau, weib, weibchen | *ńilka* mädchen (*ńil* tochter, mädchen), *zonka* knabe (*zon* id.); *ić-mońka* junges weibchen; *nunika* kindchen (*nuni*). — Csak a zürjP.-ben fordul elé <*ok, uk* (v. ö. finn <*ukka*, pl. *puolukka*): *bedok* stöckchen, *puok* bäumchen, *kerkuok* häuschen, *piuk* söhnenchen, *ćeriok* fischchen: *bed, pu, kerku, ři, ćeri*. — Melléknevekhez járuló dim. képző, csak a zürj.-ben: <*ik*: *ićetik* etwas klein (*ićet*), *jeźidik* weisslich (*jeźid*), *koknidik* etwas leicht (*koknid*) stb. Ugyanily alakú az «unus» számnév *otik* (meg kopva *oti*): *ot* (pl. *ot-pir* einmal, *otnas* allein er). A votjákban megfelel *odig*, összerántva *og* (pl. *odig pol* v. *og-pol* einmal); ezenkívül az *otik*-béli <*ik*-vel egyazonnak látszik a votják sorszámnevek végképzője <*i*, pl. *sizimati* septimus (a zürj. *sizimot, sizimod* ellenében). — Jegyzet. A zürjénben eléfordúl meg *-nik* (*-inik*) dim. képző, különösen mellékneveken: pl. *musanik* (*musa* lieb), *tominik* fiatalka, noch etwas jung (*tom*), *gölinik* etwas dürrftig (*göl*); ezek valamennyire az orosz *-enikj* (præd. alak: *-enek*)-félre emlékeztetnek, pl. *milenkij* (*milij* lieb), *malenkij* klein, wenig (*malij*), v. ö. or. *kumańek* (*kum* gevatter).

Vogul és osztják. A vogulban szinte az egyedüli rendes használatú dim. képző: *-kve* (dial. néha *-ku*), pl. *pikve* söhnenchen, fiaska (*pi*), *ampikve* hündchen (*amp*), *kvolkve* häuschen (vogL. *kvölkvä*: *kvöl, kväl*), *unkve* kurz (*un* = oszt. *van* kurz); *-kve* helyett *-ku*: *käšku* (*käš* öcs, jüngerer bruder). Megjegyzendő, hogy *-kve*-vel váltakozva *-ke* is fordul elé, pl. a Vāta-kum mondában *ujkve* «állatka» mellett *ujke-n* (állatkád); másutt: *pikve* «fiaska» mellett *pike-m* (fiacsám). E szerint úgy látszik, hogy a *-kve* képzőben a szembetűnő dim. *-k* mellett csakis még a megmaradt végvocalis jelentős (*e, ä, a* mennyiben ebben dim. végképzőnek nyoma látszik, v. ö. fent 38. §. *aže, mąnā, voutā*), de nem a *v* is, mely *k* (vagy *g*) mellett másutt is csak fejlődött hangnak mutatkozik (vog. *säkvət*-frangere, *säkual*-frangi: v. ö. oszt. *senk*-cædere | vog. *kval*-, *kual*- = oszt. *kil*-, m. *kel*-surgere, exire | vog. *kväźertayt*-keseredni, bitter werden: m. *keserü* | vog. *angv*-exuere, solve: oszt. *eng*- | vog. *jegv*-, *jekv*-tanzen: oszt. *jač*- | vog. *säkvälik* elster: oszt. *säkijak* | vog. *nagv*-és *nag*- (præs. *nagvi* és *nagi*) picken. Ha pedig e szerint a vog. *-kve*-ben csak régiebb *-ke*-t kell látnunk, egyszersmind világosabbá válik az osztják *-je* (illető-

leg <íje>-vel való azonos volta, a melyet már fentebb 38. §. érintettünk. — Megőrizte az osztljak a dim. -k-t, néha csak *g*-vé gyengítve: osztlB. *pēlek, pēlak* seite, hālfte (*pelka* zur seite = Irt. *pelga*): *pēl* seite (*pela* nach, zu, m. *felé*; v. ö. cser. mord. lapp *pele* seite, hālfte, m. *fēl*). — Megjegyzendő még osztlB. *iki, igi* «mann, ehemann, greis» = vog. *ojkū* «mann, ehemann» (v. ö. zürj. *aj vater*) | vog. *turkü, turukū* schrotbüchse (*turr, tur, oszt. tur* gurgel, kehle).

Lapp. -k (lpF. néha -g is), jó részt már elhomályosult dim. értékkel: lpS. *piädnak* hund (F. *bänäg*), f. *penikka* (*peni*) | *puorak* és *puore* bonus | *ädnak* és *ädna* multus (F. *ädnağ, comp. äneb*); v. ö. finn *enä*: *enempi*) | *puocak* és *puoca, puoces* negrotus. — Ide tartozik a -k mint vége az <ok nom. verbale-képzőnek: fent 28. §.

-*kuš, -kaš* (-*kuč, -kač*), ép értékű dim. képző = finn *-kaise*, pl. lpF. *mānakuš* (1. személyraggal *-kužžam*): *māna* kind | *bardnekuš, S. pardnekuč*: *pardne* sohn, bursche | *niejdakuš S. neitakuč*: *niejda, neita* tochter, mädchen | *vielljakuš*: *viellja* frater || F. *uccekaš, S. ucekač, unnekač* (és *unnanač*) parvulus: *ucce, unna* | *vuollekaš* demütig, humilis (S. *vuollekač, v. -kes, comp. vuollekubbu*): *vuolle* inferior.

Magyar: a) -k (teljes tő -ka, -ko, ke), kevés példában: török *subula*: *tör mucro* | *fészek* (*fészke-t*): finn *pesä* (v. ö. cser. *pūžakš*) | *fark* (*farka*) *cauda*: *far* MÜgSz. 496. | *bégyék* (ebben: *bégyékés, bögyökös* protuberans, gebaucht): *bégy, bögy* ingluvius | *csók, csolk* osculum: finn *hūle* labium MÜgSz. 372. | *telek* schnur, riemen (*ostor-telke, bocskor-t.*): osztl. *kel, zürj. köl* strick, band ib. 243. l.) | *torok* (*torko-t*) guttur, gula, faux: vog. osztl. *tur* ib. 244. l.) | *poczok, poczak* és *pocz* wanst | *gyermek* kind, knabe: vog. osztl. *naurem* id. | *szűk* angustus MÜgSz. 320. || *fék* frenum: *fej* (v. ö. finn *päitse* és *pää*, MÜg. 504. — Mint végképző: <ók-ban: *fiók* vogeljunges (*fiú, fi: fia*); *hernyók* (*hernyó*) raupe Ny. II. 370.; *pillók* schmetterling (*pille*) ib.; *czobók* (Szék. *czomb*) ib. IV, 561. | nom. possessoris értékű ó-val: *pofoók* hausbäckig, *hasók* dickbäuchig, *szájók* grossmäulig, *szemők* grossäugig, *fülök* grossohrig — és pedig a «nagyító» értelem a dim. alaknak eredetileg ironice vagy tréfásan való használatával magyarázható meg (v. ö. *jócska* «ziemlich viel = recht viel»).

b) -k-val való dim. képzőbokrok:

-ka, -ke (teljes tő -kā, -kē): *tóka* kleiner teich (tő), *szálka*

splitter (szál stengel, halm), leányka kl. mädchen, legényke bürschen, emberke männchen, kl. kerl | kicsinyke, kicsike ganz klein (kicsiny), csalóka betrügerisch (csaló) | stb.; — további -s-vel: -kás, -kés (-kes): savanykás säuerlich (savanyú); nehézkés, nehézkés etwas schwer (nehéz), hosszukás länglich; — megj. feteke = fekete niger (fete = osztB. piti, pita, Irt. pegde niger).

-kó, -kő: buczkó nodus, tuber (meg buczka sandhügel): bucz coxa | házikő häuschen: ház | furkó dickes stockende (furkós bot: v. ö. far MUGSz. 495.) | gyerkő burche, bube (Ny. III, 449. = gyerkőcz: v. ö. gyerek, gyermek) | tönkő stipes (v. ö. tönk, tö) | bunkó tuber, nodus: MUG. 474. — A -kó végű dim. keresztneveken, még férfineveken (Palkó, Ferkó, Jankó) már hasonló szláv alakok hatását kell fölismernünk (v. ö. szerb Lacko, Danko, Milko, Miško, Stepko, Hínko, Ivko, Jerko stb.). — Egyébiránt a -kő-nak meg -kő-nak különböző végvocalisa úgy magyarázható, hogy amaz a -j, ez meg -v (= m 40. §.) végképzővel alakult.

-kony, -kény: vékony tenuis, subtilis MUG. 570. | keskeny schmal ib. 24.; gyakoribb e képzőb okor mint nom. verbale-nak végképzője: hajlékony, feledékeny: fent 30. §.

-cska, -cske, a legrendesebben használt dim. alak: lábacska füsschen, fejecske köpfchen (láb, fej) stb.; világos alkotó részei: -cs = -ks, meg -kő = k+j; lásd 37. §-ban.

Nomen verbale-hez ragadt -k végképző: lapp <ok (pl. kaukok, adnok) fent 29. §. | magy. <ék (pl. maradék, boríték) 30. §.

40. §. Diminutiv névszóképzők: 4. ugor -m (-n, -ñ).

Mordvin: -nä, E. -ne, ép értékű dim. képző, a fent tárgyalt -kő mellett; állandó magashangú vocalisában, úgy mint a -kő-ében még a kapcsolt -j képzőnek maradt meg a nyoma: mordM. täštänä, E. tešćene sternchen: täštä, tešće stern | kudnä, E. kudine: kud, kudo haus | šuvanä, E. čovine: šuva, čova dünn, fein | nírřkänä (és nírřkää), E. nerřkine kurz | škajnä heiligenbild (istenke): škaj isten | kirnä: kirä knaul | lamenä etwas viel: lama | stb. — Megj. äznä, E. esne glied (v. ö. finn jäsene, m. íz); lomañ mensch: v. ö. lp. olbma (olma). — Megjegyzendő a -na alak: mordM. läpana dim.: läpä weich | letkana: letkä feucht | E. vetšana és vetša dünnflüssig.

Finn: -na, -nä, -ne, bár elhomályosult értékkel; de né-

mely példája a mordvinnal egybetalálkozó, vagy pedig amúgy kicsiny valamit jelent (*kipinä funke*): S. *pääkkä* és *pääkkänä* axt | *aivo* és *aivena* schläfe | *jäsene* (E. *jäsene*) glied: v. ö. mord. *äänä* | *pähkinä* nuss: v. ö. mord. *pästänä* és *pästä* | *tyvene* (n. *tyven*), *tyvenä*, *tyynä* tranquillus, quietus (v. ö. *tyve* a fE. *tüvese* «still, ruhig»-ban) MUG. 364. || *nenä* (**nernä*) nase: mord. *när*, cser. *ner* nase, lp. *när* wange.

-*me* (fE. *jäzeme* = S. *jäsene*): *ohime* schläfe (*oh* seite, *ohitse* vorbei) || végképzőül az <*ime* (= *-ja-me*) nom. verbaleban 30. §., pl. *murtime* brecher («brech-instrument», némileg dim. comparationis).

Cseremisiz: -*ñ*, -*n*: S. *ježeñ*, M. *ežiñ* glied (= mord. *äänä*, f. *jäsene*) | *omun* traum: *omo* schlaf. — Egyébként található toldalékül -*n* a nom. possessoris <*an* (*ān*), *ān* képzőben (pl. *ušan* verständig, eszes: *uš*; *vürän* blutig: *vür*); alaprésze = finn. -*va*, -*vä*, m. <*ú*, *ü* levén, 45. §.; összetett voltára nézve tehát e képző hasonlól a m. <*ók* (*pofoók*)-hoz.

Zürjén és votják: zürj. -*n*, illetőleg <*in*, az <*inöj*, *inej* 1. szem. ragos hizelgő megszólító alakban: zürjP. *maminej* mütterchen (anyácskám), *ajinej* väterchen, *voninej* brüderchen, *kaginaj* kindchen (*kaga*). — Ezenkívül -*n* mint végképző az <*an*, *on* nom. verbale alakban (votj. *kulon*, zürj. *kulan* mors): fent 39. §.

Vogul és osztják: -*ñ*, -*n*, mint végképző a -*p* nom. verbale: -*peñ*, -*pen*: fent 29. §. Ezenkívül az -*ñ* (vogK. -*n*) közönséges használatú, de «nom. possessoris» értékkel: pl. vog. *touluñ* (K. *toulen*), oszt. *tozliñ* befiedert, geflügelt (*toul*, *tögol* toll); vogK. *kaven*, oszt. *keviñ* «köves» (*kav*, *kevi*). De másféle jelzést is végez (nom. possessivum) vagy csupán csak toldalék-képzőnek látszik: vog. *lajliñ* (lásbas): *lajliñ* lang ösvény, fuss-weg (lásbna k való út, mintegy: lábna az útja); *uosiñ* *kum* városbeli ember; osztB. *esmiñ* csecses: *esmiñ* *navirem* säugling (csecsemő gyermek, csecstre való gy.); oszt. *mal* és *malñ* tief.

Az -*m* képzőalaknak is van nyoma: vog. *naurem* kind, osztIrt. *naurem*, S. *neurem*, B. *navirem*, *naurim* id. (vogK. *naur* junges tier, füllen) | vog. *kajm* männchen (der vögel: *k. lunt* ganserich): *kuj*, oszt. *zo*, *zoy* mas, vir. — Talán az -*m* végű oszt. *tevitim*, *teudem* «pediculus» is idevaló, mint amúgy «kis» állatnak neve.

Magyar: a) -*m*, a *gyermek* «kind» szóban (*gyerme-k*: vog.

naurem: *naur*; MUGSz. 171 l. *gyermek* mellett *gyerek* úgy hiszem csak gyengült változat, s nem lehet az ebbeli *gyere-* alapszóra hivatkozni) | *hím* mas, masculus = vog. *kajm* | *tetem* bein, knochen: lp. *takte* MUGSz. 214.

b) *-n* (*-ny*). Diminutív értéke még a magyarban is némileg megállapítható, minthogy arra több *ny*-végű névszó utal, mely amúgy «kicsinyt, csekély értékűt» jelent (*kicsiny*, *picziny*, *silány*, *sovány*, *vékony*, *szegény*); ezenkívül található azonos szóban a mord. *-nä*-vel: *sovány* macer, sterilis: v. ö. mord. *šuva*, *čova* dünn, fein és dim. *šuvanä*, *čovine* (l. fentebb) | *kemény* fest, hart: mord. *kemä* fest | *szegény* pauper, miser: lp. *segge*, *seggis* gracilis, tenuis MUG. 285. | *legény* juvenis: vog. *lengä* (*lengä-kum* junger mann, bräutigam MUGSz. 690. | *szenny* sordes, macula (e h. *szem-nye*, v. ö. mord. *šämen*, *čemen* rost): cser. *šeme niger* (l. MUG. 292.) | *nő* femina mellett kétségtelenül dim. alakú: *nöstény* «femella», *-ny* végképzővel || egyébként fordul elő *-n* (*-ny*) végképzőül, kivált nom. verbale-alakokon: *-k+n* (*-kony*): *vékony* gracilis, subtilis (*vé-kony* MUG. 570.); *hajlékony*, *feledékeny* stb., fent 30. §. | *<ány* (<*á-ny*): pl. *szilány*, *foszilány*, fent 30. §. (v. ö. finn <*i-me*, *-ja-me*) | *-mány*, *-vány*: *tudomány*, *vetemény*, *irtovány*, *szökevény*, fent 30. §. — Megjegyzendő: *alacsony*, *-cson* humilis, submissus (v. ö. dim. képzővel: mord. *alnenä*, *alkine* alacsony).

c) *-v*, illetőleg *<ó*, *ő* (*ú*, *ü*). A m. nyelv = vog. *nieln*, m. *velö* = oszt. *velim* példájára a dim. *-m* képzésből a m.-ban *-v*, illetőleg *<ó* (*ú*) szöveg is támadhatott. Ilyen eredetűnek tekinthetjük ezt a szöveget a következőkben: *fiú*, *fijú* filius, puer; meg *fió-k* vogeljunges: *fi* id. (tő: *fia*, *fija*, pl. *fia-t*, *fia-s* stb.) = vog. *pi*, oszt. *poz*, MUG. 523. | *apó* (meg *apó-ka*) väterchen, *apó-s* schwiegervater: *apa* vater (*apám*, *ap-ja*) | *anyó* (*anyó-ka*) mütterchen, *anyós*, schwiegermutter: *anya* mutter | *odú* höhlung, loch (*odva*: *odva-s*): mord. *unda*, *undo*, f. *onte*, oszt. *ont* MUG. 832 | *tetü* (*tetve-s*) pediculus = oszt. *tevtim* | *kigyó*, *kilgyó* anguis, serpens: v. ö. finn *kaljame* glatt MUG. 29. | *könnyü* levis, facilis: vog. *kigne*, oszt. *kéne* id. (v. ö. finn *kehnä* és *kehno*, bár másféle *o*-val) MUG. 43. | *olcsó* vilis pretii: *al*, mord. *al* és *alks* MUG. 836., 728 | *bogyó* beere: f. *marja* MUG. 459. || *hoszjú* longus, *aszjú* aridus, siccus (*hoszszú*, *aszszú*), fent 30. §. — Mint végrész a *-kó*, *-kö* dim. képzőborkorban (*házikó*, *furkó*) fent 39. §.

41. §. Diminutiv névszóképzők: 5. ugor *-nd*.

Tudvalevő dim. értékkel megmaradt e képző a magyarban, a szabályos hanggyengüléssel: *-d*; teljes alakját őrizte meg a finn *-nda* (*-nta*).

Magyar: *-d*, meg ismétléssel: *-dad*, *-ded*: rövid brevis, meg *rövided* (*rövideden breviter* MA.; megj. *ryvindeden* Debr. cod. 529.): oszt. *ravi*, vog. *rau* MÜg. 673. | *kicsid* parvulus MA.: *kicsiny* (*kicsid* lehet bár e h. *kicsin-d*) | *gyöngéd* tenellus (*gyöngédeden* MA.): *gyöngé* tener | *apród* parvulus, parvus serviens, armiger, puer (*apródonként* kleinweise; meg: *apródad*: *apródadok* volnának Érdy c.): *apró* minutus, parvus | *telid* plenus (*telides-teli* v. *teliden-teli* Pázm.) | *lassud* (*lassudan* ziemlich langsam, valde lente): *lassú* | *szád* mündung eines gefässes: *száj* mund (*szá-m*) || *jobbad paulo melior* (*jobbadon* Helt. Pázm.); *nagyobbad* (*nagyobbadára*, v. *nagyobbára* grösstenteils); *bövebbed* subcopiosus (*bövebb*) Kresz. Megjegyzendő: *segéd* juvamen, adjutorium (**segejd* MÜg. 336.); *tulajdon* proprius, peculiaris MÜg. 239.

Finn: *-nda*, *-ndä* (S. *-nta*, *-ntä*): finnK. *izändä* (S. *isäntä*, E. *izanda*, nom. *izand*) paterfamilias, herus: *izä* (*isä*, *iza*) «pater» (*izändä* «atyaféle», vagyis egész háznépre nézve az, a mi az *izä* a szorosabb családnak) | *emändä* (S. *emäntä*, E. *emanda*) materfamilias, hera: *emä* mater || finnE. *pojandi* (nom. *pojand*) stiefsohn: *poeg* (g. *poja*) sohn | *tütrendi* (*-end*) stieftochter: *tütar* (*tütre*) tochter — a melyek a többi dialectusokban még *-ma* végképzővel (*-ndima*) alakulnak (s az E. *-ndi* is aligha nem csak kopott alak *-ndima* h.): S. *pojintima* (K. *pojindīma*, Vp. *poigindam*) | Vp. *tütrindam* stieftochter | K. *izindīmä* (S. *isintimä*, Vp. *isindam*) stiefvater | K. *emindīmä* (S. *emintimä* Vp. *emindam*) stiefmutter. — A finnE. még egyéb példákat nyújt denom. *-nd-re*, melyre a dim. érték ráillik (Wiedemann, Gr. 177. l.): *torvand* kienholz (*torva* theer, v. ö. *tervakse* 37. §.), *kirjand* bunte kuh (*kirja*: v. ö. *kirjakse*, *kirje* 38. §.) | az E. *venda* (nom. *vend*) «bruder» nem lehet más mind ered. *veljenda* (v. ö. *veikko* e h. *veljikko*). — A finnS. K. *vihanta*, *vihanda* «grün, grünend, unreif» lehet szintén egyenes származéka *viha* szónak, ha ez eredetileg «epe (galle)»-t jelentett (most «méreg» meg «harag»).

42. §. Diminutív névszóképzés alkalmazása: 1. Sorszámnév.

Legelterjedtebb képző, mellyel az alapszámnevek sorszámnevek ké alakulnak: *-nd*, jelesen a finn-ben *-nde* (K. Vp., *-nte* S., *nda-ma* E.; nom. alak *-nsi* helyett *-ns*, *-s*, pl. *kolmande*-től *kolmas*, Vp. *kolmans*; E.-ben is *kolmas*) | a lappban: *-d* (csak lpK. még *-nt*) | a vogulban: *-nt*, de többnyire csak *-t* | zürj.-votják: *-d*, *-t* (<öd, <ät [äti]) | magy. *-d*:

Finn *kolmande* (n. *-mas*) tertius: *kolme* | *neljände* (*-jüs*) quartus: *neljä* | *küden* (*küdens*, *küdes*) sextus: *küde* (*kuute*) | *seitsemände* septimus: *seitsemä* | stb.

LappS. *kolmat* (*koqlmät*), F. *goalmad*, K. *koalmant*: *kolma*, *golm* | *neljad* (*näljät*), *näljad*, *nealjant*: *nelje*, *nällja* | *kotad* (*kutät*), *gudad*, *kuđant*: *kota*, *gut* (*guda*) | *čiečad* (*kiehčät*), *kiččant*.

Zürj. *kuimöd*, votj. *küjnmäti*: *kuim*, *küjn* | *uoled*, *nüläti*: *üöl*, *nü* | *kvajtöd*, *kväläti*: *kvajt*, *kvat* | *sizimöd*, *sizimäti*: *sizim*.

VogB. *körmit*, K. *zurment*, *zurmit*: *köröm*, *zurum* | *nülit*, *nület*: *nülä* | *katit*, *zotit* (*kotet*): *kat*, *zot* | *sätit*, *satet*: *sät*.

Magy. *harmad*: *három* (*háрма-*) | *negyed*: *négy* | *hatod*: *hat* | *heted*: *hét*.

Az osztjákban is *t* végű a sorszámnév, úgy mint a vogulban, de előzőleg az alapszámnévhez, mint ennek bővülése, *-m* képző járúl, a milyen a f. *seitsemä* «hét» számnévben amúgyis megragadt: *zutmät* (Irt. *züdamet*) *hatod*: *zut* | *labitmit* (Irt. *täbetmet*) *heted* || *zulmit*, Irt. *zütmet* *harmad*. — A cseremiszi és mordvin nyelvek sorszámnévképzéséről lásd alább az utójegetet.

A sorszámnév szoros funkciója abban áll, hogy sorban egymásután következő egyes tárgyak közül valamelyiknek a sorbeli helyét jelölje meg, s ez az alapszámnevek segítségével úgy történik, hogy a sorban következő egyeseket (legalább eredeti fölfogás szerint) egymástól egyenlő távolságban állóknak vagy egyenlő közűeknek vevén föl, a megolvasott közök számával tulajdonképen az egyesnek a sorkezdetétől való távolságát fejezzük ki: pl. «negyedik» [pl. ember] = «négy köznyi távolságban álló [ember]»; ennél egy köznel távolabb áll az «ötödik» stb. A sorszámnevek így mintegy kiegészítik a mutató névmásokat, melyek csak kevés (2—3-féle) távolságot különböztetnek meg s melyeket mint külön szokat a nyelv a végtelenig meg nem szaporíthatott. Innen van,

hogy a «secundus», melynek távolságát megolvasás nélkül is mindjárt fölfogjuk, gyakran még mutató névmással jelöltetik (pl. finn *toise a tuo* «az, amaz» névmástól; mord. *ombo, omboce e h. tomba* tkp. «alter, der andere» a *to* névmásnak comparativusa, valamint a lapp *mubbe, mubbad* a finn *mū* «alius»-nak; v. ö. magy. *más* és *másod, második*). Tekintve, hogy a m. *másod* is a szokott sorszámnévképzőt mutatja, de alapszava *más* már amúgyis helymutató (úgy mint lp. *mubbad* és *mubbe*), magának *-d* (*-nd*) képzőnek eredetileg nyilván nem a sorhely-mutatás volt a funkciója, hanem csak arra szolgálhatott, hogy az alapszámnevet biztosabban megkülönböztette mint távolság-olvasót az egyszerűen tárgyszám-olvasótól. Erre pedig a nyelv az alapszámnévnek elhomályosult értékű diminutív alakját (*-nd* 41. §.) használhatta föl, mint pusztá bővebb mellékalakot, melyen aztán a sorhely-jelzés mint elvállalt új érték lassan meg is ragadt. Látni való ugyanis, hogy a f. *toise* «alter, secundus» is az *-jse* (*-kse*) diminutív képzővel alakult *tō* mut. névmástól, valamint a m. *más* is az ugor *mū* «alius» mellett; ugyane *mū*-hoz tartoznak *-nd* (*-d*) képzővel még ezek: zürj. *möd* (Izsm. *muöd*), zürjP. *mödi, mödik* «alter, secundus»; votj. *mid id.* (*mid-mid palas* von beiden seiten, egyik s másik oldalról); vog. *möt, mot* «der andere», s ismételt képzővel *motet, motit* «secundus» (*moten — moten* egyik-másik, der eine — der andere).

Jegyzet. A m. *mind* (*mend*), *minden* (v. ö. az: *azon*) «omnis», *omne»* szintén a *-d* sorszámnév-képzéssel magyarázható a kérdő (illetőleg határozatlan) *mi* névmásból. Tudjuk, hogy az ismételt *ki-ki* (pl. *ki-ki* a maga részét kapta meg; *kinek-kinek* tíz forintot adtak) = «quisque», t. i. rövidítésképen egy akármilyen hosszú sor egyeseket jelöl, pl. ha négyen vannak a *ki-ki* csak rövidítése ennek: *ki-ki-ki-ki*. Szintígy a *mi* (*me*) névmás ismétlése is kifejezhette a «jeder»-t: *mi-mi* (*me-me*), mely aztán a *-d* képző által a sorszámnevek alakját nyerte: *mi-mi-d*, összevonva *mind*, *mind* (tkp. «der jederste», azaz: «der an jeder beliebigen stelle der reihe v, menge befindliche» — a *mi* az «alle (omnis)» fogalommal fölerő. Lásd: MUGSz. 627. l.

Jegyzet. Érdekes találkozás, hogy a sorszámnevet még egyedítő <*ik* képzővel toldották meg (újabb korban) a magyar (*második, harmadik* stb., v. ö. *egyik, másik, melyik*) és a votják <*äti* (a zürj. <*öd* ellenében; v. ö. zürj. *ötik*, votj. *odig* fent 39. §.)

Utóje gyzet. — Első tekintetre igen eltérő a finn *-nde* stb. alaktól a mordvin *-cä* (*ce*)-féle sorszámnév: pl. *kolmicä*, E. *kolmoce* harmadik, *nilecä*, *nilece* negyedik (*kolma*, *kolme* és *nilä*, *nile*): *omicä*, *ombicä*, E. *omboce* «második» (*oma*, *ombo* «más») | stb. Főnévileg használva még névhatározó raggal: *kolmicés* »der dritte« stb. — A finn *kolmande*-nak a mordvinban *kolminda*, E. *kolmondo* (vagy *kopva*, gyengülve: *kolmint*, E. *kolmono*) felelne meg. A meglevő *<icä* alak egyébiránt szakasztott olyan mint a mordM.-ban az egy. 2. személyragos alak: *óoratsü* «fiad», a mely pedig a mutató *sü* névmás hozzájárulásával alakult (*óorat-sü*), s melynek *t-je* eredetibb *-nt* helyett való (lásd alább a «személyragok» szakaszát). Etymologiai írásmóddal tehát, a melyet alkalmaz is Ahlqvist, tkp. *kolmit-sä*, ez pedig *kolmind-sä* h. való. Ugyanezen képzéssel van *omicä*, *omboce* (*omitsä*, *ombotsä*), úgy mint a lappban *mubbe* mellett *mubbad*, s a magy. *más*: *másod*. Figyelemre méltó a mordM. *vastsü* (e h. *vasetsü*) és *vasenda* «zuerst» (tkp. «primum»), az utóbbi alak még *-sü* nélkül a megkívánt *-nd* képzést tüntetvén föl; továbbá: mordM. *kolmitis* vorgestern (harmadnap), e h. *kolmit-šis* (*ši* nap); *ombit* übermorgen, tkp. «másod, sc. nap» (*ombit-šis*).

A cseremiszenben az egyik rövidebb sorszámnévalak (*-so*, *-se*) nem egyéb a vmi «helyben levőt» jelentő nom. possessivumnál (44. §.) (*kudoso* házi, *olase* városi): pl. *vese* második (**velese*, *velse* h., *vel* oldal), 3-dik *kumuso* (vagy a főnévi alapszámnévtől: *kumutuso*), 8-dik *kandakšese*, 9-dik *indikšese*, 10-dik *luso*; főnévi alapnévtől: 4. *niletise*, 5. *vizitise*, 6. *kudotoso*, 7. *šemetese*. E mellett egy hosszabb *-mša*, *-mše* (*-miše*) alak a finn *-maise*-végű possessivum loci-ra emlékeztet (44. §.); pl. *nilemiše*, cserM. *nilimša*, *nilimše*; *vizemiše* (*vizimša*, *-mše*); M. *kudumša*, *-mše*; — s végre mind a kettőből vegyültnek látszik: *-moso*, *-mese* (mely inkább cserS.-ben használatos): 4. *nilemise*, 5. *vizemise*, 6. *kudumoso*, 7. *šememese*, 8. *kandakšemeso*, 10. *lumuso*.

43. §. Diminutiv névszóképzés alkalmazása:

2. Nomen possessoris.

Hogy a «nomen possessoris» — vagyis oly származék névszó, mely az «alapszó jelentette tárggyal bírót, — azzal valót» jelent (pl. m. *erős*: erő, *nagyfejű*: nagy fej, f. *väkevä* erős: *väke*

erő) — a diminutiv képzésben is kifejezést nyerhetett, világosan mutatja a finn nyelv, a hol pl. az *-jse* (<*aise* stb.) képző mind e két értéknek kifejezője: finnS. *kalaise* «halacska» és «halas» *reikäise* «lyukacska» és «lyukas» | magy. *-s*: *feketés, sárgás és halas, vizes*. Ha ehhez még számba vesszük, hogy a finnben az <*ise*-féle adjectivum nem csakis nom. possessoris, hanem esetleg akár nom. possessivum, azaz «vmihez tartozót» jelentő (pl. *pohja*: *pohjaise* ad fundum pertinens, in fundo jacens): világos, hogy itt csak közömbös értékű képzés van előttünk, a melyen csak a jelzési viszonynak ilyen vagy olyan fölfogása megállapodott, — vagyis az alapszónak bővebb mellékalakja, mely a jelzési viszony kiemelésére alkalmaztatott. Tudva van pedig, hogy a dim. alak, szoros értékének elhomályosultával, erre nagyon is alkalmas. — Egyébiránt a diminutivumnak tágabb funkciója vagyis a diminutivum comparationis-féle érték is könnyen átvisz a nom. possessoris-féle értékhez. Sok «kövel bíró» földet némileg túlozva egyenesen «*kő*»-nek nevezhetnök («ez a föld csupa *kő*»); e helyett a dim. alakot alkalmazva csak «valamennyire *kő*, félig-meddig *kő*»-nek mondjuk, a mi a «kövel bíró»-nak (*köves*) tökéletesen megfelel.

A) Mint nom. possessoris több ugor nyelvben fordul elé a *-ks* dim. képzés (37. §.).

Finn. Ritkán az eredeti *-kse* alak: S. *lehdekse* ramus frondosus (*lehde* folium, frons) | *verekse* frisch (blut zeigend: *verekset kasvot* vultus rubidus) | *kirjakse* vacca varii coloris (*kirja* variegatum); — rendes használatú az *-jse* alak (37. §.) vagyis <*aise*, *oise*, *äise*, *ise*, stb., pl. *kalaise* (nom. *-ainen*) piscibus abundans, piscosus (*kala*) | *isäise* patrem habens (*isäinen lapsi*, opp. *isättömä*) meg: *paternus* (*isä*) | *jalkaise* pedibus instructus (*neljä-j.* vierfussig: *jalka*) | *teräise* acutus, éles (*terä acies*; v. ö. *teräkse acies*-nek való, acél) | *kivise* lapidosus (meg *lapideus*, pl. ház: *kive*) | *vahtoise*, *vahtuise* spumosus (*vahto*, *vahtu*) | *ryttyise* rugosus (*rytty*) | *pilveise*, *pilvise* nubibus obductus (*pilve*) | *verise* cruentus, sanguine oblitus (*vere*; v. ö. *verekse*). — A finnE.-ben <*ase*, *atse* (= S. *aise*) stb., már jobbadán csak nom. possessoris-nak használva (s diminutiv értékkel: *-keze* = S. *-kaise*: pl. *kalase* halas, *kalakeze* halacska): *verise*, *veritse* véres | *pilvese*, *-etse* (v. *pilvise*, *-itse*) felhős | *mudase* kotig (*muda*) | *jalgse* (*neljä-j.* néglábú) = S. *jalkaise* | stb.

Mordvin: *-ks*: *iniziks*, E. *inzejks* himbeerstrauch (*inizi*, *inzej* málna) | *čivgiks* masholderstrauch (*čivgä* kányafa-bogyó) | *šukšteruks* johannisbeer-strauch (*šukšteru* schwarze johannisbeere) | *umariks* apfelbaum (*umar*, *mar* apfel) | *päšks* haselnuss-strauch (*päštä* haselnuss).

Zürjén-votják: < *ös*, *eš* rendes használatú nom. possessoris képző: *virös*, votj. *vires* blutig (*vir*) | *gönös*, votj. *goneš* voll haare, haarig (*gön*, *gon*) | *jiös* eisig, voll eis (*ji*) | v. *deries* kotig (*deri*) | *vaös*, v. *vues* voll wasser, wässerig | *zinös*, *zines* riechend, stinkend (*zin*) | stb. Megjegyzendő, hogy a *-s*-t előző vocalis kiszorulhat: pl. *virös*, *gönös* mellett van *viršal-* voll blut werden, *gönšal-* haarig werden, sich behaaren. A diminutiv alakok jobbadán *s*-vel vannak (*ös*, *es*: *peles*, *sölmös*), a mi körülbelül az a különbség, mely a finnben *-kse* és *-jse* (< *aise*) közt van. — Nem possessoris-féle jelentéssel: votj. *kareš* städtisch (városi), *šusés* wächsern (*šus* wachs).

Cseremisiz: < *aš*, a mely alakilag a finn < *ukse*-nak felel meg (v. ö. *jolakš*, *jolaš* = f. *jalukse*, fent 18. §.), vagyis még az *a*-ban külön képző elemet foglal magában; a képzés alkalmazása meg van szorítva, úgy mint a magyarban az < *ú*, *ü* (négy *lábú*, nagy *fejű*): *iaš* jáhrig, éves (*meñar* *iaš* hány éves): *i* év | *kecaš*: *kum* k. dreitägig, három napos: *keče* nap | *luraš* (*lu-uraš*) zehnkopeken-stück, tizkopékás.

Lapp: *-š* (< *iš*), nem nagyon használatos: lpF. *čalmiš* gut sehend (tkp. szemes): *čalbme* szem | *beljiš* gut hörend (tkp. füles): *bällje* fül | *ñuniš* mit gutem geruchsinn begabt (tkp. orras): *ñudne* orr | *olgiš* breitschulterig (vállas): *oalgge* váll. — Az < *ajes* (< *as*) rendesebb alakban a vég *s* csak a jelzői melléknév jegye, képző meg csak < *aj* (lásd alább). — Egyes *s*-vel való példa, mely a finn *-kse*-félével azonos: lpF. *varas*, S. *varras* frisch = f. *verekse* (*varra* = *vere* vér).

Magyar: *-s* (azaz *-š*), vagy tkp. *-ss* (*-šš*) rendes használatú nom. possessoris-képzés: *halas* fischreich (*hal*, *hala-t*) = f. *kalaise* (e h. *kalakse*) | *köves* steinig (*kő*, *köve-t*) = f. *kivise* (e h. *kiveise*, *kivekse*) | *sáros* kotig (*sár*), *véres* blutig (*vér*), *erős* stark, kräftig (*erő*), *szemes* mit augen versehen, scharfsichtig (*szem*, *szeme-t*), *fejes* kopfig, eigensinnig (*fej*, *feje-t*), *odvas* hohl, löcherig (*odu*, *odva-t*) | stb. — Megjegyzendők: *véres*, *vörös* rot (ellenben: *véres*

blutig: *vér*; v. ö. finn *verekse* és *verise*) | *heves* heiss, hitzig: *hő*, *hév* (*heve-t*) heiss (*hő-víz*) és hitze | *leves* saftig; meg: suppe (azaz: «lé-féle» étel; *lé*, *lév*, *leve-t* | *gyors* (*gyorsa-t*) schnell: vog. oszt. *jár*, *jur* kraft, stärke MUG. 162.

1. Jegyzet. Lehetne bár a «vmivel foglalkozót» (vmit *örzöt*, *készítöt*) jelentő *-s*-képzést (pl. *kapus* thorhüter, *csikós* pferdejunge, *gulyás* rinderhirt, *szekeres* fuhrmann, *lakatos* schlosser: *kapu* thor, *csikó* fohlen, *gulya* rinderheerde, *szekér* wagen, *lakat* schloss) eredeti nom. possessoris-képzésnek magyarázni (pl. *szekeres* tkp. «ki szekérral bír = szekeres-gazda», *kapus* «ki a kaput tisztül bírja»). De számba jön, hogy ilyen értékű képzés már más alakban van a magyarban és pedig egyik legrégebb foglalkozásra nézve: *halász* «piscator» (meg: *juhász*, *vadász*, *madarász*; lásd 22. §. végén) s hogy másrészt az *-s*-féle példák közt van török eredetű alapszóval való (*kapu-s*, *csikó-s*), meg hogy épen szorosb értelmű és hasonló alakú képzés a törökségben széltiben el van terjedve és igen használatos: *-ci* (*-çi*), pl. *balıkcı* halász, *kapuçi* kapus, *arabaçi* szekeres, *deveçi* tevehajtó, *açi* ételkészítő, *szakács* (*aş*) stb. E képzés pedig a csuvasban *-ze*, kopva *-s* alakot öltött, pl. *timırze*, *timırs* kovács (kaz. *timerce*, alt. *temirci*, oszm. *demırçi*: *timır*, *demir* vas), *olavs*, *lavıs* fuhrmann, vorszpanner (kaz. *ılauçı*) s egy ilyen képzéstő szó úgysis kölcsönbe került a csuvasból: *szücs* «kürschner» = csuv. *süze*, *süvıze*, *süves*, *süls* «schneider» (tkp. varró: v. ö. *süle*-nâhen = kaz. *jöjlä*-id., *jöj* «naht»). Mondani sem kell, hogy a tör. *-ci*-nek csuvas *-si*, *-se*, *-s* alakja a magyarban, a továbbképzés alapjául szolgáló példákban *s* (*ş*)-vé válhatott, kivált az amúgy is számos egyéb *-s* (*ş*) képzéstő szók hatása mellett.

2. Jegyzet. Főnévileg használva, illetőleg a «hely» (vagy szorosabban «erdő, hegy, szántóföld, kert») fogalom hozzáértésével, szerepel a magyarban az *s*-es nom. possessoris gyakran mint «nomen loci», azaz valamely birtokról jelzett közhelynév, mely esetleg tulajdon «helység»-névvé is vált: *fenyves* pinetum, *fichtenwald* | *tölgyes* (tölös), *cseres* quercetum | *nádas* arundinetum, *füzes* salicetum, *nyires* birkenwald, *mogyorós* haselnusswald, *havas* schneegebirg, *dinnyés* melonenfeld, *szilvás* pflaumengarten, stb. | tulajdonnevek: *Mogyorós*, *Nyires*, *Kenderes*, *Bükös* stb.

B) A *-j* dim. képző (38. §.).

Lapp: <aj (<oj, néha <i) nom. possessoris melléknév-képző; jelző alakban <ajes (lpF.-ben összevonva <as): pl. lpS. *olkaj*, *olkajes* breitschulterig, vállas (*olke*) | *taktaj*, *takajes* beinig, knochig (*takte*), F. *daktaj*, *daktas* (*dakte*, *dafte*) | *paroj*, *-ojes* fluctuosus (*paro unda*), F. *barroj*, *barros* (*barro*) | *kuelajes*, f. *guollaj*, *guollas* fischreich (*kuele*, *guolle*) | *tollajes*, F. *dollaj*, *dollas* feurig (*tolla*, *dolla*) | F. *lastaj*, *lasti* (*lastas*, *lastis*) blattreich, beblättert (*lasta*) | F. *suovvaj*, *suovi* rauchig (*suovva*) | *íalbmaj* grossmäulig (*íalbme*) | stb. — Alakra nézve összevethető: lpS. *assaj*, *issaj* (*assajes*, *assas*) «dick», lpE. *asoj*, a melyet Lönnrot a f. *iso* (*isoi*)-val állított egybe; v. ö. a finn <o (*oj*) dim. alakot. Így érthető, hogy lpS.-ben <ajes mellett még <os is található: *juolkajes*, *juolkos* celer pedibus (*juolke*); *jägñajes*, *jägños* glacie obductus (*jägñä*).

Finn. Az *-jse* (e h. *-kse*) dim. és nom. poss. képzéstől nem látszik nagyon különbözönek az *-jsa*-féle nom. possessoris képzés: pl. finnS. *tehoisa* vigens, efficax (*teho* vigor, efficacia) | *etuissa* vorteilhaft, vorzüglich (*etu*) | *iloisa* fröhlich, freudig (*ilo*) | *aaltoisa* fluctuosus (*aalto*) | *hupaisa* jucundus || *kotoisa* (*kotoisalla* in der heimat, zu hause: *koto*) | *pakoisa* (*pakoisalla* auf der flucht: *pako*). Már így is: *tehosa*, *etusa* stb., de az *i*-elemet mutatja még a finnK.: *eloisa* vermögend, vagyonos (*elo*), *vihmaisa* regnerisch (*vihma*); finnE.-ben csak *-sa*: *ilusa* (nom. *ilus*) schön = *iloisa* | *magusa* schmackhaft (= *makuisa*). De különbözönek ezek mégis az által, hogy a finnE.-ben a *-sa*-beli *s* helyett nincs *-ts* s hogy nincs meg a *-nen*-féle nominativus, mely az *-jse* (*-kse*) alakkal kapcsolatban áll. Tekintve hogy két hasonló ilyen szót, t. i. *kuuluisa* berühmt, *joutuisa* «eilig, schnell», *-jasa* (*-iasa*)-féle nomen verbale-nak lehet fölfogni (*kuulu-* audiri, *joutu-* properare: e h. *kuulujasa*, *joutujasa*, s ezt a fontosnak érzett *u* miatt csak így lehetett rövidíteni: *kuulujsa*, *joutujsa*) — a fentebbieket szintén *-j+sa* alakból tartom magyarázhatóknak, a *-j*-ben az eredetileg dim. képzőt ismervén föl; v. ö. lapp <aj mellett: <ajes.

C) A *-k* dim. képző (39. §.).

Lapp. Többször a lpS. mintsem lpF.-ben nom. possessoris képzőül: *-k*, lpF. *-g* (v. ö. szintígy dim. értékkel: S. *piädnak*, F. *bänäg* = f. *penikka*): lpS. *panak*, F. *banag* dentatus (*bastelis-b.* élesfogú): *pane*, *badne* dens | *peljak* jó fültü, gut hörend; *kukkes* p.

langohrig: *pelje* | *sojek alatus: soje ala* | *čalmak jó szemü: čalbme*
ńuonak, ńuonek sagax: ńuone nasus | *monnek ovipara (avis): monne*
ovum | *seipek, seipeg* (Halász: *sieipiek*, plur. *-ieka'*) *caudatus* (meg:
 «*lupus*», farkas): *seipe cauda* | stb. — lpF. *golm-oajvag* dreiköpfig
 (*oajve*), *ńállje-juölgag* vierfüssig; *gietta-bälag* einhändig, félkeztü
 (S. *käta-pelak; käta-pele* die eine hand) || lpS. *kuelek* *milvus piscari-*
us (kuele) | *puoitak* *pinguis; puoite* *pinguitudo, lardum* (F. *buoi-*
dak, g. *-dakka* animal pingue: *buoidde*).

Finn. Néha eléfordúl *-ka* (S. <*ikka, ukka*), vagy *-ko* (*ku*),
 (S. <*ikko*) nom. possessoris értékű elnevezésekben; kivált a
 finnE.-ben *-ku* még melléknéviileg is használva: finnS. *haarukka*,
 (és *haarikko*) *bifurcatum* quid, vas duabus ansis eminentibus in-
 structum (*haara* ramus), E. *āriku* (meg: *ārikaze, ārakaze*) mit
 armen, zweigen versehen: *kolme-ā*, dreiarraig, dreizackig | *sormikka*
 (meg: *sormikkaha*, nom. *-ikas*) *fingerhandschuh: sorme; E. sor-*
miku (nom. *-ik*) | *tuohikka* schuh von birkenrinde (*tuoh*e; v. ö.
tuohise gefäss von b.) || *nimikko* namensvetter (*nime*), E. *nimiko* |
sinnikkö homo iracundus: *sinni* jähzorn | E. *kärniku* schorfig
 (*kärn[a]*), *someriku* kiesig (*somer[a]*); meg: *somerise* | *sarviku*
 gehört, hornträger, gehörntes tier (*sarve*) | *kirjaku* buntes tier
 (*kirja*) | *silmiku* neunauge (*silma*).

Különösen mint nom. possessoris-nak értendő «nomen loci»
 (a milyen a m. *fenyves* «pinetum») szerepel a *-ku* (<*iku*, S. *ikko*)
 alak finnség szerte: S. *somerikko* locus glareosus (*someri*; v. ö.
 E. *someriku* «kiesig») | *kivikko* locus lapidosus (meg «*acervus lapi-*
dum») (E. *kiviko* «steinig») | *tammikko*, E. *tammiku* quercetum
 (*tamme*) | *heinikkö, -ikko* heuwiese (*heinä*) | *koivikko, koivukko* bir-
 kenwald (*koivu*) | *vesakko* frutetum (*vesa* surculus) | stb. — FinnV.
čivikko *kivikko*, Vp. *varbiko* (n. *-bik*) *varvikko*, gebüsch (*varba*);
 finnK. pl. *kivikkö, kuužikko* (fichtenwald), *varvikko, koivikko*. —
 Jegyzet. A szintoly gyakori *-sto* alak (*puisto* arboretum, *kivistö*,
tammisto stb.) csakis «nom. loci», illetőleg alkalmazott értékkel
 «nom. copiae» (*kivistö* *acervus lapidum*). Ahlqvist, Rakennus 62. §.
 collectivumnak nevezi, s összetettnek tartja: *-se* (*ise*) melléknévi
 + *-to* «helyet» jelentő képzőből. Ezt most abban hagyván, csak
 azt említem még, hogy főleg a finnE. V.-ban ezen *-sto* nom. loci-
 alakhoz ugyancsak az <*iku* járult hozzá: *-stiku* (nom. *-stik*: *ki-*
vistik, tammistik stb., V. *tammisikko* (csak *-stikko* helyett való,

mert a V. külömben is gyakran gyengíti az *st-t ss, s-vé*: pl. *röse, puisan, isun, vassän = S. ruoste, puistan, istun, vastaan*).

Igen elterjedt a finnségben még nom. possessoris-képzéstül, mely kivált bőven bírót jelent *-kaha, -kähä* (illetőleg finnS. *-kkaha*), nom. *-kas, -käs* szerint eredetileg *-kasa, -käsä*, pl. *lihakkaha, -kkaa* (n. *lihakas*) carnosus, pinguis: *liha caro* | *seljäkkähä* (n. *seljäkäs*) breitschulterig (*selkä*) | *viakas* vitiosus (*vika*) | *hännäkäs, hännikäs* caudatus (farkas, lupus) | *kielikäs* loquax (nyelvek) | *oksikas* ramosus (*oksa*) || finnE. *lihakas, himukas* gierig, *maukas* wohlschmeckend, *habekas* bártig | stb. || finnK. *-kkaha*: *-kaš: hännikäs, oksikaš, hauakaš* voll gruben (*hauda*), *šeämikäs* (= *sydämikäs*) animosus | stb. || finnVp. *lihakas* (tö: *-kaha*), *händikas* (lupus), *verekas* blutig. — Hogy ezen *-kaha* (*-kasa*) eredete szerint szintén csak alkalmazott diminutiv-képzés, már az is mutatja, hogy a finnE.-ben ezen eredeti értéke meg is maradt: *mustakas* schwärzlich, *pehmikas* etwas weich (*pehme*), *sürukas* ziemlich gross (*süre*) (meg finnS. *puolikas* (és *puolikka*) pars dimidia); nem tekintve, hogy még *-ka* és *-ku*-val váltakozik: pl. E. *sormiku* fingerhandschuh = S. *sormikas*; S. *niljakas* és *niljakka* lubricus (*nilja*). Utórésze *-sa* ugyanazon végképző, melyet az *-jsa* (<*oisa*) és *-jasa* (<*iasa*) nom. verb. alakban találtunk. — Megjegyzendő, hogy a lapp nyelv is mutatja föl mását, *-kes*: lpS. *fāmokes* mächtig (*fāmo*), *armokes* misericors (*armo clementia*); Halász: *armuokes*, plur. *-kasa'* | *suddokes* (Hal. *sudduokes*) sündhaft, sünder (*suddo*) | *vārokes* (és *vārok*) cautus | lpF. *armogas, suddogas*.

D) Az *-m* (*-ñ, -n*) dim. képző (40. §.).

Vogul és osztják. Rendes nom. possessoris-képzés: *-ñ* vagy vogK. *-n*, a mit már 40. §-ban említettünk. Példák: vogB. *elmiñ acutus*, éles (*elmi acies, él*) | *kvoliñ* haus besitzend (*k. kum* haus-herr: *kvol*) | *jañiñ* eisig (*jañ*) | *tguluñ* befiedert, geflügelt (*t. uj*) | *tiniñ* teuer (áros: *tin*) | *ngmtiñ* klug (*ngmt* «mens») | *neeñ, neuñ* beweibt (*n. kum; nē*) | *piñ* sohn v. söhne habend | *ñulmiñ* verwundet (*ñulm*) | *reñ* (L. *rēn*) heiss, warm: *rei, rē* wärme | vogK. *kaven* steinig (*kav*) | *lilen* lebendig (seele-habend: *lil*) | *namen* namen habend, neves (B. *nämiñ*): *n. zotel* névnap | *numten* klug (*numt*) | *tinen* teuer | *toulen* uj | *tarviten* schwer (B. *tarutiñ: tarvit, tārut* last) | *viten* voll wasser (*vit*) | *agmen* krank (*agem* krankheit) || osztB. *keviñ*, Irt. *keveñ* steinig (*kev: keviñ* taga köves hely) | *kan-*

dĩñ, kantĩñ zornig (kand, kant) | imeñ beweibt, nõs (imi) | uptĩñ haarig (zũ n. langh. : upit) | visiñ, Irt. veseñ löcherig (vis) | penkiñ, Irt. peñeñ gezahnt (p. juç rechen : penk) | tiniñ teuer (tin) | stb.

E) Az -nd dim. képzõ (41. §.).

Magyar. Nomen possessoris-értékû helynevek fordulnak elé úgy mint *s (š)*-vel *-d* képzõvel is: *Mogyoród* (v. ö. *Mogyorós* : *mogyoró*) | *Füzed* és *Füzegy* (v. ö. *füzes salicetum* : *füz*) | *Egregy* (v. ö. *Egres* ; *egres alnetum* : *éger, eger -fa alnus*) | *Nyárad, Nyárad* (*nyár-fa pappel*) | *Szilvagy* (v. ö. *szilvás*) | *Tövised* (v. ö. *Tövises*) *Havad* (v. ö. *havas* ; *havadi* «schneeglöckchen», azaz *havadon* = *havas helyen* termõ). — Még dim. értékû a *-d* oly helynevekben, melyeknek alapszavuk amugyis hely-elnevezõ: *Aszód* (*aszó, oszó* «campus vallis», szintén helynevek utórészéül: *Hosszú-aszó, Szik'szó*) | *Várad* (*vár*), *Uvard*, *Ságod* (*Ság*), *Telegd* (*Telek, telek*), *Falud* (*falu*), *Szeged* (*Szeg-falu, -halom*) — s így általában az *-sd*-végüekben: *Bükösd* (v. ö. *Bükös*), *Mogyorósd, Hidasd, Nádasd, Disznósd* (*Disznós*), *Nyárasd, Kövesd, Telkesd* | ilyen közhelynév: *mihizsd* (Örség, azaz: *méhesd*) «méhes», bienenhaus. V. ö. egyéb dim. alakú helyneveket: *Kendereske* (és *Kenderes*), *Nádaska* (*nádas*), *Mogyoróska*.

Zürjén. Nehány <öd-végû melléknév) nom. possessorisnak mutatkozik (Wiedemann, Gramm. 32. §.): *nuröd morastig* (*nur morast*) | *siröd harzig* (*sir*) | *sönöd kräftig, derb, muskulös* (*sön sehne*) | *ulsöd feucht* (*ulis feuchtigkeit*) | *sojöd* (v. *sojös*) *lehmig* (*soj*). — A zürjP. *šöröd* (*šöröt*) «der mittlere» (*šör mitte*) csakugyan a sor-számnevekhez csatlakozik; más esetben meg csak közömbös mellékalakúl: *gezöd undicht, schütter* (*gež, ebben: gežmød- undicht machen*).

44. §. Diminutiv névszóképzés alkalmazása:

3. Nomen possessivum.

A nomen «possessivum»-on általában oly denominális névszõt értünk, mely az alapszõbéli tárgynak vagy személynek birtokában levõt v. hozzátartozót jelent, — vagyis a mely így értelmezhetõ: «vmihez (vkihez tartozó) *), pl. *királyi* (regius: *k. palota domus*

*) A nomen «possessoris» mellett szorosabban illenek a nom. «possessi» cím; de amaz már mindjárt a «pronomen possessivum»-ot (*meus, tuus*) juttatja eszünkbe.

regia, valamely királynak a háza, v. a milyen királynak szokott lenni), *emberi* dem meschen eigen, menschlich (e. *gyarlóság* menschliche schwäche), *testi* dem körper eigen, körperlich (t. *fájdalom*), *egyházi* zur kirche gehörig (e. *személy*). De a birtoklás tágabb fölfogásával még így is: «vmin rajta-való, vmin rendesen található, vmiben lakó (meg tehát: onnan való, eredő, származó)», pl. *házi* im hause befindlich v. lebend (h. *állat* haus-tier), *vizi* (v. *kigyó* wasserschlange), *magyarországi* Ungarn angehörig, in U. wohnend, aus U. stammend (m. *ember*), vagy még tágabban: «vmire vonatkozó, vminek v. vmire való, vmi által való», pl. *úti* am wege wachsend (*úti fű*), auf den weg od. die reise bezüglich, für die reise bestimmt (*úti költség*, *úti pénz* reisegeld), *kézi* für die hand bestimmt, durch die hand geschehend (h. *malom* handmühle, k. *munka* handarbeit). Az ugor nyelvek a nom. possessivum kifejezésére is egyes diminutiv képzéseket alkalmazván, némi részben annak a nom. possessoris-tól való megkülönböztetésére is törekedtek; legjobban a magyar nyelv, melynek az -s-es alak szinte kivétel nélkül nom. possessoris-értékű, míg az <i képzés a possessivumra jut; legkevésbé a finn nyelv, melyben az -jse mind a két functiót végzi. E mellett azomban a possessivumnak különös fajtáit, pl. a «vmiben levő, lakó»-féle értelmet összetett képzővel (pl. -laise) tüzetesben megjelöli. — Még megjegyzem, hogy a «vmiből való (azaz: vmi anyagból készült)» jelentésű mellénevek szintén még a nom. possessivum köréhez számíthatók, oly észjárás szerint, hogy az anyag mintegy eredetehelye a készítménynek, a melyből az kikerült, s érdekes, hogy régebben erre is alkalmazta pl. a magyar nyelv a maga possessivum-alakját (*érczi* aus erz, *fái* aus holz, hölzern).*)

A) A -laise dim. képző (37. §.).

Finn: -jse (<ise, aise stb., nom. <inen): finnS. *pohjaise* (n. -ainen) ad fundum pertinens, in fundo jacens; borealis (*pohja*) | *itäise* orientalis (*itä*), *läntise* occidentalis | *iltaise* vespertinus (*ilta*); *öise* nocturnus (*yö*) | *alaise*: *maan-a*. subterraneus (*alainen puoli pars inferior*) | *ylise* superior (*yle*) | *entise* prior, antecedens (*ente*) || *kivise* lapideus (meg: lapidosus), *villaise* laneus (meg: lanosus,

*) Lásd Thewrewk E.-nek értekezését «az i-vel képzett nevekről» Nyelvőr IX, 355.

laniger); — finnE. *pohitse, pohise* (n. *ine*) nördlich: *pohja* (n. *pohi*); meg: *pohjatse, -ase* mit boden versehen | *öize* (n. *öine*) nächtlich (ö) | *alitse, alase* v. *alutse, aluse* (n. *alune*): *mā-a.* unter der erde befindlich | *enditse, endise, endse* vorig, vormalig || *kiivitse, -ise* steinern; *villatse, -ase* wollen; — finnK. *pohjaze* (n. *-jañe*), *öize* (üö), *alaze* (n. *alañe*), *endize*; *villaze*; — Vp. *pohjaise* nördlich (n. *-jaine*), *endiše*; *kuldaiše* golden.

Szorosabban «miben levőt» jelentő alak: *-hise*, melyben *-h = -s*, vagyis a belső helyviszonyi casusok alaprésze, m. «bel» (vagyis *-hise* szakasztott olyan, mint a m. *-beli*): finnS. *vetehise* vízbeli (különösen: wasserteufel) | *maahise*, plur. *maahiset* genii in terra habitantes | *kätehise, käteise* qui in manibus est (ellenben *kätise manum habens*) | *äärehise, ääreise* ad marginem situs, finitimus (ääre margo); — finnK. *kädehize* (n. *-hiñe*) | *luohize* in der nähe befindlich, nahe (*luo*: *luona, luota, luoksi*) | *nälghize* hungrig (v. ö. *on nälissänsä est in fame = éhezik*) | *meccähize* waldteufel | l. Genetz, Ven. Karj. 187. l.; — finnVp. *humalahše* (n. *-ahne*) betrunken (*humala*: v. ö. *on humalassa ist betrunken*); *verehiše* blutig (v. ö. *on veressä vérben van = igen véres*).

Egy másik ilyen szorosabb értelmű alak: *-laise, -läise* (n. *lainen, -läinen*), melynek alapja a *-la* «helyet, lakást» jelentő képző (pl. *pohjala, pohjola* regio borealis, innen: *pohjalaise* borealis, fkp. *pohja-vidéki*; *mieheli férj-háza*: *mennä miehelään férjhez menni, miehelässä férjnel*); *metsäläise* waldbewohner, *saksalaise* deutsch, deutscher (*Saksa*), *suomalaise* finnisch, finne (*Suome*), *saarelaise* inselbewohner (*saare*) || *sukulaise* verwandter (*suku* familie, geschlecht) | *apulaise* gehülfe (*apu* hülfe) | *käskyläise* famulus (*käsky* befehl), stb. — finnE. *-laze* (n. *-lane*): *mägelaze* bergbewohner, *tartulaze* dorpati (*Tartu*) || *sülaze* schuldig (*sü* schuld, vergehen), *tühilaze* armselig (*tühi* leer); — finnK. *-laize, -läize* v. *-laze, -läze* (n. *-lainé, -lané, -läñe*).

Szintilyen még: *-maise, -mäise* (n. *-mainen, -mäise*); alaprésze *-ma* nyilván a *maa* (*mā*) «föld, hely» szóból ered (v. ö. *etämä* locus remotus: *etähise* procul situs; *seinämä* stelle zunächst an der wand): pl. finnS. *ulkomaise* exterus, peregrinus (*ulkolaise* id.): *ulko* (v. ö. *ulkoise* exterus, exterior) | *takamaise* posticus, posterior: *taka* | *ensimäise* primus: *ente, ensi* (v. ö. *ensi-pää* extremitas anterior, vorderende) || *sikamaise* sui similis, sordidus, *poikamaise* puerilis,

knabenhaft, *akkamaise weibisch*, *koiramaise cani similis*, nequam ; — finnE. *ezimeze* (n. -mene) primus | *otsmize*, *Dorp. otmatse* am ende befindlich (*otsa*) | *tagumize* hinterer, letzter (v. ö. *taguse* hinter etwas befindlich) : *taga*, *tagu* hinterraum ; — finnK. *eñzimäize*, -mäize primus ; *jälgimäize* postremus ; — Vp. *ezmäise*, (n. -mäine) primus.

J e g y z e t. Az *-llise* (n. *-llinen*) egyszersmind nom. possessoris és nom. possessivum-képző, úgy látszik eredetileg az utóbbi értékre termett, s a possessoris-félére lassanként kiterjeszkedett, minthogy a finnK.-ban (*-llize*) főleg «vmiben (helyben, időben) levőt» jelent (Genetz, 188.) s ilyenek a finnVp. példák is : *kezañise* sommerlich, nyári (*kesällise*), *aigalñise* -zeitig, *homnelñise* zum morgen gehörig, reggeli (*huomenellise*). Egyes példák, melyek mind-egyik érték szerint fölfoghatók, eszközölték a jelentési kör tágítását : pl. *onnellise* glücklich (szerencsés), ebből «im glück befindlich». De vajjon az egész képzés, melynek végrésze az *-jse*, igazán az allativus casualakból (*-lla*) indúlt-e ki vagy mi egyéb elem rejlik az előrészben, — ezzel most nem foglalkozhatunk.

Lapp. A csupa finn *-jse*-nek megfelel : *-č*, *-š* (< *ač*, *aš*) : pl. lpS. *udnač* heutig, mai (*udne ma*), F. *odnaš* | *timač*, F. *dimas* vor-jährig, tavali (*tima taval*).

A finn *-hise* (*-s *-jse*) alakot tükrözi : *-sač*, pl. *saijasáč* qui in alicujus locum succedit (f. *sijaise* e h. *sijahise*) | *ijasáč* nocturnus, éjjeli (*ija*) | *peivasač* diurnus (*färt-p.* alltäglich) | lpF. *min-ajgasaš* in unserer zeit geschehend (mi időnkbeli) | *ijasáš*, *bäivvasáš* (*juokke-b.* alltäglich) | *ovt-allosáš* von einer (in einer) höhe seiend.

A finn *-laise*-val, de egyszersmind az *-llise* alakkal szemben áll : *-lač*, *-laš* : *sabmelač* v. *-laš lapp* ember (*sabme* id.), *ruoššalaš* russe, *laddelač* rusticus (*ladde*) ; *almelač* himmlisch, *mānalač* kindlich || *jerbmalač* verständig, klug, *muottalač* schneieg stb.

Mordvin. Nehány «tér»-szóból való *-ks* képzés a «térben levőt» jelenti : *ingel*, E. *ikele* vorderraum (pars antica) : E. *ikelks* der vordere (i. *pilge* vorderfuss, elülső láb) | *al*, *alo* unterraum : E. *alks* unterhalb befindliches (pl. *pilg-alks* fusschemel ; v. ö. finn *pään-alaise* kopfkissen) | *velks* oben befindlich, der obere (*lovso* v. tejföl) : v. ö. *veljka* über hin, és f. *yle* ; *velks* = f. *ylise* | E. *udalks* hátulsó, der hintere : *udalo* hinterraum (*udaldo* von hinten) | *mejls* der letzte : **mekele*, *mejele* (prolat. *mejelga*, *melga*).

Zürjén-votják. A votjában meg a zürjP.-ben -*s*, s e mellett közönségesen a zürjP. és a többi zürjénben -*ša* (a gyakori -*a* birtokos-melléknévképzővel) vagy -*sa* «vmely térben, helyben, időben levő» jelentő képzés: votj. *ulís*, zürjP. *ulís*, *uvis* der untere (pl. *ulís paš* alsó suba): *ul* | *vilís* der obere (*vil*) | zürjP. *ilís*, *ivís* entfernt (*il*: *ilin* procul), pl. *ivís ib* entlegenes feld | P. *dorís* am rand gelegen, der äusserste (*d. čuú* der kleine finger): *dor* margo | votj. *nirís* v. *až-n.* der erste (elő-orri: *nir*) | votj. *kareš* städtisch (*kar*) || zürj. *ulísa*, *ulsa* der untere, unter- | *vilísa*, *vílsa* der obere | *dorsa* (v. ö. *dorís*): *med dorsa* extremus | *ta-lunsa* v. *lunsa* heutig (*ta-lun* e nap) | *gortsa* häuslich, hausbewohner (*gort*) | *dírša*, *dírša* in eine zeit fallend (*važ d.* aus alter zeit, ókori) | *lun-tírša* den ganzen tag dauernd (*lun-tír*) | *Völögdasa* in Vologda wohnend, vologdai | stb.

Magyar. Maga a nom. possessoris-értéket vállalt *s* (-*š*) dim. képző csak igen ritkán található possessivum-értékkel: pl. *kezes* (másképp: *manum habens*) «mansuetus» értelemmel (*kezes ló*, *k. bárány* = «kézhez való, kézhez szokott» *ló*, *bárány*) | *országos* das land betreffend (*o. ügy*, *o. vásár*) | *iskolás* (*i. gyermek* schulkind, ellenben: *iskolai pad* schulbank) | *közönséges* communis, publicus (tkp. «közönséget illető») | *boros* ebben: *boros-hordó* weinfass (= bornak való h.).

Bizonyos «térben levő»-t jelentő képzés: -*só*, -*ső*: *alsó* der untere (*al* unterraum), *főlső* der obere (*föl*); *belső* der innere (*bél*, *bel-é*), *külső* der äussere (*kül*); *első* der erste (*elő* id., *el*: *elé* vor ... hin, *elől* vor ... weg), *utolsó* der letzte (*utol*: *utolja* vminek, *utoljára*); *végző* der äusserste, letzte || *túlsó* ulterior, jenseitig; *innenső* citerior, diesseitig || *szélső* extremus (*szél* margo); *előlső*. — Az egész képzőhöz hasonló, s részint vele azonos: zürj. -*ša*, -*sa*; elemei: -*ks* + *m*, magyar elváltozással -*š* + *v*; érdekes, hogy ugyane két elem egyesülését mutatja a finn -*kseme* (-*ksime*), -*jsime*: pl. *alaisime* (e h. *alakseme*): *paidan a.* inferior pars indusii, ingnek *alsó* része | *kodikseme*, *kodiksime* area domus, locus sæptus circa domum (*koti*).

Utójeget. A cseremiszen készül szintén nom. possessivum loci -*so*, -*se* (-*ső*) képzővel, a mely első tekintetre, a zürj. -*sa*, magy. -*só* (-*šő*) után, ide valónak látszik: cserS. (Reg.) *kudoso* domesticus (*k. vorugem* házi ruha): *kudo* ház | *olase* oppidanus (*o. jing* városi ember): *ola* | *körgöső* internus, interior (*körgő* das

innere); meg locativus-alaktól: *onʒolnoso* der vordere, *šengalnese* der hintere, *mündürnösö* weit entfernt, *lišnese* qui in propinquo (*lišne*) est, *pokšelnese* medius. Ide tartoznak a sorszámnevek is (42. §. jegyz.) s ezek közt a legfontosabb, mert mind a két dialectusban egyező alakkal meglévő: *vese* (*vesä*) «másik, második» (*velse* h., tkp. «oldali»: *vel*). Megerősíti e látszatot, hogy a cserM. ben meg más cserS. forrásban (pl. az 1882-ki Mátéban) *-ša*, *-še* alak jelentkezik (de csak locativusi alapszón): *lišnaša* = Reg. *lišnese*, *pül-vilnše* über den wolken befindlich, himmlisch (*vilne*), (Máté 20, 16) *šengelnše* utolsó, *ončilniši* elülső, első. Ámde azt is látjuk, hogy ilyen *-naša*, *-nese* végű alak mellett az *ulša*, *ulše* «való, levő» szóval való körülírás is mutatkozik (Máté: *pülpomišto ulši* «égben levő» (cserM. *pül-vilnše*), s hogy ugyancsak cserM. szövegben e körülírás összevonódik: *kečaral mongirštalše* déltájbeli (tkp. déltájban levő = cserS. *kečival mongiršte ulši*). Ebből az sejtethető, hogy a *-ša*, *-še* alaknak még sincs semmi köze a cserS. *-sa*, *-se* feléhez, a mi különben e két dialectus közt tapasztalható hangviszonyokkal ellenkeznék, hanem egyszerűen az *ulša* participiumból rövidült el (*lišnaša* = *lišna-’lše*), miszerint is itt ezen *-ša*, *-še* vel mint nem régi képzővel nincs semmi dolgunk. — A mi már most a cserM. *-so*, *-se*-t illeti, föltűnő, hogy ez nem *š*-vel van, a mely *kš*-ből maradvá az ugor (vagy finn-mord.) *-ks* dim. képzővel egyező lehetne (tekintve még a cser. nyelvnek erős *š*-kedvelését), hanem *s*-vel, a miért is csak olyan elemet láthatunk benne, mely különben is a cseremiszbén *s*-vel lép föl. Ez pedig a *se* (mind a két dial.-ban meglévő) mutató névmás, s ez az *olase*, *kudoso*-félékben jóformán már kész, és pedig a genitivussal egyező (44. §.) nom. possessivum-alakhoz járúlt, épen úgy mint a mordvinban *-sü* az eredeti sorszámnévhez (*kolmicä* e h. *kolmit-sä*, *kolmind-sä*); vagyis *olase*, *kudoso* = régibb *olanse*, *kudonso* (*kudon-se*). A *-so*, *-se*-nek a *-noso*, *-nese* végűekben való szereplése természetesen csak a kategorikussá vált alaknak túlterjeszkedéséből magyarázható.

B) A *-j* dim. képző (38. §.).

Magyar. Rendes használatú nom. possessivum-képző <*i*, teljes tő <*ia*, *ie*, e h. <*oja*, *eje*, s ezen vállalt funkciója az eredeti dim. értékkel való használatot nagyon is megszorította: pl. *királyi*

(plur. n. *királyiak*) *regius* | *úri* einem herrn gehörend, zum herrn passend; *asszonyi* frauen- (pl. *ruha* kleidung) | *atyai* väterlich (*atya*) | *emberi* menschlich, dem m. eigen (*ember*) | *grófi* gräfllich || *városi* städtisch (der stadt gehörig, in der stadt wohnend), *kerti* garten-, *vízi* wasser- (pl. *kigyó* schlange), *házi* haus- (im hause befindlich, gebräuchlich) | *északi* nördlich, *déli* südlich | *magyarországi* in Ungarn befindlich, wohnend, aus U. stammend; *budapesti*, *budai*, *szegedi* | *évi* einem jahr zugehörig (*első évi szerzemény* erwerb des ersten jahres), jahres- (für ein jahr bestimmt: pl. *fizetés* gehalt), *napi* tages-, täglich (*minden-napi*, *három napi járó föld* drei tagereisen) || *mai* heutig, *tegnapi* gestrig, *mostani* jetzig. — Megjegyzendő hogy a magyarban, képzés nélkül, a csupa birto-
kost-mondó szó possessivum-féle jelző lehet: *kút-víz* brunnenwasser (így is: *kúti víz*); *ház-nép* hausgesinde (de: *házi állatok* haustiere), *malom-kő* mühlstein, *ember-hús* menschenfleisch, stb. — Alaki tekintetben megjegyzendő: *falusi* dem dorf (*falu*) angehörig (*f. ember* dorf-mensch, dorfbewohner), ellenben: *falvi* einem bestimmten dorfe angehörig (*Nagyfalvi* aus Nagyfalu).

Az eredetileg «vmiben bent-levő»-t jelentő összetett alak *-béli*, *-beli*, plur. *beliek* (*bél* inneres), v. ö. finn *-hise*, már szintén általában «vmihez tartozó» értékkel használatos, az esetleg nemdivatos < *i* képzés helyett (úgy mint a finnben *-laise* az egyszerű *-jse* mellett): *szívbeli* (Pázm. *szübeli*) im herzen vorgehend, herz betreffend (*szívi* helyett) | *várbeli* (nem *vári*) in der burg befindlich, burg- | *helybeli* örtlich, orts- (*helyi*: *szombathelyi*, *újhelyi*) | *láb-beli* fuss-bekleidung (lábravaló) | *abbeli*, *ebbeli* (nem: *azi*, *ezi*) das- od. dies-betreffend.

Bizonyos «osztályhoz (*fél*), fajhoz, nemhez tartozót» jelentő összetett alak *-féle*, teljes tö: *-félé*, illetőleg *-félie* (plur. *-félék* és még *-féliek*, pl. Heltainál *efféliek*); gyakran tágabb értékű possessivum gyanánt szerepel: *jóféle* von guter art, echt, *egyféle* einerlei, *kétféle* zweierlei, *sohféle* vielerlei, *mindenféle* || *afféle*, *efféle* (*az-*, *ezféle*) ejusmodi, hujusmodi, *miféle* welcher art | *magamféle* von meiner art, mir ähnlich | *rókaféle ravaszság* (nem: *rókai r.*) verschlagenheit eines fuchses | *Teleki-féle ház* das Teleki-sche haus. — Megjegyzendő a *féle*-nek birt. személyraggal való használata a Székelységben: *félénk* zu uns gehörig (te is *félénk* vagy); meg *féle* helyett a plur. alak: «ez a mű *félékünk*» (= von unserer partei).

Az <i-féle mellett megkülönböztetve használt nom. possessivum-alak <é, mely t. i. főnévi jellemmel bír, s nem állhat jelzőül más főnév előtt: pl. *királyé* des königs eigen, *Pálé* Pauls eigen. Jelentésre nézve is van különbség a két alak közt: *ez a ház királyi* dieses haus ist «königlich» (vagy «ein solches, wie es überhaupt einem könig zu gehören pflegt, für einen k. passt» — vagy «eins von den übrigen häusern und vom anderweitigen besitz des königs»); *ez a ház a királyé* «dieses haus ist tatsächlicher besitz des königs» (a nélkül hogy egyéb birtokára is volna rámutatás) vagy «ist des königs haus (und nicht das eines andern)». Hogy miben áll az <é alaknak sajátága, földeritheti a személynévmásoktól való hasonló használatú possessivum-alak: *enyém, tiéd, övé* «mein eigen, dein eigen, sein eigen»; vagy ha a birtok előzőleg megnevezve és tudva van: «der meinige, der deinige, der seinige». A 3. személynek possessivuma *övé* tudvalevőleg *övéje* helyett áll (meg is van még: *öveje*) s csak a -je régibben megvoltának köszöni a szóvégi é megmaradását (v. ö. *verné* e h. *vernéje*); a 3. személy köréhez tartozik pedig az 1. 2. névmásokon kívül minden (más névmással vagy egyéb főnévvel kifejezett) birtokos. Ebből világos, hogy a *királyé* alak tökéletes mása az *övé*-nek, azaz hogy szintén *királyé-ja* helyett való, 3. birtokosraggal, a mire egyébiránt mindkettőnek egyező többesítése is utal (*övéi* die seinigen, *királyéi* die des königs). A 3. személyrag, úgy mint különben is, itt a birtoklás tényleges voltát emeli ki (*kerti fü* esetleg kerten kívül is lehet, s *kert füve* lehet az, mely nem is igazán *kerti*). A mi meg az alakot illeti, látni való, hogy *övé-je*, *királyé-ja*-ban már a személyrag előtt megvan a nomen possessivum <é, csak úgy mint az *enyé-m*, *tié-d*-ben, ez az <é alak tehát ugyanaz mint az <i, mely eredetibb <ia, ie, illetőleg <oja, eje-ből záró rag nélkül jobban rövidült, mintsem a sokáig védett helyzetben volt <é [-ja, -je]. Megjegyzendő hogy <i helyett -é maradt meg a *félé* (nom. -féle) = *félie*-ben is, meg a többesalakú <ék-ben, pl. *Pálék* «die Paulischen». (Pauls leute, familie). — A mi végre azt illeti, hogy az <é possessivumképzést akár birt. személyragos szók is elfogadják (*atyámé*, *magamé*, *fiadé*, *atyánké* stb.), számbaveendő, hogy a csupa <i képzésnek is hasonló szabadabb alkalmazása tapasztalható, bár nem fejlődött is oly rendes használatúvá: *városonki* unserer stadt gehörig, aus unserer stadt stammend (Sajószentpéteriek végzése:

«ha az vidéki bort ez mi városonki gyalánt és neve alatt valaki eladand»); a mi falunkiak «leute aus unserem dorfe», a mi falunki einer aus u. d. (Ormánság: Nyelvőr I, 411.)

C) Az *-m* (*-n*, *-ñ*) dim. képző (40. §.).

Vogul és osztyák. Az *-ñ* főleg n. possessoris-képzés néha possessivum értékével fordul elé: vogB. *uosñ* städtisch, aus der stadt (*uosñ kum* städter, városbeli ember): *uos* | *lajliñ*: l. lang fuss-weg (lábna való út); — oszt. *χōtiñ* zum hause gehörig, im h. befindlich, *домашниū* (*χ. χο* hausbewohner, hausgenosse; *χ. mur* hausleute, háznép, *χ. tormet* hausgötzen, *домашние бори*) | *esmñ*: e. *úavirem* infans lactans, *tkp. mammalis* (csecsre való: *esim* csecs) | *ontpiñ*: o. *úauram* wiegenkind (*ōntip* wiege) | *elpiñ* äusserlich, der äussere (*elip* das äussere) | *vošñ*, *vašñ* zur stadt gehörig (*v. χο* städter, stadtbewohner): *voš*, *vaš* | *kartiñ* zum hof gehörig (*k. ou thor*: *karta-χār* hofplatz, hof) | *pugliñ χο* dorbewohner (*pūgol*) | Irt. *jideñ* der untere, alsó (*jit* das untere: al) || B. *ōliñ* der erste, äusserste; das erste, anfang, ende: vog. *qul* id. — Jegyzet. Jóformán ide vonható *-m*-képzővel: *kurim* «schritt» (*kur* «fuss»; megjegyzendő ugyanis, hogy *kurim-jos* «pfad» hasonmása a vog. *lajliñ-lang*-nak; egyébiránt van *kuriñ* is, *kuriñ-χο* fussgänger, *пѣшиū*). V. ö. még: oszt. *vošim* grau (Ahl.), *vodiñ* (Volog.).

Mordvin. Az *-ú*, *-n* ragos genitivus, mely úgys mint egyéb-ugor nyelvekben, hol e casus megmaradt, tisztán genitivus possessivus, még jórészt egyszersmind melléknévi jellemmel bír, vagyis *tkp. -ú*, *-n* képzős nomen possessivum. Itt csak olyan *-ú*, *-n* alakokat veszünk számba, melyekkel szemben más ugor nyelvek is csak képzett tőszertű névszóval élnek; megjegyezhető, hogy az orosz nyelv is nagy mértékben él melléknévi névszótővel, más indogermán nyelvek genitivusa ellenében.¹⁾ Példák: a) mordE. *keven* steinern, aus stein (v. ö. finn *kivise*), *kšniñ* eisern, aus eisen (pl. Skazki 124. *soñs vese kšniñ* ő maga [a híd] egészen vashól való),

¹⁾ Wiedemann, Ersamord. Gram. 25. §. a genitivusi és melléknévi (nom. possessivum) értéket egyeredetűnek tartja, s az utóbbit veszi alapértéknek: «wollte man für dieses suffix nur eine function gelten lassen, so müsste man jedenfalls den genitiv fallen lassen und das adjectiv behalten».

sijañ silbern (*sija*), *lomoñ* aus faulbaum (чепемуховой), *lovažañ* knöchern, csontból való || mordM. *kšnin* eisern, *kevin* steinern, *kedin* ledern («man braucht gewöhnlich den genitiv des substantivs, welches den stoff bezeichnet») Ahlqvist, Gramm. §. 87.; e mellett Ahlqvist még egy *-nä*-vel toldott alakot hoz föl: *šnannä* aus riemen (*šna*), *kevinnä*; v. ö. a *-nä* dim. képzőt); *modamarin* aus erdäpfeln (pl. *vina pälinka*: *modamarä*); *lovin* aus schnee (l. *lomañ* schneemann). — *b*) mordE. *ikeleñ* der vorige (*ikele* vorderraum: v. ö. finn *entise*: *ente*); *aloñ* der untere (*alo*); *isakoñ* gestrig (tegnapi: *isak*) | *mäneleñ* himmlisch, *lia mastoroñ* ausländisch, fremd (másföldi) | *ve päkeñ* zwilling (egyhasi) | *eržañ* mordvinisch (e. *čora* mordvin legény, tkp. az Erzä-népbeli, v. ö. finn *Suomalaise*); *ruzoñ* russisch, russe (русскаñ) | mordM. *isakeñ* gestrig (i. *ši* tegnapi nap); *täčien* heutig (*täči*); *melen* vom vorigen jahre (m. *šora* tavali gabona: *melä*); *ruzen* russe (son r. ő orosz); *liä mastirñ* *lomat* fremde (másföldi emberek) | *virñ* *međ* wilder honig (erdei méz). — Megjegyzendő, hogy az *-ñ* alak nem csak jelzőül, hanem önállóan is fordul elé, pl. állítmányúl: *moñ* enyém, *toñ* tiéd, *soñ* övé (*uleza son moñ* legyen ő enyém, *sä af soñ* az nem övé), *kiñ* wessen (kié, or. *uiñ*: *melä kiñ*, *af soñ* aztán kié, [ha] nem az övé). — Reguly följegyezte ezen példákban (NyK. XIII, 131): *minnet* die unsrigen, *miéink*, *ilännet* fremde, einem anderen gehörige (máséi), az Ahlqvist-féle *-nnä* megtoldott alak mutatkozik.

Cseremisiz. Itt az *-n*-vel alakuló genitivus szintén névszótó jellemével bír (nom. possessivum), mert nem csak állítmányúl állhat, hanem casusragot is elfogad: *meñen* enyém, *teñen* tiéd, *jingen* [más] emberé, idegen; *škemen* magamé, *škenden* magadé, *škenžen* magáé stb. (NyK. III, 447): pl. *tide teñen ogol*, *tide jingen* ez nem tiéd, ez más emberé (idegen jószág); *škendenem nal*, *jingenem mönge pu* a magadét vedd el, a más emberét (az idegent) add vissza. — Jegyzet. A «vmiben levő, vhonnan eredő» értéket más alakokkal fejezi a cseremisiz; a «vmiből valót» pedig képzőtelen jelzővel (*ši tenga* ezüst-pénz).

Jegyzet. Mondani sem kell, hogy a finn és a lapp nyelv genitivusa (*-n* raggal) a mordvin és cseremisiz alakkal egyenlő és egyeredetű, azaz eleinte tkp. nom. possessivum volt. Ez a jelleme még kiténik is, midőn önállóan állítmányúl szolgál: finn *tämä*

kirja on minun, lapp tat kirje lē mū[n] dies buch ist mein (mir gehörig, enyém), csak úgy mint a mord. *moń*, cser. *meńen*. E föl-fogásunk ellenében Ahlqvist és mások abbéli nézete áll, hogy e casus eredetileg helyviszonyító (locativus)-féle alak volt. Erről, meg netalán megvolt magyar genitivusról, tüzetesebben szólnunk alább, a névragozás szakaszában.

D) Az *-nd* dim. képzővel alakuló sorszámnév (lásd 42. §.) nomen possessivum-nak is tekinthető, mely szorosabban a «valamiben, valamely helyen levőt» jelenti.

45. §. Nomen possessoris: ugor *-b* képző.

A diminutiv képzés alkalmazásán kívül találunk még sajátos nom. «possessoris» alakot: ugor *-b* képzővel, mely a lapp kivételével az egész ugarságban divatos, némely nyelvben a *-ks* (*-js*) mellett; a mordvinban meg egyedüli rendes használatú nom. possessoris-képzés.

Vogul és osztyják: *-p*, néha az osztyB.-ban még megmaradt végvocalissal *-pa* (*-ba*, *-bi*), rendszeren jelzős főnévtől képez birtokos-melléknevet (míg a pusztá főnévtől az *-ń* alak): v o g B. *ńel-mep*: *sāt ń*. sieben-zungig, hét nyelvű: *ńelm* nyelv | *semp*: *māń s*. kleinaugig, kis szemű: *sem* | *lajlep*: *kōrom* l. dreifüssig, háromlábú | *ponkep* v. *ponkpe*: *lqu p*. zehn-zahngig, tízfogú: *ponk* | *perp*: *qln p*. mit silberbalken, ezüstgerendájú: *per* | stb.; utána való *ń*-es alakkal együtt, pl. *semp* és *semiń*: *panguń semp semiń* tujt dickaugiger (= flockiger) flockenschnee, vastag szemű szemes-hó | *perp* és *periń*: *qln perp periń* kvol silberbalkiges balken-haus | vogK. *namp*: *tū namp* diesen namen habend (e nevű): *nam* | *šimep*: *šar š*. *žaret* wahr-herzige menschen, rechtschaffene, igazszívű emberek: *šim* | *katp*: *tošem k*. *žoles* mensch mit verdorrter hand, megszáradott kezű ember: *kat*; — osztyB. *sēmpa*: *joura-s*. schiefüngig, schielend: *sēm* | *kurpa*, *kurba*: *joura k*. krummbeinig | *ńel-k*. vierfüssig: *kur* | *sāmpa*: *jam-s*. gutherzig: *sām* | *imep*: *kat imep* zwei frauen (die zweite frau) habend | *žōrpa*, *žōrpi* (Vol. *žurbí*): *pa ž*. von anderem aussehen, másképű; *piti-ž*. von schwarzem aussehen, dunkel; *tōrín ž*. grasfarbig, grün: *žōr* aussehen, bild | *vešpa*, *vešip*: *rōgip vešpa* mit lügen-gesicht, hazug képű,

arczú: *veš, venš arcz* | *ī-oupa* eine öfönung habend: *ou* tür, öfönung.

Finn: *-va, -vā*, s részint még *-ba, -bā*, különösen «böven bírót» jelentő n. possessoris-alak: finnS. *lihava* fleischig, corpulent: *liha* fleisch | *väkevā* stark, kräftig: *väke* | *verevā* blutig; meg: vegetus, rubidus, recens: *vere* | *onteva* cavus, capax, spatiosus: *onte* cavum | *sijava* spatiosus, amplus: *sija* locus, spatium | *ikävä* langweilig: *ikä* ætas (tempus) | *kirjava* bunt: *kirja* buntos, schrift | *terävä* acutus, alacris, celer: *terä* acies; — finnE. *lihava*, nom. *lihav* fleischig, *terav* scharf, *vägev (-va)* stark, *verev* rot, *igav* langwierig (*iga* = S. *ikä*); — finnK. *lihava*, *igävä*, *jalgava* schnellfüssig, *tuulova* windig, *vägövü*, *verövü* (*väge, vere*); — Vp. *vägeva* (n. *vägev*), *terava* (*terav*): *tera*, *kirjava (-av)*; — csak a finnL. ben még *b-vel*, *terāb* munter, witzig (= S. *terävä*, E. *terav*) | *igāb* langwierig (S. *ikävä*, E. *igav*); v. ö. szintígy: L. *jelāb* = S. *elāvü* lebend.

Mordvin: E. <*ov, ev*, M. <*u, i*; teljes tö: E. <*ovo, eve*, a képző tehát: *-vo, -ve*; megjegyzendő hogy <*ev*-ből *-eü* útján <*ej* is lett; a mordM.-ban meg a magashangú <*i* a nem használt labialis <*ü* helyett áll; egyedül használt n. possessoris-alak. Példák: E. *undov*, M. *undu* hohl, höhlungen habend (f. *onteva*): *unda*, *undo* | E. *kävev, kävej*, M. *kevi* steinig: *käv, kev* | *čovov*, M. *šovu* schaumig: *šov, čov* | *sodov, sodu* russig: *sod* | *nolgov, nolgu* rotzig: *nolgo, nolga* | *verev, verej*, M. *veri* blutig (f. *verevü*): *ver* | *viev*, M. *vii* stark (f. *väkevü*): *vij, vie* | E. *pilev* grossohrig: *pile* | *lavtomov* breitschulterig | *tesčev*, M. *tästi, täštu* (e h. *tästü*) sternig, gestirnt | *ponav*, M. *ponau, ponav* behaart, wollig (*pona*) | stb.

Magyar. Rendesen jelzős főnevektől (úgy mint a vog.-osztékban) birtokos melléknév: <*ú, ü* (<*ó, ö*); teljes tö: <*ua, üe* (*uva, üve*); pl. *lábú*: *két l.* zweifüssig, *gyors l.* schnellfüssig: *láb* fuss | *fejü*: *kopasz f.* kahlköpfig, *nagy-f.* gross-k.: *fej* | *szemü*: *kék sz.* blauäugig: *szem* | *hajü*: *fekete h.* schwarzhaarig: *haj* | *színü*: *egy-sz.* einfärbig, *rózsasz.* rosenfarbig | stb. stb. Régibb nyelvben, jelző nélkül, *-ság, -ség-féléktől*: egy *szépségő* asszonyállat Bod-c.; ez ő igen *fénességü* szemei és ő *ártatlanságü* teste RPassio. — A vocalis-végü töktől (pl. *erő, elme, donga*) közbevetett *j-vel*: *nagy erejü* von grosser kraft, *nagy elméjü* grossen geistes, *vékony dongájü* dünn-daubig (von schwacher constitution). Az élő nyelvben

folyo szóképzés itt azon nehézségre akadt, hogy a kategorikussá vált -ú alkalmatlan volt a tkp. hosszú tövég-vocalis után (*erüü, dongáu), ezt meg elhagyni épen nem lehetett (*erü, dongú); élt tehát a nyelv új alapszóval, mely tkp. nem más mint a 3. személyragos alak, minthogy ennek értelme a birtokos-melléknévből is kiérezhető: *nagy erejü* = [kinek] *nagy ereje* [van] v. [kinek] *nagy* [az] *ereje*; *nagy elméje, vékony dongája*.

Diminutiv *k*-val megtoldott alak: <ók, ök, különösen «böven bírót» jelent, *hasók, pafók, szájók, szemök, fülök*: l. fent 39. §.

Zürjén-votják: <α, o rendes használatú birtokos-melléknév, az -s képzés mellett (úgy mint a finnben -va és -jse): *zürj. dona, votj. duno preis-habend, teuer (ižid dona nagy áru): don, dun ár* | *sinma, sinmo augen habend, -äugig (öt-sinma einäugig, posni-s. kleinmaschig): sin* (tő: *sinm.*, pl. *sinmîn* szemben; *zürjP.*-ben a kopott nominativustól is: *sina*) | *šura, šuro gehörnt: šur* | *borda, burdo geflügelt: bord, burd flügel* | *pela, pelo ohrig (kué p. hosszú fülű): pel* | *šölöma, šulmo -herzig, -sinnig (čorid šölöma hartherzig, nebid š. weichherzig): šölöm, šulem* | *milkida klug, verständig, v. milkido einen sinn habend (pokci m. demütig, kis elméjü, milkido sorgfältig, aufmerksam): mil-kid verstand, sinn.* — Megjegyzendő a votj. <on-o végű nom. verbale: *luono* möglih, *todono* bekennt: lásd fent 29. §. — Bizonyos végvocalis után találunk a votjákban szintén közbevetett *j*-t: *kuara* stimme: *kuarajo* stimmig (*kušmo k. starkstimmig, laut*), *kišno* weib: *kišnojo* weib habend; ellenben: *vižio* wurzelig (*viži*); a *zürjén* megtűri az *aa*-t: *liaa* sandig (*lia*), *maa* mit honig, (*ma*). De ugyancsak *ma*-tól van *mala* is, ebben: *mala-muš, mala-zi* «biene, wespe» (v. ö. *ma-zi* id.), a melynek alaprészében *maľ* még a *ma* szónak eredetibb teljesebb alakja ismerhető föl (= f. *mede, d:l* változással), s e szerint a votj. *kuarajo*-ban is a *j*-t eredetibb tőalakból valónak kell tartanunk.

Cseremisiz. Úgy mint a mordvinban -v (<ov, ev), a cseremisizben is egyedül dívó birtokos-melléknév képző: <an (än), azaz -v + dim. *n* végképző; a jelentős *a* vocalis értékéről l. fent 18. §.; hasonló képzőbokor a m. <ók, meg a nom. verbale-képzésben *zürj.*-votj. <on, an, fent 29. §. Példák: *csers. kornan striatus (korno via, stria)* | *kečan apricus, verőfényes (kečan; keče sol, dies)* | *körgan vacuus (körgán; körgö pars interior)* | *üpsan olens*

(*üps* odor) | *akan*: *šerg-a. magni pretii (ak)* | *pialan (M. piälän)* fortunatus (*pial* fortuna) | *ušan prudens (ušán; uš mens, ész)* | *müskürän, M. müskürän* schwanger, hasas (*kugo m. nagyhasú*): *müskür venter* | *vüdän, M. vidän* aquosus (*vüt, vid*) | *vürän* véres (*vür*) | *šem üpän* schwarzhaarig (*üp*) | *pel šinžan* einäugig, fél-szemű (*šinža szem*).

Jegyzet. Nagyon kétséges, vajjon a lappból (jelesen lpS.-ből) való néhány <ok végű birtokos-melléknév olyan természetű-e mint a m. <ók (*hasók*), mert alapjául akár az <aj képzés is szolgálhatott, melynek <oj változatának van még nyoma, valamint az <ajes mellett előfordul <os; jelentős, hogy az illető példák ellenében a lpF. csak <aj alakot ismer: lpS. *härvok* speciosus, splendidus (*härv, härva* ornamentum; de lpF. *härvvaj, härvvas*) | *melkok* lactarius, lac *præbens (melkos* cibus lacteus: *melke* lac; lpF. *mielkkaj, -kkas: mielkke*) | *vuokok* aptus, idoneus (*akta* v. unifornis, æqualis): *vuoke* forma, figura. Más esetben meg nom. verbale is lehet az <ok alak: *nirbmok* infestus, invidiosus (*nirbme* odium, invidia és *nirbmo-* irasci, odio capi).

Első tekintetre is föltetsző, hogy a -b nom. possessoris-alak hang szerint teljesen egyező a -b nom. verbale-képzéssel (vog.-osztj.-p, finn -va, -ba, magy. <ó, ú, l. 29. §.). Mindegyiknek hangalaki fejlődése az egyes nyelvekben szinte azonegy; hiszen nem fontos, hogy a magyarban a nom. possessoris inkább <ú, a nom. verbale meg <ó-féle; hogy a finnVp.-ben már -va van, míg nom. verb. még -ba; a zürjén-votj.-ban nom. poss. <a, o, de nom. verb. a végképzővel toldott <an, on. Kérdés hogy lehet-e mind a két képzőt eredetileg egynek tartani? Ha ezt elfogadhatónak találjuk, mindenesetre a nom. verbale (főleg nomen «agentis») értékét kell régiebbnek tartanunk, minthogy azt látjuk, hogy az ugor nom. possessoris külföldben csak érték-alkalmazás útján nyert kifejezést, s minthogy csak jelzővel való főnév is különös képző nélkül lehet birtokos-melléknév (pl. finn *hullu-pää* = -pääse bolond-fejű, *vääräsääri* görbe szár[ú], *musta-parta* fekete szakál[ú]; magy. *ég-szín* ruha (= -színü), *ép-vér* (= -vértü), *lőcs-láb* (= -lábú; l.: Simonyi, Nyelvőr IV, 489.). Észre vesszük pedig továbbá, hogy a -b (-v)

nom. possessoris v. birtokos-melléknév főleg előző jelzés mellett használatos vagy pedig nyomatékosan értendő («böven bíró»). Már pedig ilyen birtok (pl. «nagy-fej, három-fej», vagy csupán csak föltetszőnek értett «fej») a birtokosnak jellemző tulajdonságát teszi, a melyet a nyelv az állapotí igefogalmak körébe vonhatott, egyszersmind azt a szabadságot vevén magának, hogy úgy bánjon a birtok-, illetőleg tulajdonságmondó szóval mint egyéb igével; pl. az eredeti nyers szerkezet ez levén: «ő fej» «er [ist] kopf», a *fej*-et igéül véve: «er kopft» (sit venia verbo), s ettől a nom. agentis: *fejő*, mintegy «kopfend», azaz «durch seinen kopf auffallend, hervorragend» = «stark-köpfig». Hiszen az ugarságban egyéb deverbális képzést is fogad el az «igeszerű» névszó, pl. a momentán v. intensív *-m* képzést azzá-válás kifejezésére (l. fent 23. §.), s hozzá még számba veendő, hogy az ugarság régibb korában alakilag azonos ige- és névszók is szerepeltek (fent 2. §.): pl. *v:g;* (finn *väge*) «vis, robur» és *väge-* «valere», úgy hogy a *-b* képzős alak, pl. *vägebä*, mely tkp. «valens»-et tett; akár «validus»-nak vagyis «*väge*-vel bíró»-nak lett érthetővé. Nézetünk tehát az, hogy a *-b* nom. possessoris-képzés eredetileg mint «nom. agentis»-képzés indult meg, s egyes alkalmas példák által a denominális szóképzés körébe lépett.

46. §. Nomen caritivum.

A «vmi nélkül valót, vminek hijával valót» jelentő, melléknévi nomen caritivum-nak az egész ugarságban két alakja található:

a) A finn *-ttoma*, *-ttömä* (finnS. K.): *voimattoma* (nom. *voimaton*, *-toin*) kraftlos, unvermögend (*voima* kraft, macht) | *viattoma* ohne fehler, unschuldig (*vika*, *viga*) | *kielettömä* sprachlos, stumm (*kiele*), *väettömä* kraftlos (*väke*, *väge*), *järjettömä* unvernünftig (*järke*, *järke*) | *silmättömä*, *silmittömä* augenlos, blind, (*silmä*); — finnE. *-tuma*, *-tima* (nom. *-tu*, *-ti* = S. *-ton*): *arnuttuma* (n. *armutu*) unbarmherzig (S. *armottoma*) | *ma'utuma* geschmacklos (*magu*) | *vä'etima*, *vä'etuma* (n. *-tu*, *-ti*) kraftlos | *silmittuma*, *-tima* ohne augen; — finnVp. *méletoma* (n. *-toin*) ohne verstand.

Ezzel a finn *-ttoma*-val egyezők: lapp: *-teme* (*-tebme*,

-täbme), lpS. *čalmeteme, čalmetebme* (čalbme = f. silmättömä) | *pel-jetebme* ohrenlos (taub: *pelje*) | lpF. *väгатäbme* kraftlos (*väkke*) *häгатäbme* leblos (*hägga* seele, leben) stb. E mellett az -s-végű (jelzői) alak: *-tes, -tis* (e h. -temes): lpS. *čalmetes, čalmetis*, lpF. *hägates* || **mord.** M. *-ftäma, -ftemä*, mordE. *-vtomo, -vteme* (v. -tomo, -teme): *ponaftäma, ponavtomo* haarlos (*pona*), *pejftemä, pevteme* zahnlos (*pej, pev*); *salftomo, saltomo* ungesalzen, *sótalan* (*sal*); *viiftemä, viivteme* kraftlos (f. väettömä) || **cser.** -*tomo* (-tumo), -*tömö, -teme* (-domo, -deme; -tema, -dema): cserS. *uštomo demens, esztelen* (*uš*), *mužodomo non ægrotus, sanus* (*mužo morbus*), *mu-čästeme* endlos (*mučasš*), *jilmedeme* (zungenlos) stumm | cserM. *uštema, jilmadema* v. *jilmädemä* || **zürj.-votj.** *töm, -tem*, *zürj. aj-mamtöm* vater u. mutterlos, *elternlos, piütöm* zahnlos, *peltöm* taub (*peł* ohr), *tirtöm* (ohne fülle =) leer | **votj.** *peltem, piütem, irtem*; *kulontem* unsterblich (*kulon mors*); *meg -tä-vé* rövidülve: *luemtä* nicht geworden (*luem*), *oskemtä* nicht geglaubt, *unglaube* (*oskem*).

b) **Vogul:** *-tal*: vogB. *pältal* (ohne ohren =) taub; *nētal* ohne frau, *unverheiratet* (*nē*), *tintal* wohlfeil (*tin* preis) | vogK. *paltal* taub, *niłmtal* (B. *ielmtal*) stumm (nyelvtelen), *šamtal* blind (*šam* auge). — Ehhez tartoznak: **osztják:** osztB. *-la, -li* (-li), Irt. *-da, -ta* (-de, -te), S. *-laž, laž* (-lež, -lež): pl. *tinla, tinli* ohne preis, *billig* (*tin*); *sēmla, sēmli* blind (*sēm*) | Irt. *tinda, sēmde* (S. *sēmlež*), Ivt. *tutta*, S. *tutlaž* ohne mund, stumm (*tut*) || **magyar:** *-talan, -telen* (-tlan, -tlen): pl. *számtalan* zahllos, *unzählig* (*szám*), *sótalan* *insulsus* (*só*); *erötelen, erőtlen* kraftlos (*erő*); *lábatlan* ohne fuss, *fejetlen* ohne kopf | stb.

Néhány ugor nyelvben a caritiv névszó amúgy ragtalanúl casus abessivus gyanánt szolgál: a mordvinban (pl. *tolftäma* tüzetlen és: tűz nélkül; a vogul-osztjákban (pl. vogK. *aštäl* dologtalan, dolog nélkül [állani]; osztB. *lälla* étlenül, evés nélkül (éhen [halni])). Másutt van külön abessivus-ragos casus (finn *-tta*, cser. *-te, -de*, *zürj.-votj. -tög, -tek*, lapp *-tak, -tta, -pta*), s úgy látszik hogy eredetre nézve az illető caritiv-képzőnek (a *-ftäma, -ttoma* alaknak) csakugyan köze van ahhoz, ha nem fogadjuk is el Ahlqvist nézetét (Rakennus, 117. §.), hogy a finn *-ttoma* egyenesen az abessivus-rag *-tta* és a *-ma* névszóképzőből («nominin-johtopäätteestä») keletkezett.

A másik caritív képző-alakhoz, a vog. *-tal*-hoz hozzá csatoltuk a magy. *-talan*-t, minthogy ennek alaprésze *tal*- azzal föltűnően egybevág s eddigelé a magyar képzőt csakis ezen alaprészenél fogva tartottuk a vogul alakkal egyezőnek, a mi mellett az *-an* végrészt természetesen csak jelentéktelen járuléknak kellett vennünk. De jobban megvizsgálva az alakok egymáshoz való viszonyát, kiderül hogy utolvégre még sem igaz, a mi annyira szembe-tűnőnek mutatkozik. Mindenesetre kívánatos, hogy a *-talan* utórészéről is tudjunk számot adni, habár ez csak úgy lehetne is, hogy az előrészét egészen másképen értelmezzük.

Először is világos, hogy a vog. *-tal*-val az oszt. *-la*-nak kell egyeznie (mely az Irt. *-da*-ban csak utóbb nyerte az explosív dentalis hangját). Tudva van, hogy a *d* (*t*) : *l* változásban az osztják még tovább ment mintsem a vogul (l. fent 21. §), s e szerint az oszt. *-la* a vogul *-tal*-beli *-ta*-nak felel meg, a vég *-l* elkopásával; vagyis *-la* régibb *-lal* helyett való; elveszett consonansemre utal is még az oszt. *-lax*-nak úgynevezett végaspiratiója (*-χ*: v. ö. Castrén 45. §. «Im auslaut wird der vocal in den Surgut-dialekten mit der schlussaspiration *χ* versehen, z. b. *neu*, S. *neux* zweig; *keu*, S. *koux* stein»; egyébiránt a Surg. vég *χ*-nak esetleges pótló értékét mutatja legjobban az abl. *-eux* az Irt. *-ivet* e h. *ivelt* ellenében: pl. *tom pēlegeux* = *tom pēlegivet* «von jener seite»). — Minthogy pedig a magyar is a *d* : *l* változást erősen kedveli, sőt néha még tovább vitte *-j*-ig (*máj*: oszt. *mugol*, vog. *majt*), azt kell várnunk, hogy a vogul caritív *-tal*-nak magyar mása szintén úgy mint az osztjákban **-lal*-vá fejlődött. Ezt föl is lehet még ismerni a *-talan*-nak nem *-an*, hanem *-lan* végrészében, csak a nem ritka *l* : *n* dissimilatiós változás fölvételével: *ta-lan* e h. *ta-lal*.

A mondottak szerint az egész *-ta-lan*-nak eredetileg caritív képzős szónak kellett lenni, mely jelentésénél fogva az egyszerű caritív képzőnek is helyébe léphetett. Már pedig ilyen szó is található a vogulban, mely a m. *talan* (**talal*)-nak is megfelel: vogB. *tätel*, K. *tatel* «üres, puszta» (leer, öde): *tatlen kujji* üresen fekszik; vogL. *tätlqmt*- leer machen); mert hogy ez a *-tal* caritív képzővel van, mutatja az oszt. *-talli* «leer», *-li* utórészével. Ez utóbbi azonban magának a *tätel*-nek mivoltára is világot vet, a mennyiben előrésze *tal*-ban a vog. *tajl* «plenus» mására ismerhetünk rá (v. ö. *talañ* «ganz, unverletzt» tkp. das volle, den vollen inhalt habend;

miszerint *tal-li* «ohne das volle, ohne inhalt seiend = leer»; v. ö. még oszt. *těliň* «voll», tkp. *těl-vel* való, *těl-la* «nicht voll», *těl-telen*; v. ö. a «leer»-nek hasonló kifejezését a zürjén-votjákban, *tír* «voll, fülle» szóval: *tirtöm, tirtem* «leer, öde»). — A magyarban a vog. *tajl*-nak megfelelő önálló szó megtartván magashangúságát (*tel*, régibb *těl-ből*), a vog. *tätel* (e h. *täl-tal, tajl-tal*) még oszt. *talli* (e h. *těl-li, těl-la*) ellenében a megfelelő «üres (leer)» szónak ilyen megvolt alakja vehető föl: **těl-lel, tellen*, a miből lassanként *tellen* és végre *-telen* vált, a mely meg a hangzóilleszkedés beálltával teljes képző jellemét is nyerte. — Még meg kell említenem, hogy az osztjáknak van a «nélkül» kifejezésére szintén caritiv *-la*-végű szava: *tākla*, melynek előrésze *tāk* (amúgy «stark, fest») bizonyos kapcsolatokban a vog. *tajl*-nak æquivalenséül szerepel (pl. *lilīň-tak* «lebendig» = vog. *lilīň-tajl*: NyK. XVII, 186).

Nyílt kérdésnek kell hagynom, vajjon a magyarban a *-talan*, *-tlan*-os alakok mellett némely esetben nem csak magával a *-lan* (= vog. *-tal*, oszt. *-la*) képzővel alakult-e caritiv névszó: pl. talán ezek: *étlen, itlan* (*ét-len, it-len*)? Mert ezek bár teljesebb *ét-telen, it-talan*-ból is rövidülhettek.

47. §. Nomen augmentativum v. intensivum (comparativus, superlativus).

Tudva van, hogy sok nyelv nem is ismer külön c o m p a r a t i v u s-alakot, mely valamely tulajdonságnak «aránylag nagy v. erős voltát» (egyik tárgyon egy vagy több tárgyhoz képest «kitűnőleg megvoltát») fejezi ki, hanem csak az illető tárgyszók mondatbeli viszonyítása által érteti el az egyik tárgynak «fokozott» tulajdonságát. E viszonyítás, mely egyébiránt a tüzetes comparativus alak mellett is szükséges, a két tárgynak a tulajdonság bírására nézve egyenetlen voltát mutatja, rendesen úgy hogy a kisebbik fokú tárgy szava ablativusi (eredet-) határozóul tételik ki. Így a legtöbb altajai nyelvben: t ö r ö k, pl. *bundan böjük* «ettől nagy» = ennél nagyobb; m o n g o l, pl. *bal-ece amdaj* «méztől édes» = méznél édesebb; m a n d s u, pl. *in-ci sajn* «tőle jó» = jobb nála; még az u g o r nyelvek körében is: m o r d v i n, pl. *alaša-da taza* «lótól erős = lónál erősebb: *sada jožu* «ettől okos = okosabb; E. *moinden vier* «tőlem erős» = nálamnál erősebb; *ojmes pokš*

jartsamodo «az élet (lélek) nagy az ételtől» = nagyobb az életnél; *cserem. teń-lećed kugo* «tőled nagy» = náladnál nagyobb; *titleć jőő paša uke* nincs ennél nehezebb («ettől nehéz») munka; *veseleć saen pokta* a másiknál jobban («a másiktól jól») hajt; *votják tajosleš zők kosem övıl* ezeknél nagyobb («ezektől nagy») törvény nincs; *osztják*: *Irt. tau sagarivet keres a ló a tehénnél magasabb* («tehéntől magas»).

A comparativus névszóalaknak saját értéke, nem okvetetlen szükséges voltát tekintve, csak a melléknévi fogalomnak «nagyítása, nyomatékosítása» lehet: *nomen augmentativum*, *intensivum*; ellentétese a *diminutivum*nak, csakhogy a «fogalom-nagyító» képzés általában, s nem csak az ugor nyelvekben, sokkal szűkebben fejlődött mintsem a «kicsinyítő». Az ugarság nyelveiben alig van nyoma nagyító főnév-képzésnek, a milyen pl. az olasz *-one* (pl. *libro: librone* grosses buch; *gamba: gambone* dickes, starkes bein = francz. *jambe: jambon*), a tót *-isko* (pl. *chlap: chlapisko* tenyeres-talpas férfi, grosser ungeschlachter kerl; *pes: psisko* nagy kutya).¹⁾ — Az összehasonlításban használt, tkp. csak melléknév-féle szókat illető fokozó (comparativus) alakok közt is csak egy van, mely több ugor nyelvben közösen fordulván elé, eredetének régibb voltát tünteti föl:

Finn: *-mba, -mbä*: finnK. *-mba, -mbä* (nom. *-mbi*): *kovemba* härter, starker (*kova*); *enämbä* mehr, grösser (*enä*, v. *ö. enäne*- grösser, mehr werden; mord. *ine* gross); *armahemba* lieber (*armaha, -maš*); *kebiembä, kebiämbä* leichter (*kebiä*) | stb. — finnVp. *-mba* (nom. *-mb*): *vanhemba* älter (*vanha*), *madalemba* niedriger (*madala*), *pimedemba* finsterer (*pimeda*); finnS. *-mpa, -mpä* (nom. *-mpi*): *kovempa, enempä, matalampa, pimeämpä*; *huonompä* schlechter (*huono*), *hullumpä* toller (*hullu*) stb. — finnV. *-pa, -pä* (nom. *-pi*): *kovepa, härter* (= *kovempa*), *süvepä* tiefer (*süvä*) stb.; — finnE. *-ma*, de egyes vidéken még *-mba* is (nom. *-m, -mb*), pl. *kovemba* (*kovem, -mb*); *sürema* grösser,

¹⁾ Ilyennek nyoma talán a finn: *-ra* pl. *mankara* «csunya nagyhasú gyermek» (*manki, mankki* gyermek: Ahlqv. Rak. §. 57.) *kukkura* v. *kukkula* cacumen [montis] (*kukku* cumulus, apex mensuræ) | *-lo*: *vartalo* statura corporis (*varte* stiel, schaft). Lásd alább: a homályos értékű névszóképzést.

sügavama tiefer (sügava), stb. Tehát tisztán az alaptőhöz járúl *-mba (-mba)*; az abbeli *a, ä* végvocalisnak *e*-vé változása jelentéktelen és ingadozó (v. ö. *madalemba = matalampa*). A finnV. *-pa* tkp. *-ppa*, mely az *-mpa* helyébe lépett (azért ez a *-pa* nem is gyengül többé, szótagzáródáskor); hasonló változás a finnV.-ben pl. *kolmattoma* harmadik (nom. *kolmas*) = E. *kolmandama*, s a *ma* végképző nélkül finnS. *kolmante*. — Figyelemre méltó jelenség azonban, hogy a finn nyelvben a kérdő (és relativ) névmástők is elfogadják a comparativus-képzést, mikor két tárgyról van szó, melyek egyikére vonatkoznak (= lat. *uter*, gör. *πότερος*, szkr. *katarata*); ekkor már ugyanis a képzésnek fokozó (nagyító) értéke egészen elhalványult, s előtérbe lépett a hasonlítási szerkezetben rejlő «ellenfelesség» momentuma: finnS. *kumpa* (nom. *kumpi*) *uter*, *jompa uter* (rel.), *jompa-kumpa alteruter*, valamelyik (kettő közül) | finnE. *kumba* (n. *kumb*) *welcher von beiden (kumma põle nach welcher seite [von zweien]; kumb-ki, -gi jeder von beiden, ei kumb-ki keiner v. b.)* | V. *kumpa* «welcher von beiden», s aztán általában is «welcher» (v. ö. a szláv, pl. orosz *kotorij* «welcher», mely comparativus-alakú, = *πότερος*) | K. *kumbaze* (n. *-baie*) *welcher, welcher von beiden (= S. kumpaise)*. — Szintén csak az «ellenfelesség» értékével találjuk a comp. képzést a finn «sinister, lævus» szóban: S. *vasempa* (n. *vasen*), E. *vazama* (n. *vazam*) «link»: v. ö. más képzővel: E. *vazaku, vazakeze* (n. *-kene*), K. *važame, važme* (n. *važain*); v. ö. E. *parem käzi rechte hand, pahem k. linke hand* (melior, deterior manus).

Lapp: *-bb, -b (-bbo, -bbu)* s a lappK. dial.-ban még megmaradt nasalissal *-mp* (NyK. XVII, 43): pl. lpS. *puoreb* (Hal. *puoriep*) *melior (= f. paremba)*: *puore, puorrie bonus* (F. *buöreb: buörebun adnet für besser halten: buörre*) = lpK. *pu,reamp: pu,rr* | lpS. *änab* (Hal. *eänap, eänabu*) *mehr (= f. enembä)*: *ädna, eätna viel* (F. *äneb = lpK. ienam*) | *paijeb*, F. *bajeb superior: paije, bagje supernus* | *obmasub*, F. *oabmasabbo vetustior: omes, oames*. — Még több esetben mintsem a finnben, járult itt a comp. képző névmástökhöz, jelesen mutató névmásokhoz: *ko, go* (kérdő névm.): S. *kobba* (Hal. *koabba*) «*uter*» (*kobbačak uterque, ambo: k. pelest ab utraque parte: Hal. koqppača' v. koqppačakā' beide*) = F. *guabba, goabba uter, guabbaša, -šak, -šarak v. guabbačarak uterque, ambo = K. koambaj melyik, kuobeñč «a ki»* (NyK. XVII, 21) | S. *juobba =*

f. *jomba*: j. *kobba alteruter* | *ta, da* mut. névmás («ez»): F. *dabba* «hic (de altero ex duobus): pl. *goabba valdi?* *dabba* melyik vette el? emez [a kettő közfil] Friis, Lex.), S. *tabbe*: *tabbane- propius huc accedere*, F. *dabbane-* | *to, tuo* v. *do, duo* («az»): *dobba, duobba* der dort (von zweien): *duobba dabba bajkest* an jener und dieser stelle, *duobast dabast ožžum* amattól is emettől is kaptam; *dobbane-* ad locum ulteriorem recedere; *dobbe* weiter hin befindlich; *dobbebuin* weiter dort; S. *tuobbe* (: *tuobbane-* longius recedere; *tuobben, tobben* dort, *tuobbebuin* weiter dort). — Megjegyzendő, hogy a finn *mū* «alius»-nak a lappban csak a comparativus-alakja maradt meg (tkp. «alter»): S. *mubbe*, v. *nubbe*, F. *nubbe*, K. *nu,mb, nu,mpe* «der andere» (sorszámnévképzővel: *mubbad*, 42. §.)

A cseremisiz-ben maradt meg nyoma a comp. -*m̄b* képzőnek, az «ellenfelesség» értékével, ezekben: *tumbal* pars ulterior (loc. *tumbalne* túlsó félen, ultra; abl. *tumbač* e h. *tumbalč* túlnan, ex parte posteriore) | *tembal* pars citerior (*tembalne citra, tembač* ex parte citeriore). Ezeket ugyanis így kell taglalni: *tumb-al, temb-al*, mert képzőszerű utórészük -*al* eléfordul más, helyzetet jelentő szókban is: *šengal* hinterraum (*šengalne* post tergum, pone: hátul, mögött); *numal, nimāl* quod infra est (*numalne* infra), *livāl* imum, fundus (*livālne* sub); nem pedig így: *tumb-bal, tem-bal*, miszerint *bal* talán «oldal, rész» jelentő szó volna, a milyen megvan ugyan, de *pel* alakban. Az így kifejlődő *tumb, temb* (**tumbo, tembe*) pedig a *tu* és *te* (*ti*) mutató névmástökhöz tartozik = lapp. *dobba, duobba* és *dabba*. Megvan még mint a *tumbal* változata, a kezdő consonans elestével: *umbal* (u. *sirü* tulsó part; *umbalne*, M. *umbalna*); az ebbeli *umbo* = mordE. *ombo*.

Számba véve, hogy az ugor mutató névmástők egyes származékokban néha elvesztették kezdő consonansukat (*t, s*: pl. votj. *otin* ott, *otiš* onnan, ellenben: *tatin* itt, *tatiš* innen), végre a mordvin-ban is találjuk még a comp. -*m̄b* képzés nyomául: mordE. *ombo* «alter, ulterior», M. *oma* (*omba* h., úgy mint finnE. *parema* e h. *paremba*; sőt meg is van még *omba* a tőle való sorszámnévben: *ombice, omice* = E. *omboce*); vagyis: *ombo* e h. *tombo, to* mut. névmás «az».

A magyar-ban megvan, csak úgy mint a finnben és lappban, a rendes használatú comparativus-képzés: -*bb, -b*, mely a magyar nyelv hangalaki sajátága szerint, régibb -*m̄b* helyett való (v. ö.

hab unda = vog.-oszt. *kump, zump*; *eb* = *amp*): pl. *nagyobb* (tő: *nagyobba-t*) *major* (*nagy: nagyo-t magnus*) | *kevesebb* (-*bbe-t*), *kevesb* *weniger: kevés* (*kevese-t*) | *okosabb, okosb klüger* (*okos*), *erősebb, erősb stärker* (*erős*); *hidegebb, melegebb, rövidebb, drágább* | stb. stb. A származtatásnak esetleges különösségei nem vonatkoznak magára a képzőre: pl. *hosszabb longior* (*hosszú, v. ő. hosszán*), *szebb schöner* (*szép*), *jobb besser* (*jó*); szintűgy nem kíván magyarázatot a képzőnek halmozása a népnelvben: pl. *szebbebb, jobbabb, könnyebbebb*. — Az «ellenfelesség» momentumát tünteti föl: *jobb* (régi *jogb*) «*dexter*» (*jobb kéz*; de comp. képző nélkül *bal* «*sinister*»). Ezt tekintve megfejthető a comparativus alakú *egyéb* (*egyéb: egyebe-t*) «*anderer, anderweitig, sonstig*» szó, az *ez* (*eze*) illetőleg régibb *ede* «*hic, hoc*» mutató névmásból; mintegy: «*ezebb*», azaz: a mi a már megnevezetten («*ez*»-en) túl van; számba vehető ugyanis, hogy a f. «*toise*» «*alius, alter*» a mutató *tu* névmáshoz tartozik, s a lp. *mubbe* comparativus alakú. — J e g y z e t. A m. -*bb* comp. képző már némileg raggá kezd válni, mely viszonyragos alak végén foglalhat helyet; de észrevehető, hogy csak általános irányt jelölő s főképen lativ-féle adverbiumok fogadják el: *tovább weiter hin, odább mehr dorthin, idébb mehr hieher, hátrább mehr zurück, lejjebb (lellebb) mehr hinab, kijebb (kiljebb, küljebb) mehr hinaus*. A finnben ellenben comp. alakú tő ragoztatik: *alas* (*alaksi*) *hinab: alemmaks* *weiter hinab*.

J e g y z e t. Bővebb comparativus-alak akad itt-ott a dunántúli népnelvben, -*jabb, -jebb* képzővel: pl. *gazdagjabb, tanultjabb, érettjebb, álnokjabb (álnoktyabb), rövidjebb, öregjebb*. Ebben úgy látszik a fokozó képzésnek közvetlen alapjául a 3. személyragos alak szolgál: *gazdagja, érettje* stb. Tudva van, hogy 3. személyragos szó néha jelzőül is fordul elé, mely a bizonyos tulajdonsággal bíró részt az egészszel szemben kiemeli, s így mintegy superlativus értelmű: *búzának java v. alja, meg: java búza, alja búza*. Jóformán ilyen alakból indult ki a *gazdagjabb*-féle fokozás.

S u p e r l a t i v u s. A tulajdonság fogalmát nagyító s a vele való tárgyat ellentétesen kiemelő, csak úgy mint a comparativus, a superlativus is, csakhogy ez mint ellenfélre nem egy, hanem több, sőt valamennyi azonnevű tárgyra utal. Ez utóbbi mellékes momentumra keveset ügyelve, többnyire nem is szereztek a bár comparativussal bíró nyelvek még külön superlativus alakot, legfeljebb

hogy ennek némileg külön értelmét segédszókkal fejezik ki: pl. magy. *jobb*: *leg-jobb*, *mentől* (*mindtől*) *jobb*: zürj. *med izid* leg-nagyobb (tkp. «nagy»); finnE. *koige süremb* maximus (omnibus major). Külön alakot a superlativus értelemre csak két ugor nyelvben találunk, a finnben és a lapp nyelvben; az elsöben olyat, mely látnivalólag a comparativustól csak egy segédexponens által különbözik.

A finn superlativus képzője < *imba*, *imbä*, vagyis < *i* + comp. *-mba*; de megjegyzendő, hogy nem valamennyi finn dialectusban fordul elé, hanem csak finnS. és K.-ban, miszerint korántsem ösfinn alakulásnak mutatkozik: finnS. < *impa* (nom. < *in*, gen. < *imman*), pl. *kora hart*, fest: comp. *kovempa*: sup. *kovimpa* | *vähä* wenig: *vähempä*: *vähimpä* | *huono* schlecht: *huonompä*: *huonoimpä*; — finnK. < *imba*, *imbä*: *kovimba* (n. *kovin*), *vähimbä* (*vähin*). Megjegyzendők az < *immaise*, *immäise* végű superlativusi melléknevek, bizonyos tért v. helyzetet jelentő alapszóktól: *ala* unterraum: comp. *alempä* (loc. *alempäna* weiter unten): sup. *alimpa* (*alimpäna* am weitesten unten): *alimmaise* (e h. *alimbaise*) der unterste, niedrigste | *yle*: *ylimmäise* der oberste | *taka*: *takimmaise*, *ta'immaise* der hinterste | *pohja* norden: *pohjimmaise* der nördlichste | *sisimmäise* der innerste (*sisä*) || finnK. *alimmaze* v. *alimmaize* (nom. *-aine*, *-aine*), *ülimmäze*, *pohjimmaze*.

Külön álló superl. értékű alak: finnS. K. *paraha* (n. *paras*, K. *paraš*) «optimus», az elavult *para* (= lp. *puore*) «bonus»-tól; megj. *parasta aikaa* (összev. *par-aikaa*), K. *parast' aikoa* «tempore optimo, in instanti» | megvan finnE.-ben is: nom. *paras* (g. *para*) v. *parajas* (g. *paraja*) kissé módosult jelentéssel «angemessen, eben recht, passend» (de még: *katsu oma parast* versuche dein «bestes»; meg *paraegu*, *praegu* «eben jetzt» = S. *par' aikaa*; *parahalla* id.); — megjegyzendő, hogy *paraha* (átvetéssel: *parhaa*) még elfogadja a comparativus-képzőt: *parhaampa*, *parahimpa*, *parhaimpa* (n. *parhain*, *parahin*), vagyis a közönséges superlativus-képzéshez csatlakozik.

A lapp nyelvnek superlativus-képzője: *-mus*, *-muš*: lpS. *nuoremus* der jüngste (*nuora*: comp. *nuoreb*) | *kukkemuš* longissimus (*lukke*) | *puoremus* optimus (*puore*) || *paijemus* supremus, *summus* (*paije*: *paijeb*) | *mangemus* postremus (*mange* posticus = *mangeb* posterior) | *autemus* primus (*auta* elő: *auteb* anterior,

prior); — lpF. *nuorramus* (*nuorra*), *gukkemus* (*gukke*), *buöremus* (*buörre*) || *bajemuš* (és *bajemus*: *bajemusat in summo*): *bagje* | *mañemuš* (*mañemus*: *-musta postremo*) | *oudemuš* (*ouda*); — lpK. *-ban -muš* helyett még *-muñč*: *mañemuñč*, *avtmuñč* vagy pedig *mañemus*, *avtmus*) | stb. Megjegyzendő a kérdő *kutte* (*kuhte*), *gutte* névmásnak superlativusa: *kuhtimuč*, lpF. *guttemuš* (gen. *gudemušžža*) «welcher» (von mehr als zweien). Mind ezekben a *-mus*, *-muš* képző közvetlenül az alaptőhöz járultnak látszik; de számbavéve hogy a lpS.-ben még *<imus* is fordul elé (*stuoraimus* v. *amus*) *maximus*, *nuoraimus*, *bondaimus* ditissimus, könnyen észrevehetjük, hogy a lapp superlativus-képzésnek mégis csak köze van a finnhöz, t. i. a finn *<immaise*-féle superlativusi mellékneveket tükrözi (*alimmaise* stb.), vagyis hogy alapúl a finnS. K. *<impa*, *imba* superlativus-képző rejlik benne. Erre nézve figyelmet érdemel, hogy a lpF. *-mus* gyengítőleg hat az alapszó végconsonansára (*mañemuš*, *buöremus*, nem: *maññemuš*, *buörremus*, a mi régibb *-mm*-re utal; még jobban tünteti ezt föl ilyen példa: *lakka* mellett *lařamus proximus*).

Jegyez t. Ahlqvist (Rakeenus 180. §.) úgy magyarázza a finn *<imba*-féle superlativust, hogy a comparativusi *-mba* elé meg a többséget jelentő *-i* («moneutta merkitsevä i», azaz a többeszámi *-i* képző) toldatott be. Ámde az *-i*-nek ilyen értékelése még nincs azzal igazolva, hogy a superlativus-alak azon hasonlítási szerkezetben szerepel, mely az egy tárgyat nagyobb számú tárggyal állítja szembe; mert a superlativus-alakú névszó (melléknév) nem az egynél több tárgyra, hanem épen a szembeállított egy-re vonatkozik. E szerint a kérdéses *-i*-ben csakis a kiemelt «egyes»-re mutató elemet láthatunk, a milyen pl. a francia nyelv superlativus alakjában a comparativushoz járuló articulus, illetőleg mutató névmás (*plus grand*: *le plus grand*) vagy a részt kiemelő 3. birtokosrag a magyarban (*a java*: *java búza*; *a legszépe*). Azt vélem tehát, hogy a finn nyelv ilyen elemül fölhasználta a *se* (*si*) mutató névmást, mely hiszen a mordvinban végarticulus lett (*ś*) s még teljeseb alakban birtokos-személyragokhoz csatlakozik (Moksa dial.: *avazä* e h. *avan-zä* «la mia madre», *avatsü* «la tua madre»). Egy-magában is végzi ez a mutató névmás-elem a superlativuvi kiemelését a fent említett finn *paras* «optimus» szóban; tője: *paraha* e h. *parasa* (illetőleg **paraza*), s található mint képző a *myö-hä*

«serus»-ban = IpS. *mangeha* «posterior», sőt «ultimus» (*juo-kus mangehah tasa pötin num ultimi advenerunt huc*; l. MUgSz. 634.). A finnben pedig, az amúgyis eléggé testes comparativus-képzőt előző *se* annyival könnyebben gyengülhetett csupa *i*-vé, mert e névmás a finnben főképen *si* alakban állapotodott meg, mely tehát vocalis-közi helyzetben *-zi*-ből mindjárt *-hi*-vé s esetleg *-ji*-vé változott: *nuore-ze-mba* v. *nuore-zi-mba*: *nuorehimba*, *nuoreimba* (v. ö. lapp *nuoraimus*) s végre *nuorimba*. Még megjegyzendő a IpS.-ből: (Lindahl): *parahamus* és *paraimus* «optimus» (a rendes *puoremus*-on kívül), melyből az tűnik ki, hogy a f. *parahimba* teljes sup. alak tkp. nem egyéb *parahamba*-nál, csak hogy ott már a *-ha* helyett *-hi*, gyengült vocalissal van. Figyelmet érdemel a finnE. *parajas* is (*paras* mellett) = *paraha-s*, kettős mutató elemmel (*j*: *h* cserével); meg *parajaze* (nom. *-jane*) = finnS. *parhaise* (*parahaise*), *paraise*, nom. *parhainen*, *parainen*. — Kifejtett fölfogásunk szerint tehát a finn *-imba*-féle superlativus hasonló módon alakult mint a magyar pleonasticus comparativus: *-jabb* (pl. *gazdagjabb*); különbséget tesz csak az előrészt eredeti mivolta, egyező functio mellett.

A finn-magy. *-mb* (*-bb*) képzőn kívül találunk még csak egyes nyelvre szorítókozó képzőt vagy képzőszerű utószót a zürjénben: *-žik*, *-žik*, pl. *buržik*, *buržik* besser (*bur gut*), *omölžik* schlechter, *ižižid* grösser (*ižid*) | a votjákban: *-gem*, *-ges*: *pokci-gem* kleiner (*pokci*), *bazingges* grösser; — de megjegyzendő, hogy mind a zürj. *-žik*, mint a votj. *-gem*, *-ges* viszonyragos alakhoz is járulhat (v. ö. magy. *alább-féléket*): *bura-žik* jobban, *ilin-žik* messzebb (helyen), *ilö-žik* messzebbre; *so-pala-ges* weiter dahinwärts, *ogpala-ges* mehr bei seite, *kidokä-ges* weiter fort; — továbbá a vogulban: B. *-nu*, *-nue*, K. *-nūv*, pl. *saunu* mehr (*sau viel*), *moš-senu* weniger: *jäninue* grösser (*täu anomnel jäni* v. *jäninue* ö tölem nagyobb); K. *jäninūv*, *višnūv* kleiner; megj.: *toul jomasetnūv* annál jobbak (tkp. *(jók-nūv)*, *šavel-nūv* többel (tkp. *sokkal-nūv*); — végre az osztjákban (osztB.) *-šik* képzős némely szónak Vologodszki szótára fokozott jelentést ad: *ajšik* младши, jünger, *jimšik* besser; s viszonyrag után: *jima-šik* (*jima jita gut werden*, gesund w., *jimašik jita besser werden*); ez a *-šik* alkalmasint csak kölesönvétel a zürjénből, mert különben inkább diminutiv értékű: *unšik* etwas gross, *virtišik* rötlich (v. ö. osztIrt. *verdežek* rötlich, *ajžek* etwas klein, *čenkček* etwas heiss: *čenk*).

48. §. Pronominalis névszóképzés.

Az ugor nyelvekbeli névmástők részint egytaguak, vocalison végződők, részint kéttaguak, s ritkán többtaguak, a melyek látnivalólag az előbbi rövidebb alaptöktől denominális képzéssel származtak. A képzés értéke az egyes nyelvek tudatában jobbadán elhomályosult, már csak annál fogva is, hogy többnyire a képzett tők rendes használatuak, míg az egyszerű alaptők gyakran csak megmerevedett ragos alakokban (adverbiumokban) rejlenek: pl. a magy. *az* (*azo*) kéttagú mutató tö nem jelent mást mint az *ott* («dort»)-beli *o*; mord. *tona* «az»: *to* (*toso* ott) stb. Ezért csak általában, a névmás rendeltetéséhez képest, lehet a névmási képzők eredeti értékét nyomatékosítónak, intensív-félének vagy pedig egyedítőleg kiemelőnek fölvennünk, kivéve a hol határozottabb jelentési momentumnak elhomályosulása constatálható (pl. a m. *mely* «qui», eredetileg «qualis»-t, azaz «mi-n e m ű»-t jelentett). A nyomatékosítás értékére az is mutat, hogy jelesen a mutató névmásoknál töismétlés is fordul elé, meg elüljáró figyelem-ébresztő szók, interjectiók gyanánt használva, a névmástővel összeragadnak (pl. a finn Vp. *ñetse* «ez, imez» nem más mint *nä'et se* «látod ez»).

1. Pronominalis *-m*, *-n* képző.

a) *m*: Fin n: *-ma*, *-mä* ezekben: *tämä* «dieser» (csak nominativusban és egyes-sz. genitivusban: S. *tämä*, *tämän*, a többi casusokban *tä*: *tätä*, *tässä* stb.; plur. nom., *tä*-vel váltakozó nasalisos *nä* töttől: *nämä*, *nämä-t*, de part. *näitä*, iness. *näissä* stb.) = finnE. *tema* 3. személynévmásul «er, sie, es», pl. *nemad*; K. *tämä*, plur. *nämä* (part. *tädä*, *näidä*) || ugyanilyen mutató névmástő, még pedig a mélyhangú párjával, a lap-p-ban: lpF. *da-t* (ez) meg *duo-t*, *do-t* (az) nom. alak mellett: *dam*, *duom*, *dom* mint genitivus teljesebb *dama-n*, *duomo-n* alakra utal (*dam* = f. *tämän*) || o s z t j á k: két mutató névmás: Irt. *toma*, *tom* jener (*tom-pēlgena* auf der anderen seite); *tema*, *tem* dieser (v. ö. *togot* dorthin, *totta* dort, *tette* hier) | B. *tomä*, *tom* jener (*tomeñen* jene beide); *tami*, *tam* dieser (= f. *tämä*).

Fin n K. Vp. *kudama* «welcher»: *ku* interrog. relat. névmás: *ku-da-ma*, kettős képzővel (K. még *-ise*-vel: *kudamaze*, nom. *-mañe*; Vp. nom. *kudam*); szintilyen a finnS.-ben: *muutama* alius *quidam*, nonnullus, *quidam* (*muu* alius: e h. *muu-da-ma*).

b) *-n*: vogul: B. *tqn*, K. *ton jener*, der (*ton mat eo loco: tov, tū dorthin, toko v. K. toxo so (úgy) | vogK. zon «quis» (atí zon senki: xo = f. ku: xot hol, xotel honnan) | mord. tona der, jener (to: tosa, toso ott; toza, tozov oda): E. tene dieser (tä, te: tese itt; mordM.-ban a megfelelő tänä még a täni «most»-ban található föl) | magyar: azon nyomatékos értékű: «idem, ille ipse» (azonképen ebenso; azon-egy unus idemque: az is, ille); ezén «dieser» (ez) || finn *kene*, nom. *ken* «quis» (*ke-: S. part. ketä, plur. n. ket-kä, part. keitä; K. ketä, ket; finnV. čen: part. četä, plur. n. čed) | zürjP. votj. kin* «quis» || vogB. *mänä* «was, welcher» (*mänä url quomodo, mänä-kem wie viel, m. vojpi qualis*) = vogK. *ne* (e h. *mene: ne-vojpi qualis; szintígy a mänä-hez tartozó mänär «was»-nak megfelel vogK. nar*).*

Személynévmások, *-n*-es képzésű egyes-számi tők: finnS. *minä, sinä* (e h. *tinä*), *häne* (n. *hän*) «ich, du, er»; v. ö. *-n* nélkül való többes-sz. *me, te, he* (part. *meitä, teidä, heitä; iness. meissä stb.*); finnE. *mina, sina*: több. part. *meid, teid*; a *minä, sinä* mellett eléforduló (hangsúlytalan) *ma, sa* (*mä, sä*) nem az egyszerű alaptők, hanem összerántott alakok, a mint még a finnK. *miä, siä* mutatja, mely csak a *minä*-beli *n*-t ejtette ki; — az 1. és 2. szem. nominativus *minä, sinä* mellett különös alak a többi casusokban: *minu, sinu* (összerántva *miu, siu v. mu, su*), pl. gen. *minun, sinun*, part. *minua* [E. *minuda, mind; K. miuda*], allat. *minulle stb.* (vagy: *miun, mun, mulle stb.*) | cseremis: *meñ* (*mön, miñ*) «ego», *teñ* (*tön, tiñ*) «tu» (gen. *meñen, teñen*, acc. *meñem, teñem*; v. ö. plur. nom. *me, te v. mä, tä*) | mordvin: *mon ego, ton tu, son* «er» (eredetibb **mön, tön, sön*-re mutat még a jésített alak a casusokban: pl. ablat. *moñden, toñdet, soñdenza*) | votják *mon ego, ton «tu»* (plur. n. *mi, ti*): acc. *monä, tonä* = zürj. *me ego, te v. tö tu*: acc. *menö, tenö* | lapp *mon ego, ton (todn; F. don) tu, son (sodn, sodne)* «er» (plur. n. *mije, tije, sije v. mi, di, si*) | osztják: Irt. *ma* «ego»: acc. *man-t*, dat. *menem* (személyraggal; hogy az ebbeli *n* tőhöz való, mutatja *neñ* «tu»: dat. *neñen*); — B. *ma ego* (acc. *manem*, dat. *manema*) | vogul: az *äm*, vogK. *am* «ego» ragozásában mutatkozik *-n* (*-na*) képzős tő a dat. abl. alakokban: K. *amnane* «nekem», *amnanel* «tőlem» (*a-mna-nel*), épen így K. *nag* «te» mellett: *nagnane* neked, *nagnanel* tőled; — e szerint vogB. *anomnel* «tőlem» átvetéssel e h. való: *a-mno-nel*; — megjegyzendő,

hogy az osztjákban a 2. szem. töje a végén csak *n̄*-vel van (*neñ*, *nññ*), valamint a vogB.-ban (*nññ*), a melyet itt nem lehet az *n*-nek csupa változatának tartani; mert vogK. van helyette *-g* (*nag*) s csak ez után külön *-n* képzővel: *nagna-ne*, *nagna-nel* | magyar: én e h. *mén* (v. ö. *ényé-m* meus, és: *mí* nos); — tekintve, hogy az 1. és 2. névmás különben alaki párhuzamban állanak, és pedig jobban a zürjén-votják alakokhoz csatlakoznak mintsem a vogul-osztjákéihoz (2. szem. kezdő hangzója *t* s nem *n*; pluralis-tő *i*-hangú), igen hihető, hogy a m. *te* «tu» régibben *ten* (és *tié-d*, *tijé-d* ebből lett: *téné-d*, *tényé-d*).

Jegyzet. A mutató és kérdő névmástökbeli *-n* képző nyilván csak változata az *m*-nek: vog. *ton* megfelel az oszt. *toma*, *tomnak*, mord. *tene* a finn *tämä*-nek. De a személynévmás-tökből valamenyi ugor nyelv az *-n* képzővel él, a melynek e szerepében külön eredete lehet. — Egyébiránt a finn *tämä*, K. *kudama* és *muutama*-beli *ma*-val azonegynek látszik a finnE. sorszámnevek *-ma*, *-mä* végképzője: *kolmas* (nom.) mellett, casusokbeli tő *kolmanda-ma*.

2. Pronominalis *-d* képző.

Cseremisiz: *tudo* der, jener; er (*tu*: pl. loc. *tušto* ott, *tunare* annyi); *tide*, *tedä* dieser (*ti*: *tište* itt, *tinare* ennyi); *sede*, M. *sedä*, *seda* dieser, der (*se*: mord. *sä*, finn *se*, *si*); M. *mada* was (*ma*); *kudo*, M. *kuda*, *koda* welcher (*ku*: *kušto* hol). — Jegyzet. Hogy e képző eredete szerint mutató névmás, abból látszik meg, hogy *tudo*-, *tide*-nek plur. alakja (az ismeretes *t*: *n* váltakozással): *nuno*, *nine* || Finn: Vp. K. *kuda-ma*, S. *muutama* (lásd a *-ma* képző alatt) | Lapp: lpS. *tuot*, *töt* jener, *tat* (*tät*, *taht*) dieser, der; ezek egyes-sz. nominativus-alakok, a többi casusokban: *tuo*, *ta* (*tā*) tő szolgál; teljesebb alak a *-k* nyomatékosító raggal: *tuote-k* (*tuohite-k*), *tate-k* (*tātek*, *tāhtek*) «derselbe»; *kutte*, *kuhte* «welcher» (nom. és több casusban alapúl; *ku* kérdő tő: pl. *kusne* hol, *kuste* honnan); — lpF. *duot*, *dot* jener, *dat* dieser, der; *gutte* welcher (gen. *gude*, loc. *gudest*, plur. n. *gudek*); — a képző alakjára nézve (*-tt*, *ht*: *ð*) v. ö. *kote*, *koqhte*, lpF. *goatte* (g. *goade*) ház = f. *koto* (*kodo*), mord. *kudo*, cser. *kudo* || osztják: osztB. *side*, *sit* der (plur. n. *sidet* azok, Ahl. *sitet*; v. ö. *si*: *si-kem* annyi, *si-porana* akkor; a képzett *side* tőhöz tartozik még a mód-adv. *sidi* «úgy»; osztIrt.-ben megfelel: *tī* der, dieser: *tissir* e h. *tīt-sir* «ilyen») | osztB. *mada*, mat «welcher, was» (plur. n. *madet*, Ahl. *matet*), Irt. *mada* (*metta*,

met): *meda-gem* «wie viel», abl. *medivet* «weshalb»; *medoj* «was» (*medoj peda* weshalb); *met-sir* «wie beschaffen» | a $\chi o, \chi u$ kérdőtől ($\chi o j$ ki, $\chi o d a$ hová, $\chi u n$ mikor): $\chi o d i$ mód-adv. «hogyan» (v. ö. *sidi* «úgy»); Irt. $\chi o t$ -*sagat* «hogyan» || **v o g u l**: vogB. *täti* «der da» (az: plur. n. *tätit*); *titi* «dieser» (plur. n. *titit*); vogK. *tite, tit* (plur. n. *titet*) | vogB. *mätä, mät* «irgend welcher»: *ne-mät* semmi; hozzátartozó: *mätär, mätr* «was, etwas» (*ne-mätär* semmi): v. ö. *mänä* mellett: *mänär*; — vogK. *mat* és *mater* (*mat-sir* «miféle, milyen» = oszt. *met-sir*) || **z ü r j é n - v o t j á k**: votj. *mar* «was» (= oszt. *mada, d*: *l*: *r* változással: v. ö. zürj.-votj. *tir* «plenus» = f. *tüüde*), míg a zürj. *mij* «was» még **mil* alakból magyarázható (v. ö. zürj.-votj. *ki* [**kie, kije*] kéz, ebből: *kile, kide* = f. *käde*, vog. oszt. *kät, kët*); szintígy a zürj. mutató névmástők *si, ta* mellett: *sija* «der» (meg «er») és *taja* «dieser», csakhogy az *a*-ban még külön végképző rejlik (v. ö. oszt. *medoj*). — **J e g y z e t**. A bár *d*-vel való zürj. *kod, köd, votj. kud* «welcher» (determinálva: *kodis, kudiz*, acc. *kodsö, kudzü*) mégsem vehető idevalónak, minthogy az ilyen helyen megmaradt *d* régibb *nd*-re utal. Úgy látszik, hogy ezen tő a sorzámnévképzéshez csatlakozik: v. ö. votj. *müd, zürj. möd, müöd* «alius, alter» fent 42. §. || **m a g y a r**: a *-d* képző *z*-vé vált, ugyanabban a helyzetben a melyben a *kéz, ház, száz, víz, tűz, vezet*-beli *z* hang eredetibb *d*-ből vált: *az, oz* (tő: *azo, ozo*, e h. **tozo* = cser. *tudo*, lp. *tuot* «der, jener» | *ez* (*ezé*, e h. **teze* = cser. *tide*, lp. *tat*, vog. *tite*) «dieser» | *méz*, a közönséges rövid *mi* «was» mellett fönmaradt képzett tő (*mézen* «auf was», wo hindurch [pl. *führt der weg*]; *méz-iránt* «in welcher richtung»; egyébiránt a *mekkora* «wie gross» szónak *akkora, ekkora* azaz: *az-, ez-kora* «so gross»-val való párhuzamos voltából is következik *méz* (*méze*) tő = oszt. *mada, mede*, vog. *mätä* || **m o r d v i n**: *mezü, meze* «was»; fölvéve, hogy a *d*: *z* változás, melyet különben a mordvinban nem tapasztalunk, kivételesen állott be ezen, jelentésénél fogva igen sűrűn használt szóban; máskülömben a *mezü-t* a képzővé vált *sä* mutató névmással kellene magyaráznunk.

3. Pronominalis *-v* képző; csak a vogul-osztjában és a magyarban készült ezzel a 3. szem. névmás: vogB. *täu* (acc. *täue*), vogK. *tav* (tő *tava*, acc. *tavame*) «er» (néha még mutató «der») osztIrt. *teu* (acc. *tevat*), S. *leuz*, osztB. *lu* (acc. *luel*) | magy. *ő, ü* (tő: *öve, üve*: nom. possessivum *övé* e h. *övéje*; az *ő*-nek elveszett

kezdő-consonansára nézve v. ö. m. *egér* = vog. *teñer* (*tenger*), osztB. *lengír*; talán meg is van még nyoma a régi magyar nyelvemlékekbeli *hő*, *hü* alakban, ha ennek kezdő *h*-ja nem csak graphicus sajátásnak tekintendő.

4. Pronominalis *-lc* képző, az identitás és különvalóság kiemelésére («idem» és «ipse»): Vogul *-ki*, *-k*, a személynévmásoknak sing. dual. plur. alakjaihoz járulván, az «ipse»-t fejezi ki: vogB. *ämki* magam, *nänki* magad, *täki* (e h. *täuki*) maga; dual. *menki* magunk ketten, *nenki*, *tenki*; plur. *manki* magunk, *nanki* magatok, *tanki* maguk = vogK. *amk*, *nak*, *tak*; dual. 3. *tink* maguk ketten; plur. *mank*, *nank*, *tank*. Ezek ragozásában a *-ki* végű tő bővül részint *-na*-val (v. ö. fent *am-na-ne*, *nag-na-ne*), részint a vogK.-ban *-va*-val (v. ö. 3. alatt: *ta-va-me*): vogB. dat. *ämki-na-mn* magamnak, *nänkina-nen* magadnak, *täkina-ten* magának; abl. *ämkina-mnel* magamtól, *nänkina-nnel* magadtól, *täkina-tenl* magától | vogK. *takna-ne* magának, *takna-nel* magától, *tankna-ne* maguknak; *takva-me* magát (v. ö. *tava-me* öt), *nakve-n* magadat, *nakventel* magaddal || Magyar: az 1. és 2. személynévmás sing. accusativusában *-ge*-vel bővült tő szolgál: *engem* v. *engemet*, *téged*, *tégedet* (e h. *ten-ge-d*); szintígy a vogulban az *ämki*, *nänki*-nek személyragos alakjai accusativusúl valók: *ämkim*, *nänkin*.

A m o r d v i n-ban *-ka*, *-ke* nyomatékosító képzéssel való mutató névmások: mordM. *taka* ebendieser, ugyanez (gen. *takin*, plur. n. *nákt*, *nákitnä*): *tä* (abl. *tada*) dieser; *saka* eben der, ugyanaz (plur. n. *šakt*, *šakitnä*): *sä* (abl. *sada*) der, jener; = mordE. *teke*, *seke* (: *te*, *se*). — Ugyanezen elem, csakhogy rag jellemével (casusragok után) nyomatékosítja a l a p p nyelvben a mutató névmásokat: lpS. *tatek* (*tätek*, *tähtek*) «derselbe» (1. *tat* fent 2. alatt): acc. *tab-ke*, *tau-ka*, com. *taina-k* stb. | lpF. *dätak*, *dätaka* | lpS. *tuotek* (*tuottek*) derselbe, ugyanaz, épen az.

U t ó j e g y z e t.

Különvalók azon pronominalis származékszók, a melyek voltaképen összetételesek, a mennyiben az alapúl való névmáshoz még a «faj, nem, -kép, forma» vagy «sokaság, nagyság, magasság» fogalmak kifejezése járult, néha még nomen possessoris (melléknévi) végképzővel: «milyen, ilyen» és «mennyi, ennyi»-féle szók. Igaz, hogy némely ilyen szóban az eredeti utórész annyira

elrövidült, hogy szinte képzővé vált s a megvolt utószót biztosan meg sem határozhatjuk. Sőt azon eset is fordul elé, hogy a jelentésben a «qualitas» momentuma teljesen háttérbe szorult s az egész szó az egyszerű névmások sorába lépett (v. ö. francia *le-quel*, ol. *il quale* = lat. «qui»): m. *melly* «qui», tkp. = *milly*, *millyen* «qualis». Az ugor nyelvek ezen összetételeket vagy összetételes képzéseket jobbadán külön-külön szerezték, s részben közös voltuk nem terjed két-két nyelven túl:

1. Egészen világos összetételek: *fi n n* (S.) *sellaise* (*sen-laise*, nom. *-lainen*) olyan: *lai* genus, indoles; *tällaise* (*tän-laise*), *tälläise* ilyen; *millaise* milyen | *semmoise* (*sen-moise* e h. *muotoise*) olyan, *tämmöise* ilyen, *mämmöise* milyen | *sen-kaltaise* olyan, *tän-k.*, *män-k.* (v. ö. *ihmisen-k.* *homini similis*) || c s e r. *tugañe* olyan, ilyen (*tu*; v. ö. *u-gañe* *ново similis*); *mogañe* milyen || o s z t. Irt. *metsir* (B. *muj-sir*) milyen; *tissir* ilyen (*sir* ordnung, regel, sitte); B. *muj-lamba* milyen (mifélc, v. ö. *ī-lamba* egyféle, egyenlő; *pa-l.* másféle); vogK. *mat-sir* milyen || magy. *minő* és *mi-nemü* *qualis* (*nem* genus); — o s z t B. *muj-kem* mennyi, *si-kem* annyi, ennyi; Irt. *meda-gem*, *tigem*, *tegem* | v o g. B. *mänä-kem* mennyi, *ti-kem*, *tä-kem* ennyi, annyi; vogK. *ne-čuv* mennyi, *ti-čuv* ennyi, *ton-čuv* annyi (v. ö. *aku čas-čuv* egy órányi) | v o t j. *mar-kem*, *ma-kem* mennyi, *so-kem* annyi, *ta-kem* ennyi (vog.-oszt. *kem* maass, entsprechende od. ungefähr grösse, menge: vog. *sāt kem* egy hétnyi, körülbelül egy hét; *äm kem ponguñ* annyira gazdag mint én) | z ü r j. *mij-minda*, votj. *mar-minda* mennyi; *si-minda*, votj. *so-minda* annyi (v. ö. *kik-minda* kétannyi, *öt-m.* ugyanannyi) || m a g y. *nyi* (*nyé*)-vel: *annyi* so viel wie das, *ennyi* so viel wie dies (*az-*, *ez-nyi* h.), *mennyi* wie viel (e h. *mez-nyi*): v. ö. *-nyi* más előszóval: *két mér-föld-nyi* *strecke* von zwei meilen, *zwei m. weit*; *öt lábnyi* *fünf fuss gross*, *mákszemnyi* so viel wie ein mohnkorn stb.; teljesb töje: *-nyia* (*annya-n*), eredetere nézve = *nyáj* herde, menge (*mindnyájan* alle insgesamt, *mindnyájunk* wir alle zusammen): lásd MUGSz. 403.; még jobban rövidült a számkérdőben: *hány* «quot» (acc. *hánya-t*; *hányad*, *-dik* quotus; névmása a kérdő *ho*, de meglehet, hogy nem maga ezen alaptő, hanem képzős tő szolgált, pl. **hozo* = cser. *kudo*; v. ö. *mez-nyi*) | m a g y. *mekkora* wie gross, wie hoch, *akkora* so gross wie das, *ekkorá* so gross wie dies (*mez-*, *az-*, *ez-kora*; v. ö. *jó-kora* *ziemlich gross*) || c s e r. *ñare* (*nare*, *nara*) csak

névmással mint előszóval: cserS. *meñare* (*meñar, munara*), M. *mañer* mennyi (*mo, ma* «mi»); *tunare* annyi, *tinare* ennyi || m o r d. M. *mezara*, E. *mežaro, zñaro* mennyi; *tenara, teñara* ennyi, *senara, señara* annyi; a mordE. *zñaro* e h. *mezñaro*, azt mutatja, hogy *mežaro, mezara* is előző *mezñaro*-ból való, azaz a cser. *ñare*-vel egyező *ñaro, ñara* utószava van; — megjegyzendő, hogy a cserM.-ben is van *mazara, mazar* «mennyi», hű mása a mord. *mezaranak*, s egyszersmind nyoma a mord. *meze*-hez hasonló *maza* kérdő névmástőnek (v. ö. cserM. *mada*, s hogy *vit* «öt» mellett van *viz* alak: *vizemise* ötöd, *vizlu* ötven).

2. Jobban összeforrt alakukak: v o g. *támle* olyan, talis (*t. kum*): *tä* az | *kumle* milyen, qualis (egyszersmind adv. «hogyan, quomodo»); v o g K. *timil* ilyen, olyan (*t. amelel* ilyen móddal, ily módon), és *zumle* (adv. «hogyan») || o s z t I r t. *tament* olyan, *timent* ilyen || z ü r j. *sečom* olyan, *tačom* ilyen (*si* és *ta*), *kučom* milyen (*ko*) | v o t j. *soče* (*so*); *tače* v. *eče* (zürjP. *ečem*) ilyen; *keče, kiče* milyen || m o r d. *kodama*, E. *kodamo* milyen (más a *kodama*, E. *kon-damo* -hoz hasonló, -féle; meg: -ként, gyanánt): *ko* | *stama*, E. *istamo* olyan: *sü, se* | M. *taftama* ilyen: *tü* || l a p p : S. *taggar* ilyen, olyan; *tuoggar* olyan, *maggar* milyen; l p F. *daggar, duoggar, maggar* || m a g y a r : *ollyan* (solcher wie der), *illyen* (solcher wie dieser); *millyen* wie beschaffen, qualis, *hollyan* id. (a *ho* névmástőtől; csak tájdivatos); — tájnyelvi változatok: *ollan, olyan, ojan, o'an* stb.; — rövidült végű alakok: *olly, illy, milly* (*melly*). — Jegyzet. Az *ollyan, ollan* stb. alakok utórésze úgy látszik a második *l*-len kezdődik, a melyhez a névmás végconsonansa is alkalmazkodott vagyis *ollan* e h. *oz-lan*, vagy épen még *od-lan*; utórészére nézve utalni lehet az oszt. *lam-* (vagy akár *lan*)-ra ezekben: *muj-lamba* milyen («mi-lam-ú v. lan-ú»), *pa-lamba* másféle (más-lam-ú). — A még hosszabb *-tán, -tén* végű alak pedig: *ollyatán* v. *ollyatén, illyetén*, jóformán már a kész *ollyan*-on alapszik: *ollyan-tén, -tán*: lehet hogy az új végrész ugyancsak a v o g. *tajl*-nak megfelelő *-tal, -tel*, eredetibb *tél* «plenum, totum», mely a *fiatal*-ban van meg (l. fent 32. §., 2. jegyzet).

49. §. Ritkább használatú és kevésbé világos értékű denominalis névszóképzők.

Csak olyan névszóképzőkről lehet itt szó, a melyek legalább néhány ugor nyelvben fordulnak elő és így esetleg még az ugor alapnyelvnek alakkincséhez tartoznak.

1. -r-, mint denominalis névszóképző:

Zürj. *vugir* angel = cser. *angir* id.: *vug*, cser. *ongo* griff, handhabe, henkel (v. ö. finn *onge*, lp. *vuogg* angel MUG. 717) | osztB. *undir*, *ondir* bauch, magen, inneres = vog. *qnter* uterus: oszt. *ont*, *unt* inneres, bauch (= f. *onde*, mord. *unda* cavum, cavitás) | zürj.-votj. *migör*, *mugor* leib, rumpf, körper, wuchs = cser. *mogur*, *mongir* corpus (v. ö. még: mord. *mukoro*, *mukir* podex, MUG. 597) | zürj. *kimör* nubes, obscurum = magy. *komor* torvus, tetricus, morosus: lpS. *kuolmo* crepusculum (v. ö. magy. *homály* MUG. 108). | finn *kathera amarus* = magy. *keser* (ebben: *keserü* *amarus*, *kesernyés* *subamarus*, *kesered-* *amarescere*; v. ö. vog. *kvä-zertaxt-* *keseredni*): cser. *kočo*, *kača*, votj. *kös* *amarus* | mordM. *sumbra*, *simbra*, *simbira* turbidus = magy. *hábor*, *kóbor* (ezekben: *háború* *turba*, *tumultus*; *háborod-* *conturbari*, *hóbortos* *mente* *turbatus*: MUG. 127. l. és fent 27. §., 1. végén): finnE. *somp* (g. *sombi*, *sombu* verwirrung), *sumb* (g. *summa*) haufen, gedränge, oszt. *sump* verwirrte rede, unsinn | finnS. *ankara* validus fortis, tüchtig = cser. *ungor* (pü *dens molaris*, tkp. «grosser, starker zahn»), oszt. *ogor* hoch: finn *aika* (*aiga* e h. *anga*: *aika* *lailla* auf tüchtige weise, *aika mies* vir adultus: v. ö. magy. *agg* senex: MUG. 718) | finnS. *suikera* (meg: *suikkari*) longus, tenuis et flexibilis = m. *sugár*, *sudár* dünn, schlank: v. ö. *suiken* [*suigeda*] id. MUG. 354 || Még külön a finn ből: S. *sykkyrä* és *sykky*, *sykkä* convolutum, globus convolutus | *pahkura* és *pahku* frustum bereve et crassum | *koukkura*, *koukero* curvamen, flexus: *koukku* uncus, curvatura | *piskara* (ebben: *piskaraise* parvulus), *pisara* gutta: *piska* (*piskaise* parvulus) | *jäntere* (n. *jänner*) és *jänte* (n. *jänti*, *jänsi*) chorda, nervus | *kukkura* (v. *kukkula*) cacumen montis: *kukku* cumulus, apex mensuræ) | *kämyrä* és *kämy* sarcina, Bündel | *väkärä*, *vekärä* és *väkä* uncus hami piscarii | *hämärä* és *hämy* crepusculum (v. ö. *hämää-* *obscurare*) | *avara* és *ava* vastus, spatiosus, amplus | *nykerä*, *nykerö* curtus et obtusus: *nykä* truncus, fragmen curtum | *näppärä* habi-

lis, sollers, alacer: v. ö. *näppäise*, *näpäkkä* id. | *typpyrä* tumulus: *typpy apex brevis et truncatus* | finnE. *avara*, *avala* (n. *avar*) = S. | E. *sagara* regenschauer (*rahva-s.* gedränge von menschen), meg: *sagariku* (*metsa-s.* dickicht im walde, *vihma-s.* regenschauer): *sageda* (n. *sage*) dick, dicht, häufig, *sago* bodensatz [dickes] | megj.: S. *koira*, E. *koer canis* (főleg: *canis mas*): v. ö. oszt. *χυj*, *χoj*, vog. *kuj* mann, männchen | S. *naara femina brutorum*: *naa* (ebben: *naise femina*, *uxor*; *nai-* uxorem ducere); — továbbá *-ro* végűek (v. ö. *koukkura* és *koukero*): finnS. *kankaro campus arenosus*, sandheide (v. *kankare*, n. *kangar*): v. ö. *kankaise arenosus* | *saparo cauda brevior* (suis, ovis): v. ö. lp. *seipe cauda* | *tohmero* (meg: *tohmelo*, *-la*) *massa nivis solutæ*: v. ö. *tohmea nive haud compacta obrutus* (*t. tie*) || — Külön a magyarból: *éber* (tő: *ébre*) «wach»: *ém* wacher zustand (*ébre* e h. *émbre*, *émre* MUGSz. 786) | *gémber* (ebben: *gémbered-* obrigescere): **gém* = finn *kylmä*, mord. *kelmä* frigidus MUG. 787; — továbbá az *-r* mint az *<ár*, *ér* nom. verbale-képzőnek végrésze a következőkben (fent 30. §.): *fehër*, *buvár*, *csiszár*, *kajtár*, *tündér*, *csapodár*.

2. *-l*, mint denominalis névszóképző:

a) Több ugor nyelvben egyezőleg fordul elé *-l* mint elválasztható végképző «helyzetet» jelentő szókban: mordE. *vasolo* («locus remotus»): *vasolo procul*, abl. *vasoldo* e *longinquo*, messziről, prol. *vasolga* weit hin: *vaso* (*vasov* messzire, M. *vasu* előre) | = cserS. *onžol* anticus, *pars antica* (*onžolno* in fronte, ante, coram), cserM. *anzal* (*anzalna*): *oš* (*ošno* antehac, prius) || mord. *mekele*, *mejle*, *mele* («pars postica»): M. *mekelä*, *melä*, E. *mejle* nachher (c. abl. *šada melä* nach diesem, darauf), abl. *mekeldä*, *meldä* (*šada* m. nachher darauf); *mekeli* zuletzt, utoljára: *meke* (*mekev*, *meki* zurück) | = lapp *mangel* (*mangelen*, *mangelesne* post; *mangelt*, *mangelest* a tergo, pone; lpF. *maññiel*: *mu* m. post me; *maññeli* ad posterum tempus, bis nach): *mange posticus*, *posterus* (v. ö. cser. *möngö*, m. *mög*) || lp. *paijel*, F. *bagjel* (*paijela*, *paijelas-* super: *paijelasat* über dich, auf dich; F. *bagjeli*: *bagjelasam* auf mich): *paije*, *bagje* supernus | = m. *föl*, *fel* summum (*tej-föl*, *fel-föld*; *fölső* superior; *fölött* über: *káz f.* über dem hause): *fő*, *fej* caput, summum | = f. *päül-* (ebben: *päällä* azaz *päül-nä* supra: *katon p.* auf dem dache; *päälle* [= lpF. *bagjeli*] auf (*katon p.* auf das dach),

päältä von herab: *pää caput* || lp. *mečel* («locus remotus»: *mečelen* pone: *mu m. pone me*): *meče* remotus (*mečeb* remotior; *mečen* procul, pone, a tergo) | = magy. *meszsz-* (*meszszí, meszszé* e h. *meszszé* weithin [e h. *meszvé, meszszeló*, MUGSz. 621]; v. ö. magy. *közel* propinquus, prope: lp. *käskes, käckes* propinquus, *käska-ne* appropinquare) || Külön egyes nyelvből: mord. *ingel*, E. *ikele* pars antica, vorderraum (*ingeldü, ikelde* von vorn, vor weg: *ingeli, ikelev* vorwärts): **ingü* (ebben: M. *inksa* «pro, propter», v. ö. magy. *vég finis, extremum* MUGSz. 569) | lappS. *autel* (*autelen* ante; *autelest* ab anteriore parte, *autelt* obviam, entgegen; Hal. *outolin, outolt*; lpF. *oudald*): *aute, ouda* anticus, pars antica, elő | lpS. *piğñol* (*piğñolen* von ... entfernt, *piğñoles* von ... weg, zur seite): *piğño* (*piğños* rückwärts, weg, *piğñoben* weiter entfernt) | lpS. *ulkol* (*ulkolen, -lesn* ausserhalb, extra; *ulkold* von aussen; lpF. *olgo: olgo-ležži* auswärts hin): *ulko, olgo* externus, aussen befindlich, ausserraum (= f. *ulgo*, S. *ulko*). — Jegyzet. Látni való, hogy a finn *päällä* (e h. *pääll-nä*), *päältä*-beli *pää* a lp. *paijel, bagjel*-nek felel meg, s minthogy *päällü* amúgy a *pää* szónak adessivusa, a nyilván helyzetre vonatkozó *-l* képzővel egyáltalában egyazonnak mutatkozik a finn külső helyviszonyi casusok (adessivus, ablativus, allativus: *-lla, -lda, -lle*) közös alapja *-l*. Szintígy a mord. *mekelä, mekeldü, mekeli* vagy E. *vasolo, vasoldo, vasolov* alakok, az egyszerű *meke, vaso* alaptők mellett, a finn *-lla, -lda, -lle* ragú casuscsoport másaiül tekinthetők. Jóformán egynek is vehető ezen *-l* képzővel, mellyel az említett casusok specialis töje alakúl, a finn «nomen loci»-képző *-la, -lä, pl. appela domus soceri (appe), pappila domicilium sacerdotis (pappi), miehelä dom. virorum, mariti*, mert eredeti jelentésül ráillik a «mellék (mellette és körüle valóság)»-féle, azt tekintve, hogy pl. *on miehelässü* magyarul így van: «férj n él van», meg *mennä miehelähän* (Kalev. 23, 496) «férj h e z menni».

b) Egyéb denom. *-l*-képzés: F i n n, S. *vetelä* dünn, flüssig, wässerig (E. *vedela, n. vedel*): *vete (vede)* aqua | E. *rumala dumm*: S. *ruma* hässlich MUG. 674. | S. *äitelä, ytelä* subdulcis: l. MUG. 765 | S. *imelä, E. imala* (n. *-al*) süsslich, fade: v. ö. S. *imakka* id. | S. *ihala* angenehm, lieb, v. ö. *ihana* angenehm, schön, herrlich: *iha* lætus (*iha-mieli*) || hasonló alakuak, bár különben is fönmaradt alapszó nélkül, meg ezen melléknevek: S. *kamala* insolitus, mirus; *katala* tæter, ingratus, miserandus; *matala* humilis; *tukala* v. *tukela*

difficilis, molestus; *hankala, hankela* inhabilis, incommodus; *kampela, kanhela* obliquus, incurvatus, inhabilis; *sukkela* (K. *sukkela*) versutus, vivax, agilis; *vikkelä* (S. K.) agilis, celer; *nokkela* alacer, sollers; *kavala* callidus, astutus; Vp. *nojela* (n. -el) biegsam, *nozela* dünnflüssig: l. Ahlqvist, Rakennus 112. §. || -la képzős tők, világos «diminutiv» értékkel, comparativus-alakokban: S. *isola-mpa* ein wenig grösser (*iso*), *parela-mpa* etwas besser (*parempa* besser), *pitelä-mpä* länger Kal. 26, 243. (e h. *pitempä*: *pitkä*); Ahlqvist, Rak. 121. §. — s ezeket tekintve a fentebbiekben a -la képző értéke diminutiv-félének vehető föl, a milyen némelyik példában igen jól illik is, pl. *äitelä, imala*; *vetelä* meg tkp. «viz-féle» (dim. comparationis). — Továbbá -lo, -lö képzővel: S. *ontelo cavus* (o. puu): *onte* cavum, *cavitas* | *purtilo* kahn, trog: *purte* (n. -rsi) kahn, schiff | *käpä* és *käpä*, *käpy* pfote, tatze | *pökkelö* v. *pököli* és *pökö* caudex arboris major | *vartalo* statura corporis: *varte* caulis, scapus, statura || -li, -lehe-vel: *rupuli* variolæ: *rupe* porrigo, scabies, variolæ (v. ö. m. *ripacs, rapos* MÜg. 663) | *ripuli, ripalehe* (n. -le') minutum quid, frustulum: *ripa* id. | *repalehe* (és *repana*) lacinia pendens | *sipalehe* (és *sipakka*) assula, frustulum, lacinia | *sekali, sekuli* cibus mixtus: *seka* mixtum, confusio. — Lapp: Diminutiv értékű -l akad ebben: F. *niñneles, niññalas*, S. *miñeles* weibchen, nőstény: ug. *n₂ng₂* femina MÜg. 301. — Vogul: B. *semel*, K. *semel* schwarz, P. K. *simel, simil* rost: *sim* rost, v. ö. cser. *šeme* schwarz (mord. *šämen, čemen* rost; v. ö. finn *hämärä* dunkelheit, dämmerung: MÜg. 292). — Magyar: -l (-ly) mint nom. verbale-nak végképzője (<á-ly, -é-ly: *akadály, veszély*): l. fent 30. §. | jóformán szintén nom. verbale-nak tartható néhány egyéb <ály-végű névszó: *homály* obscuritas MÜg. 108.; *lapály* (és *lapány*) planities ib. 681; *csekély* exiguus, paucus (*sekély* seicht, untief) ib. 338 (de v. ö. *csök-* decrescere); *kopály* (és *kopár*) kahl, unfruchtbar (k. föld glabretum): *kop-* atteri; *kevély* superbus | homályos szók: *kesely, kese* varii coloris (k. lábú ló); *bagoly* bubo, noctua (vog. *manglä*); *pikkely* squama || dim. értékű lehet az -ly ebben: *szugoly, zugoly* angulus, winkel (innere winkelbucht): *szug, zug* id. MÜg. 215. — Jegyzet. A zürjében megvan egy <ol (*öl, el*) diminutiv értékű képző (Wiedemann, 30. §.) pl. *rudol* bräunlich (*rud* braun), *peltömöl* etwas taub (*peltöm*), *kuól*, *kuól* etwas lang (*kuól*), *duböl* és *dub*, *dubid* fad, süsslich, *uél* etwas feucht (*uél*)

pemol etwas dunkel (*pemid*); *vaol*, *vaöl* wässerig — s az utóbbi példa a finn *vetelä*-re emlékeztet; de föltetsző, hogy a *votják* e képzést nem ismeri, s minthogy nyilván <ol az eredetibb alak, mely mellett még *-gol* is szerepel (*rudgol* bräunlich, *Södgol* schwärzlich, *pemgol* v. ö. *pemol*, *vižgol* gelblich): az egész képzés ezen *-gol*-val mint egész eredetiszóval keletkezettnek s a zürjén nyelv külön alkotásának látszik.

Jegyzet. A *b)* alatt fölhozott *l*-es származékszók közt némelyek, különösen a finnben bizonyos melléknevek, világosan diminutív értékűek, — de bizonytalan vajjon csakugyan *-l* az eredeti képzőalak s ez nem csak *-r* vagy *-n*-nek a helyébe lépett. Erre nézve megjegyzendő, hogy a finn *l*-es szók némelyike meg *r*-fével váltakozik: *kukkura* és *kukkula*, *tohmero* és *tohmelo*, *imala* mellett: *imara* angenehm, süss, süsslich, s a magyarban: *kopár* és *kopály*; szintígy *n*-fével váltakozik: finn *ihala* és *ihana*, *repalehe* és *repana*; magy. *lapály* és *lapány*; v. ö. hogy finnE.-ben van *pähkel* (g. *pähkla*) és *pähknü* = finnS. *pähkinä* haselnuss. — Ugyanez áll azon finn *-lo* (vagy talán *-la*) képzőről is, mely kivált a finnK.-ban többesszámi töképzésben segéd-elemül szolgál (*-loi*: pl. *talo* ház-tól: több. iness. *talo-loi-ssa* e h. *taloissa*, *mändü* fenyű: *mändü-löi-ssä*), *risti* kereszt: *ristilöi*-. Ennek Hurt («Die estnischen nomina auf *-ne purum*» Hels. 1886. 169. l.) diminutív értéket tulajdonít, s párhuzamba teszi az észti *-ze* (= *-jse*)-vel, mely szintígy segéd-elem a többesszám képzésében (*risti*: több. g. *ristizi-de*, part. *ristizid* stb.). De Genetz (Ven. Karj. 193) megjegyzi, hogy a *-loi*-féle többes nem az igazi alaptővel, hanem az egy. nominatívussal alakúl (*kivi-löi*-, *käzilöi*, s nem: *kivelöi*-, *kädelöi*-), s így tkp. összetételes szónak tekintendő, melyhez a közönséges többesi *i*-képző járult. — Még megemlítem, hogy Ahlqvist (Rakennus 60 l.) a *vetelä*, *ihala*-beli *-la* képzőt eredeti *-ta* (illetőleg *-da*)-ból elváltozotttnak tartja, t. i. azon *-ta* (*-da*)-ból, mely fejtegetésünk szerint tkp. nomen verbale-képző (pl. *valkea* e h. *valgeda*, fent 32. §.).